



**KUR'AN YOLU TEFSİRİNDE MÜŞKİLÜ'L-
KUR'ÂN**

**2021
YÜKSEK LİSANS
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ**

Hidayet YILMAZ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya YILMAZ

KUR'AN YOLU TEFSİRİNDE MÜŞKİLÜ'L-KUR'ÂN

Hidayet YILMAZ

DR. ÖĞR. ÜYESİ ZEKERİYA YILMAZ

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Ocak 2021

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	8
DOĞRULUK BEYANI	9
ÖNSÖZ	10
ÖZ.....	11
ABSTRACT.....	12
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	13
ARCHIVE RECORD INFORMATION	14
KISALTMALAR LİSTESİ.....	15
ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	17
ARAŞTIRMANIN METODU	18
BİRİNCİ BÖLÜM	19
KUR’AN YOLU TEFSİRİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ	19
1.1. KURAN YOLU TEFSİRİ.....	19
1.2. Tefsirin Müellifleri.....	20
1.2.1. Hayrettin Karaman	20
1.2.2. Mustafa Çağrııcı	21
1.2.3. İbrahim Kâfi Dönmez	22
1.2.4. Sadrettin Gümüş.....	23
1.3. Kur’an Yolu Tefsirinin Metodu.....	23
1.3.1 Kur’an Yolu Tefsirinin Rivayet Yönü	25
1.3.2 Kuran Yolu Tefsirinin Dirayet Yönü	26
1.3.3 Kur’an Yolu Tefsirinin Fıkhi Yönü	27
1.3.4 Kur’an Yolu Tefsirinin İctimai Yönü.....	28
1.4. Kur’an Yolunun Kaynakları.....	29
1.4.1. Tefsir Kaynakları	29
1.4.2. Hadis Kaynakları.....	30
1.4.3. Diğer Kaynaklar	30

1.5. TENKİTLER.....	30
İKİNCİ BÖLÜM.....	35
MÜŞKİLÜ'L-KUR'ÂN İLMİ	35
2.1. Müşkil Kavramının Etimolojik Tahlili	35
2.1.1. Sözlük Anlamı.....	35
2.1.2. Terim Anlamı.....	36
2.2. MÜŞKİLLE EŞ ANLAMLI KAVRAMLAR	37
2.2.1. Tenakuz	37
2.2.2. Tearuz.....	37
2.2.3. Tezat.....	38
2.2.4. Muhtelif	38
2.2.5. Müteşabih.....	39
2.2.6. Mücmel	40
2.2.7. Hafi.....	40
2.2.8. Mübhem.....	41
2.3. Müşkilü'l- Kur'ân'ın Tarihi.....	41
2.4. Müşkil ile İlgili Âyetler	43
2.4.1 Nisâ sûresi 4/82	43
2.4.2 Kehf sûresi 18/1.....	45
2.4.3 Bakara 2/2	46
2.4.4 Fussilet 41/41- 42.....	46
2.4.5 Zümer 39/28	47
2.4.6 Hûd 11/1	47
2.5. Kur'ân-ı Kerîm'de Müşkil Âyetlerin Bulunmasının Nedenleri.....	48
2.5.1. Haber Verilen Şeyin Farklı Merhalelerde Bulunmasından Kaynaklanan İşkâl.....	48
2.5.2. Konu (Mevzu) ve Yer Farklılığından Kaynaklanan İşkâl.....	49
2.5.3. Aynı Fiilin Kullanım Bakımından veya Faile İsnat Bakımından Farklı Olmasından Kaynaklanan İşkâl.....	49
2.5.4. Kelimenin Hakikat ve Mecaz Yönünden Farklı Anlamda Olmasından Kaynaklanan İşkâl.....	50

2.5.5. Birden Fazla Anlamı Olan Kelimenin Akla İlk Gelen Manasının Tercih Edilmesinden Kaynaklanan İşkâl.....	51
2.5.6. Kıraat Farklılıklarından Kaynaklanan İşkâl	51
2.5.7. Bir Harf-i Cerin Diğerinin Yerine Kullanılmasından Kaynaklanan İşkâl.....	52
2.5.8. Mücmellikten Kaynaklanan İşkâl.....	52
2.6. Kur'ân-I Kerim'de Müşkil Âyetler Bulunmasının Hikmetleri	52
2.7. Müşkil'in Çözüm Yolları.....	54
2.8. Peygambere Müşkil Gelen Âyet Varmıdır	54
2.9. Kur'an Yolu Tefsirine Göre En Müşkil Âyet.....	55
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	56
KUR'AN YOLU TEFSİRİNİN MÜŞKİL'İ ÇÖZÜMÜ	56
3.1. KUR'AN YOLU TEFSİRİNDE MÜŞKİLÜ'L-KUR'ÂN	56
3.1.1. Allah Teâlâ ile İlgili Müşkil Gibi Görünen Konular	56
3.1.1.1. Kalplerin Mühürlenmesi Meselesi	56
3.1.1.2. Allah'ın Kimseye Zulmetmemesi	57
3.1.1.3. Allah'ın Antropomorfik Sıfatları (Yaratılmışlara Benzetilen Sıfatları)	58
3.1.1.3.1. Allah'a İzafe Edilen Kürsi.....	58
3.1.1.3.2. Allah'a İzafe Edilen İstiva ve Gün.....	58
3.1.1.3.3. Allah'ın Mislinin ve Benzerinin Olmaması.....	59
3.1.1.3.4. Allah'a İzafe Edilen Yed Sıfatı.....	60
3.1.1.3.5. Allah'a İzafe Edilen İtyan ve Meci (Gelmek) Sıfatları	61
3.1.1.3.6. Allah'a İzafe Edilen Kabza (Avuç) Sıfatı.....	61
3.1.1.3.7. Allah'a İzafe Edilen Cenb Sıfatı	62
3.1.1.3.8. Allah'ın Konuşması Meselesi	62
3.1.1.3.9. Ruyetullah Meselesi	64
3.1.1.4. ALLAHIN SAPTIRMASI.....	67

3.1.1.5. Allah'ın kötülüğü emretmesi	68
3.1.1.6. Allah'ın Dilediğini Doğru Yola İletmesi	69
3.1.1.7. O Her An Yaratma Halindedir.....	70
3.1.2. Peygamberler ile İlgili Müşkiller	70
3.1.2.1. Peygamberlerin Görevleri Aynı Mı?.....	70
3.1.2.2. Peygamberler Arasında Üstünlük.....	71
3.1.2.3. Hz. Âdeme ve Hz. Yûsuf'a Secde.....	73
3.1.2.4. Hz. Musanın Turdağında Kaldığı Süre 30 Gün Mü, 40 Gün Mü?	74
3.1.2.5. Hz. Meryem'e "Harun'un Kız Kardeşi" Hitabı	74
3.1.2.6. Peygamberlikten Önce İmanı Bilmiyor Muydu?.....	74
3.1.2.7. Bana ve Size Ne Yapılacağını Bilmem	75
3.1.2.8. Peygamberin Şüphelenmesi	76
3.1.3. Kur'ân ile İlgili Müşkiller	76
3.1.3.1. Kuranın İndiriliş Süresi	76
3.1.3.2 Kur'ân'ı Peygambere Kim Okudu.....	77
3.1.4. Kısas ile İlgili Müşkiller	78
3.1.4.1. Kısas Meselesi.....	78
3.1.4.2. Kısasta Hayat Var mıdır	79
3.1.5. Vasiyet ve Miras ile İlgili Müşkiller	81
3.1.5.1. Vasiyetin Hükümü Meselesi.....	81
3.1.5.2. Varis Olmayana Mirastan Pay	83
3.1.5.3. Miras Anlaşması ile Varis Olmak	84
3.1.6. Ahiret ile İlgili Müşkiller	85
3.1.6.1. Kıyamette Dillerin Mühürlenip Mühürlenmeyeceği	85
3.1.6.2. Zihinden Geçirilenlerden Dolayı Hesaba Çekilmek.....	85
3.1.6.3. Ahirette Sorgulama.....	86
3.1.6.4. Kendilerine Uyarıcı Gelmeyenlerin Durumu.....	87

3.1.6.5. Cezanın Ebedi Olması	88
3.1.6.7. Dağların Yürümesi	88
3.1.7. Cennet Ve Cehennem İle İlgili Müşkiller	89
3.1.7.1. Cehennemliklerin Yiyecekleri Nelerdir.	89
3.1.7.2. Bütün İnsanlar Cehenneme Girecek Mi?	90
3.1.7.3. Cennet ve Cehennemin Ebediliği.....	90
3.1.8. Kıssalarla İlgili Müşkiller	92
3.1.8.1. İblis Cin Mi Melek Mi	92
3.1.8.2. Habil'in Kabil'e Günahını Yüklen Demesi	92
3.1.8.3 Nefislerinizi Öldürün Emri.....	93
3.1.8.4 Hızır'ın Genci Öldürmesi.....	93
3.1.8.5 Bedirde Yardıma Gelen Meleklerin Sayısı.....	94
3.1.9. İnsanla İlgili Müşkiller	95
3.1.9.1. İnsan Neden Yaratıldı?	95
3.1.9.2. İnsanın İlmi	96
3.1.9.3 Her İnsanın İyiliklerinin Mükâfatını Görmesi	97
3.1.9.4. Kulun Başına Gelen Kötülüklerin Sebebinin Kendisi Olup- Olmaması.....	98
3.1.9.5. Başımıza Gelen Musibetler	99
3.1.9.6. Atalara Tabi Olmak.....	99
3.1.9.7. Dünya Menfaatlerini Terk.....	100
3.1.10. Kible ile İlgili Müşkiller	101
3.1.10.1. Kible	101
3.1.10.2. Kabeye Yönelen Müşriklere Saygı	102
3.1.11. Tövbenin Kabul Edilmeyeceği.....	103
3.1.12. Eşler Arasında Tam Adaletin Sağlanıp-Sağlanamayacağı.....	104
3.1.13. "Dinde Zorlama Yoktur" Âyeti Bağlamında Savaşı Emreden Âyetler	105
3.1.14. Mü'minlerin İman Etmeye Çağrılmaları.....	108

3.1.15. Putların Yarar Sağlaması.....	108
3.1.16. İnkârcıların Mühlet İstemesi.....	109
3.1.17. Kâfirlerin Mal ve Evlatları ile Eziyet	109
3.1.18. Mugayyebât-ı Hamse (Beş Bilinmeyen).....	110
3.1.19. Ganimetler.....	110
3.1.20. Münafıkların Gönüllü Harcamaları.....	111
3.1.21. Can Alma Görevi Meleğin (Azrâil) Mi, Meleklerin Mi?	112
3.1.22. Mazi Fiil Kullanılması.....	113
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	114
KUR'AN YOLU TEFSİRİNİN ÇAĞDAŞ MÜŞKİL'İ ÇÖZÜMÜ	114
4.1. KUR'AN YOLU TEFSİRİNDE ÇAĞDAŞ MÜŞKİL.....	114
4.1.1. Çağdaş Müşkil'in Tanımı	114
4.1.2. Şefaât Meselesi.....	114
4.1.3. Kadınlar.....	116
4.1.3.1. Kadının Yaratılması (Havva kaburgadan mı yaratıldı?)	116
4.1.3.2. İnsanların çoğalması.....	117
4.1.3.3. Erkeklerin Üstünlüğü.....	119
4.1.3.4. Kadınların Dövülmesi.....	120
4.1.3.5. Kadının Mirastaki Hakkı.....	121
4.1.3.6. Kadının Boşama Hakkı	122
4.1.3.7. Kadının Şahitliği	124
4.1.4. Orucun Başlama Zamanı.....	124
4.1.5. Nesh.....	125
4.1.6. Garânîk Hadisesi	132
4.1.7. Yolculukta Namazın Kısaltılması	133
4.1.8. Hz. İbrâhîm'in Kuşları Çağırması.....	134
4.1.9. El Kesme Cezası.....	135
4.1.10. Kabir Azabı.....	139
4.1.11. Zeyneb İle Evlilik.....	142
4.1.12. Dabbe	144
4.1.13. İnşikakul- Kamer.....	145

4.1.14. Örtünme Tavsiye Mi Emir Mi?.....	149
4.1.15. Medya Sorumluluğu.....	149
4.1.16. Sünnet 'in Önemi.....	150
4.1.17. Melekler insanın Kan dökeceğini ve fesat çıkaracağını nereden biliyorlardı?.....	154
4.1.18. Haram Aylar	155
SONUÇ	156
KAYNAKÇA	159
ÖZGEÇMİŞ	170

TEZ ONAY SAYFASI

Hidayet YILMAZ tarafından hazırlanan KUR'AN YOLU TEFSİRİNDE MÜŞKİ'LÜL-KUR'ÂN başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya YILMAZ

Tez Danışmanı, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı da Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 28/01/2021

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. İdris ŞENGÜL (AÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya YILMAZ (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÖREGEN (KBÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Hidayet YILMAZ

İmza :

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm'de ‘‘Yaratan Rabbinin adıyla oku’’ ve ‘‘Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?’’ vb. âyetlerden aldıkları bilinçle başlangıçtan günümüze kadar Müslümanlar Kur'ân'ı okuyup anlamaya ve hayatlarında yaşamaya son derece önem vermişlerdir. Peygamber (s.a.s) inen âyetleri ashaba tebliğ ediyor, anlatıyor ve açıklıyordu. Peygamberin dünyadan ahirete irtihalinden sonra bazı alim sahabeler Kur'ân'ı açıklamak ve tebliğ etmek için bazı şehirlere gitmişlerdir. Bu sahabelerden Mekke-i Mükerreme'de Abdullah b. Abbâs (r.a), Medinei münevvere' de, Ubey b. Ka'b (r.a) ve Kûfe'de Abdullah b. Mes'ûd (r.a) ders halkaları oluşturarak Hz. Peygamberden sonra tefsir hareketlerini başlatmışlardır.

Yapılan çalışmalar tefsir ilmine bağlı olarak bazı ilimlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Ulûmu'l-Kur'ân diye isimlendirilen bu ilimlerden biri de ‘‘Müşkilü'l-Kur'ân’’ ilmidir. H. II. Yüz yılın sonlarında müstakil bir ilim olarak ortaya çıkan Müşkilü'l-Kur'ân, ilk zamanları benzeşme veya diğer sebeplerden dolayı anlamlarında kapalılık bulunan âyetler olarak tanımlanmıştır. Sonraları İmam Süyûtî ile başlayarak, aralarında çelişki vehmi bulunan âyetler olarak tanımlanagelmiştir.

Son zamanlarda yazılan tefsirlerden biri de Kur'ân Yolu isimli tefsirdir. Prof. Dr. Hayreddin Karaman, Prof. Dr. Mustafa Çağrıçı, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez ve Prof. Dr. Sadrettin Gümüş tarafından yazılan bu tefsir komisyon tarafından yazılan ilk tefsir olma özelliğini taşımaktadır.

Çalışmamızda Kur'an Yolu tefsirinde, Nisâ sûresi 82. Âyette açıkça ifade edilen, âyetler arasında çelişkinin bulunmayacağını günümüz insanlarına nasıl anlatıldığı araştırılacaktır.

Ders döneminde derslerinden yararlandığım Dr. Öğretim Üyesi Şükrü MADEN, Dr. Öğretim Üyesi Mahmut Sami ÇÖLLÜOĞLU, Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Hakkı İMAMOĞLU, Dr. Öğretim Üyesi Yakup KOÇYİĞİT, Dr. Öğretim Üyesi Mustafa GÖREGEN, ve Doç. Dr. Tuğrul TEZCAN hocalarıma ve tez konumuzun seçilmesinde ve tezimizin hazırlanmasının her safhasında desteğini esirgemeyen, çalışmamızın ortaya çıkmasında büyük emeği olan danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Zekeriya YILMAZ hocama teşekkür ve şükranlarımı sunuyorum.

Yüksek lisans eğitimine beraber başlamış olduğumuz Okan KAYA kardeşime, eğitim boyunca vermiş olduğu destekten dolayı teşekkürlerimi borç bilirim.

ÖZ

Kur'ân'ın inzal olmasıyla beraber başlayan anlama faaliyetleri bugün de devam etmekte olduğu gibi gelecekte de devam edecektir. Başta müsteşrikler olmak üzere İslam'a ve birinci kaynağı olan Kur'ân'a her fırsatta saldırılar düzenlenmektedir. İnternet vasıtasıyla mekândan bağımsız olarak dünyanın her yerine kolayca ulaşılmasıyla bu saldırı faaliyetleri hız kazanmıştır. Bu saldırılarla başta gençler olmak üzere Müslümanların akılları karıştırılarak İslam'ın ve Kur'ân'ın ilahi oluşunun sorgulanması hedeflenmiştir. Bu saldırıların başında Kur'ân âyetlerinin çelişkili olduğu vehminin oluşumuna neden olan müşkil âyetler başı çekmektedir.

Müşkilü'l-Kur'ân'ın Diyanet İşleri Başkanlığının yayınladığı Kur'an Yolu adlı tefsirde yorumlanması hakkında hazırlanan bu çalışmada Kur'ân'daki müşkil âyetler tespit edilerek bu konuda Kur'an Yolu tefsirinin yorumları üzerinden çözümlenmeler yapılmıştır. Çalışma 4 ana bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde Kur'an Yolu tefsirinin yazarları hakkında bilgi verilerek tefsir metodu, kaynakları ve tefsire yapılan tenkitlere yer verilmiştir.

İkinci bölümde müşkil konusu ele alınarak, Müşkil'in; tanımı, yakın kavramları, hikmetleri, Kur'ân'da bulunma sebepleri vb. konulara değinilmiştir.

Üçüncü bölümde Kur'an Yolu'nun müşkil âyetleri çözümü ele alınarak dördüncü bölümde çağdaş müşkil konuları hakkındaki çözümlenmelerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an Yolu; Kur'ân, Müşkil; Tefsir; Müşkilü'l-Kur'ân.

ABSTRACT

Understanding activities that started with the insignificance of the Quran will continue in the future as well as today. Attacks are carried out on Islâm and its primary source, the Quran, at every opportunity, especially the undersecretaries. These attack activities have gained momentum with easy access to anywhere in the world, regardless of location, via the Internet. With these attacks, it was aimed to confuse the minds of Muslims, especially the youth, and to question the divinity of Islâm and the Quran. At the beginning of these attacks, complicated verses that cause the formation of the delusion that the verses of the Quran are contradictory are leading.

In this study, prepared about the interpretation of Müşkilu'l-Qur'an in the commentary named Quran Road published by the Presidency of Religious Affairs, the problematic verses in the Quran were determined and analyzes were made based on the interpretation of the Quran Way. The study consists of 4 main parts:

In the first part, information about the authors of the Qur'an Way commentary is given and the method of tafsir, its sources and criticisms made to the commentary are included

In the second chapter, considering the complainant issue, Müşkil's; definition, close concepts, wisdom, reasons for being in the Quran, etc. Subjects are mentioned

In the third chapter, the solution of the troubled verses of the Way of the Qur'an is handled, and in the fourth chapter, its analyzes on contemporary compulsive issues are included

Keywords: Kur'an Yolu; Kur'ân, Mushkil, Tefsir (interpretation); Müşkilu'l-Qur'an.

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Kuran Yolu Tefsirinde Müşki'lül-Kuran
Tezin Yazarı	Hidayet YILMAZ
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya YILMAZ
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	Ocak 2021
Tezin Alanı	Temel İslam Bilimleri
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	170
Anahtar Kelimeler	Kur'an Yolu; Kur'ân, Müşkil; Tefsir; Müşkilü'l-Kur'ân.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Mushkil al-Qur'an as in the Exegesis Titled "Kur'an Yolu"
Author of the Thesis	Hidayet YILMAZ
Advisor of the Thesis	Dr. Zekeriya YILMAZ
Status of the Thesis	Master
Date of the Thesis	Ocak 2021
Field of the Thesis	Basic İslamic Sciences
Place of the Thesis	KBÜ/LEE
Total Page Number	170
Keywords	Kur'an Yolu; Kur'ân, Mushkil, Tefsir (interpretation); Müşkilu'l-Kur'ân.

KISALTMALAR LİSTESİ

a.mlf.	: Aynı Müellif
a.s.	: Aleyhis Selam
age	: Adı Geçen Eser
ags	: Adı Geçen Söyleşi
bkz	: Bakınız
Bsk.	: Baskı
c	: Cilt
c.c	: Celle Celaluh
CÜİFD.	: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Dia	: Diyanet İslam Ansiklopedisi.
EKEV	: Erzincan Eğitim Ve Kültür Vakfı
h.	: Hicri
İA.	: İslam Ansiklopedisi.
İFAV Ans.	: İslam'da İnanç İbadet Ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi
İSAM	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi'nde
KURAMER	: Kur'ân Araştırmaları Merkezi
Mad	: Maddesi
Nşr.	: Neşreden
r.a.	: Radiyallahu Anhum
s	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
sy.	: Sayı

TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik
Trc.	: Tercüme
Ts.	: Tarihsiz
Ty.	: Yersiz
vb.	: Ve Benzerleri
vd.	: Ve Diğerleri
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Doğru yola ulaşmaları konusunda Allah Teâlâ, insanları yalnız bırakmamış, peygamberler ve kitaplar göndermiştir. Bu kitapların sonuncusu Hz. Muhammed (s.a.v.)' e gönderilen Kur'ân-ı Kerîm'dir. İnmeye başladığı zamandan günümüze kadar Kur'ân-ı Kerîm'e müslümanlar tarafından büyük bir ihtimam ve önem verilmiştir. Üzerinde çeşitli çalışmalar yapılarak anlama faaliyetleri meydana getirilmiştir. Bu çalışmalarla tefsir ilmi oluşmuştur.

Tefsir çalışmalarıyla Ulûmu'l- Kur'ân konuları oluşmaya başlamıştır. Ulûmu'l- Kur'ân konularının en önemlilerinden biri de müfessirlerce büyük bir önem atfedilen "Müşkilü'l-Kur'ân" ilmidir.

"Müşkilü'l-Kur'ân" ilminin gayesi, âyetler arasında çelişki olmadığını ispatlamak için çözümler üretmek, ortaya çıkan sorulara gerekli cevapları vermek suretiyle âyetleri uzlaştırmaya çalışmaktır. Kur'ân bir bilim kitabı olmamakla birlikte bilimsel konulara da yer vermektedir. Kur'ân on dört asıl evvel inzal olmasına rağmen âyetlerinin bilimle çelişmemesi göz önünde bulundurulduğunda onun ilahiliği bir kez daha ispatlanmış olmaktadır. Kur'ân'da kelime olarak ilim 750 yerde geçiyor olması İslam'ın ve Kur'ân'ın bilime verdiği önemi görmemizi sağlamaktadır. Günümüzde bilime verilen önem göz önüne alındığında ilk emri "oku" olan Kur'ân'ın bilimle çeliştiğinden söz edilmesi mümkün değildir.

Âyetler arasında ihtilaf olduğunun iddia edilmesinin başında insanların bilgi düzeylerinin aynı olmamasından kaynaklanan anlama farklılıkları gelmektedir. Diğer bir sebep ise İslam'a saldırmak isteyenlerin müşkil ve müteşabih âyetlere sarılarak Kur'ân'ın ilahiliğine hanel getirme çabalarıdır. Kur'ân'da birbirleriyle çelişen âyetler olduğunu söylemek suretiyle ateistliği ve deizmi yayma çabasında olanların varlığı bilinmektedir. İnternet ve sosyal ağların yaygın olduğu günümüzde, çelişki vehmi oluşturan âyetler kullanılarak, özellikle müslüman gençler hedef alınmaktadır. Bu saldırılar İslam'ın ilk zamanlarında var olduğu gibi kıyamete kadar da varlığını sürdürecektir. Her devirde çeşitli âyetlerde çelişki vehmi ortaya çıkacağını söyleyebiliriz. Âlimlerimiz bugüne kadar bu konularda çalışmalar yaparak ortaya atılan iddialara cevaplar verdikleri gibi kıyamete kadar gelecek olan âlimlerimiz de cevaplar

vermeye devam edeceklerdir. Müşkilü'l-Kur'ân ilmine vakıf olmakla bu saldırılara cevaplar verilebilecektir.

Müşkil'in geniş anlamı ele alındığında Müşkilü'l-Kur'ân'ın Peygamber (s.a.v) zamanına kadar götürülebilir. Dar anlamı ele alındığında sahabeden Abdullah bin Abbas'a bir zatın gelerek bazı âyetler hakkında sorular sorduğu hadisesi göz önüne alınarak sahabe devrine götürebilmemiz mümkündür. Müşkilü'l-Kur'ân hakkında kaleme alınan ve elimizde bulunan en eski eser olan Ebû Muhammed Abdullah bin Müslim bin Kuteybe ed-Dineverî (ö 276/889)'nin 'Te'vîlu Müşkil'l Kur'ân'' isimli eseri büyük önem taşımaktadır.

Prof. Dr. Hayreddin Karaman, Prof. Dr. Mustafa Çağrııcı, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez ve Prof. Dr. Sadrettin Gümüş'e Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Kur'an Yolu isimli tefsir yazdırılmıştır. Son yıllarda yazılan tefsir olması nedeniyle bu tefsirin Müşkilü'l-Kur'ân ilmiyle ilgili âyetleri nasıl yorumladığı ve günümüz insanlarına nasıl cevaplar sunduğu önem arz etmektedir.

ARAŞTIRMANIN METODU

Araştırmamızda Kur'an Yolu isimli eser esas alınarak ihtiva edilen müşkil âyetler tespit edilmek suretiyle yapılan açıklamalar ele alınacaktır. Müelliflerimizin müşkil âyetlere bakışı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Öncelikle müelliflerimizin hayatlarıyla ilgili bilgiler toplanarak, yapılan diğer çalışmalar da incelenmek suretiyle Kur'an Yolu tefsiri hakkında bilgiler verilecektir.

Müşkilü'l-Kur'ân başlığı altında başta klasik eserlerden yararlanılarak tanımlara yer verilecektir. Kadim literatürden faydalanılarak Müşkilü'l-Kur'ân hakkında bilgiler sunulacaktır.

Müşkil kavramının dar anlamı ele alınarak, müşkil âyetlerin Kur'an Yolu tefsirinde nasıl yorumlandığı tespit edilecektir. Kur'an Yolu'nun çağdaş müşkil'i gidermesi bölümünde, müşkil'in geniş anlamından yararlanmak suretiyle tefsirimizin modern tartışmalara nasıl yer verdiği tesbit edilmeye çalışılacaktır.

Âyetler Kur'an Yolu tefsirindeki mealler esas alınarak verilecektir. Kur'an Yolu tefsirinin 2006 yılında basılan 3. Baskısı ele alınmak suretiyle çalışma yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUR'AN YOLU TEFSİRİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1. KURAN YOLU TEFSİRİ

“Bu bir mübarek kitaptır ki onu sana, insanlar âyetleri üzerinde iyice düşünsünler, akıl iz’an sahipleri ondan dersler, öğütler alsınlar diye indirdik”¹ âyeti dikkate alınarak Kur’ân’ı anlama faaliyetleri içinde tefsirler önemli bir yer tutmaktadır. Şüphesiz Kur’ân’ın ilk müfessiri Peygamberimizdir. Peygamberimizden sonra sahabeden İbn Abbas ve Abdullah İbn Mesûd Kur’ân’ı tefsir etmişlerdir. Bir bütün olarak baştan sona ilk tefsir eden Mukâtil b. Süleyman’dır.

Osmanlılar ve Selçuklularda eğitim dilinin Arapça olmasından dolayı yapılan tefsir çalışmaları genellikle Arapça olarak yapılmıştır. Kur’ân’ı Arapça olarak ilk tefsir eden Türk Ebu Mansur Muhammed el-Mâtürîdî (ö.333/944) olarak kabul edilir.² Osmanlılarda Kur’ân’ı bir bütün olarak ilk tefsir eden Şihâbuddîn es-Sivâsî olduğu kabul edilmektedir. Ölüm tarihi olarak h. 803/ M. 1401 yılı olduğu söylene de mezar taşı incelendiğinde h. 860/ M. 1455 olarak görülmektedir.³ Bu bilgi göz önünde bulundurularak Kutbuddîn İznîkî (ö. 821/1418), Şeyh Bedreddîn Simâvî (ö. 823/1420) ve Hacı Paşa (ö. 827/1424[?]) gibi tam bir Kur’ân tefsiri bulunan âlimlerin Sivâsî’nin mezar taşındaki ölüm tarihinden önce vefat ettikleri bilinmektedir.⁴ Alâuddîn es-Semerkindî (v. 860/1456), Molla Gürânî (v. 893/1488), Ni’metullah Nahcivânî (v. 920/1514[?]), Kemalpaşazâde (v. 940/1534), Ebüssuûd Efendi (v. 982/1574), İsmail Hakkı Bursevî (v. 1137/1725) ve Şihâbüddîn el-Âlûsî (v. 1270/1854) Osmanlılarda meşhur olmuş müfessirlere dendirler.

1 Kasım 1928 tarihinde 1353 sayılı "Yeni Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkında Kanun"un kabul edilmesiyle ilk Latin harfleriyle Elmalılı M. Hamdi Yazır (1878-1942) Hak Dini Kur’an Dili adlı tefsiri telif etmiştir. 1925 yılında meclisçe Diyanete Kur’ân’ın tercüme ve tefsiri görevi verildi. Bu görev için Mehmet Akif,

¹ Sâd 38/29.

² Bedrettin Çetiner, Nazaratun İla Tercemeti Tefsiri'l-Kuran Fi Türkiya, (Tebliğ), en-Nedvetu'l-Alemiyye Havle Tercümeti Maani'l-Kur’âni'l -Kerim, İstanbul, 1395 h. s:152.

³ Bahattin Dartma, “Şihâbüddîn Es-Sivâsî: Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, CÜİFD, c:9, say:2 (Aralık 2005), s: 95-97.

⁴ Ziya Demir, XIII-XVI Yüzyıl Arası Osmanlı Müfessirleri, Ensar Neşriyat, İstanbul 2006, s: 109-157.

Elmalılı Hamdi belirlendi. Akif meal, Elmalılı tefsir faaliyetinde bulunacaktır. Fakat sonraları Mehmet Akif tercüme faaliyetinden vaz geçeceğinden⁵ Elmalılı hem tercüme hem de tefsiri kaleme alacaktır. Elmalılı'nın 1926 senesinde başladığı tefsirin ilk cildi 1935 yılında basılmaya başlanarak 1938 yılında tefsirin yazımının sona ermesine kadar bölüm bölüm basılarak tefsir okurlarla buluşturulmuştur. Konyalı Mehmed Vehbi Efendi'nin (ö.1949) Hülâsatü'l-Beyâmı, Ömer Nasuhi Bilmen'in Kur'an-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri, Ömer Rıza Doğrul'un (ö. 1952) Tanrı Buyruğu Kur'an-ı Kerîm'in Tercüme ve Tefsîr-i Şerîfi, Hasan Basri Çantay'ın (ö. 1964) Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm'i, Süleyman Ateş'in Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsîri cumhuriyet dönemi tefsirlerinin bazılarıdır.

Diyanet İşleri başkanlığı tarafından 1997 yılında, Diyanet Vakfı ve Dünya İslam Birliği tarafından basılan Kur'an Mealinin yazarlarından dördüne tefsir yazmaları için yapılan teklifin kabul edilmesiyle Kuran Yolu tefsiri çalışmalarına başlanır. Kuran Yolu; Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Mustafa Çağırıcı, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, Prof. Dr. Sadrettin Gümüş tarafından yaklaşık olarak altı yıllık bir çalışma sonucu 2003 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlarından çıkararak okurlarla buluşur. Tefsir Hak Dini Kur'an Dili tefsirinden sonra diyanetin yazdırdığı ikinci tefsirdir. Tefsire dijital ortamdan da ulaşılabilmektedir.⁶

1.2. Tefsirin Müellifleri

1.2.1. Hayrettin Karaman

Takvimler 24 Şubat 1934 tarihini gösterirken, Erzurum'dan Çorum'a göç eden Nurettin Karaman ve Mehpare Hanım'ın oğulları olarak Çorumda dünyaya geldi. İlkokulu Çorumda bitirdi. Konya İmam Hatip Okulundan 1959 yılında mezun oldu. 1963 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nün ilk mezunları arasında yerini aldı. İstanbul İmam Hatip okulunda iki yıl kadar meslek dersleri öğretmenliği yaptıktan sonra asistan olarak İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde göreve başladı. 1971 yılında "Başlangıçtan Dördüncü Asra Kadar İslam Hukukunda İctihad" tezi ile fıkıh alanında öğretim üyesi

⁵ Bk. Ergin, Türk Maarif Tarihi, İstanbul, V/1924-1958; Mahir İz, Yılların İzi, Kitabevi, İstanbul, 1990, s:144; Hidayet Aydar, Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi, İstanbul: Yeni Zaman Yayınları, 1996, s:295-296; agy, Kur'an Tercümesiyle Namazın Tarihi, Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi Mart 1998, Sy: 5, 1998, s:62-65; agy, Mehmed Akifve Kur'an-ı Kerim Tercümesi, Diyanet İlmi Dergi, c: 32, Sy: 7, Ocak-Şubat-Mart 1996, s:48-49; Düccane Cündioğlu, Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi, İstanbul: Kitabevi yay., 1998, s:58-121.

⁶ <https://kuran.diyaret.gov.tr/Tefsir>, erişim tarihi: 3/09/220.

unvanını elde etti. 1971 yılında İzmir Yüksek İslam Enstitüsü'ne tayini sebebiyle ayrıldığı İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'ne 1975 yılında tekrar gelerek görev yapmaya başladı.

İlahiyat Fakültelerinin Yüksek İslam enstitülerinin yerini alarak hayata başlamalarından sonra gerekli akademik çalışmaları yerine getirerek doktor, doçent ve profesör unvanlarının sahibi oldu.

1976 yılının Eylül ayında çıkarılmaya başlanan ve 1980 Eylülüne kadar yayın hayatına devam eden Nesil dergisinin çıkarılmasında yer almıştır.

Üniversitelerdeki baskıların hat safhalarda olduğu 2001 yılında, baskılara tepki olarak Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesindeki görevinden –yaş haddi dolmamasına rağmen emekliliğini isteyerek-ayrılmıştır. Misafir öğretim üyesi olarak Hollanda Avrupa Uluslararası İslam Üniversitesinde 2001 ile 2004 yılları arasında görev yapmıştır.

Arapça, Farsça ve Fransızca dillerini bilen hocamız İslam'ın İlk Emri Oku, Nesil, İzlenim, Gerçek Hayat, Eğitim Bilim vb. dergilerde yazılar yazdı.

Yeni Şafak gazetesinin yayın hayatına başlamasından bugüne kadar köşe yazıları yazmaya devam etti.⁷

1.2.2. Mustafa Çağrıcı

Sivas ilinin Şarkışla ilçesinin Taşlıhüyük köyünde 1950 yılında doğdu. Şarkışla'da İlkokulu bitirdikten sonra hıfzını Kayseri'de tamamladı. 1969 yılında Sivas İmam Hatip Lisesinden mezun oldu. 1973 yılında İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nü bitirdi. İslam Enstitüsü öğrenciliği yıllarında başladığı imam-hatiplik Vazifesinde altı yıl görev yaptı. 1975 yılında Sivas İmam-Hatip Lisesinde öğretmenlik görevine başladı.

İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsünde 1977 yılında asistanlık görevine başlayan Mustafa Çağrıcı, “Gazzali'ye Göre İslâm Ahlâkı: Nazari ve Ameli Olarak” adlı takdim teziyle aynı enstitüde öğretim üyesi görevine getirildi. İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsünün Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne 1982 yılında dönüşmesinden sonra 1990 yılında Doçent, 1996 yılında profesör oldu.

⁷ <https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/hayreddin-karaman>. Erişim tarihi: 04.07.2020.

Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul Müftülüğü görevini sekiz yıl sürdürmek üzere 2003 yılında atandı. Müftülük görevinin sona ermesinden sonra, emekli olduğu 2015 yılına kadar görev yapacağı Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde görevine döndü. Emeklilikten sonra 29 Mayıs Üniversitesi Kur'ân Araştırmaları Merkezi (KURAMER) Bilim Kurulu üyesi olarak çalışmalarına devam etmektedir.

Özellikle İslâm felsefesi ve İslâm ahlak düşüncesi üzerinde çalışmalar yapmaktadır.

TDV İslâm Ansiklopedisinin hazırlanmasının çeşitli safhalarında görevler yaptı. Ansiklopediye 172 madde yazdı. 2014 yılında “Yüzyılın İslam Kültür Hizmeti Onur ve Hizmet Ödülleri” kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmet ödülüne lâyık görüldü.

1.2.3. İbrahim Kâfi Dönmez

İzmir'in Ödemiş ilçesinde 1951 yılında doğdu. İmam-Hatip okulunu Ankara'da 1970'te, Yüksek İslam Enstitüsünü İstanbul'da 1974'te, İÜ Hukuk Fakültesi'nden 1976'da mezun oldu. Doktorasını “İslâm Hukukunda Kaynak Kavramı ve VIII. Asır İslâm Hukukçularının Kaynak Kavramı Üzerindeki Metodolojik Ayrılıkları” isimli teziyle Atatürk Üniversitesinde 1981 yılında tamamladı. 1983 tarihinde yardımcı doçent, 1986 tarihinde doçent oldu. 1992 yılında profesör unvanını elde etti.

1977 tarihinde asistan olarak başladığı İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsünün Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'ne dönüşmesinden sonra öğretim üyeliği görevinde bulunduğu üniversitede 1994-97 tarihlerinde dekanlık görevini ifa etti. 2010 yılında aynı üniversiteden emekli oldu. 2010 tarihinde İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi kurucu rektörü olarak göreve başladı ve 2018 yılına kadar göreve devam etti.

1993- 2010 yıllarında Cezayir, Malezya ve Almanya da çeşitli üniversitelerde misafir öğretim üyesi olarak görev yaptı. Türkiye'yi Uluslararası İslâm Fıkıh Akademisi toplantılarında temsil etti.

TDV İslâm Ansiklopedisi'ne 39 madde telif etmiştir. 2003 yılından bu güne İSAM'da (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi) yönetim kurulu üyeliği görevinde bulunmaktadır.

1.2.4. Sadrettin Gümüş

Erzurum'a bağlı olan Narman ilçesinde 1945 yılında doğdu. Erzurum İmam-Hatip'ten 1972 yılında mezun oldu. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nü 1976 yılında bitirdi. Öğrenci iken başlamış olduğu din görevliliği mesleğini İstanbul Müftü Yardımcısı olarak atandığı 1977 yılına kadar sürdürdü. 1977 yılında Yüksek İslam Enstitüsü'nde asistan oldu. "Seyyid Şerif Cürcâni ve Arap Dilindeki Yeri" adlı teziyle Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 1983 yılında doktora unvanını aldı. Doçentliğe 1989 tarihinde, profesörlüğe 1996 da hak kazandı.⁸

1.3. Kur'an Yolu Tefsirinin Metodu

Kur'ân ilk zamandan başlayarak Mushaf tertibine göre tefsir edilmiştir. Kur'ân Yolu müfessirlerimizin de Mushaf tertibini kullanmışlardır. Müelliflerimizin tabiriyle "mushaf tertibine göre yapılmış bulunan dirâyet tefsirlerine" benzetilerek hedef kitlenin dini konularda uzmanlık yapanlar olmadığı belirtilmiştir.⁹ Hayrettin Karaman tefsirin yazılmasıyla ilgili şunları söylemektedir: "Hem Diyanet'in isteği hem de bizim düşüncemiz, okunmayan, gerektiğinde müracaat edilen bir tefsir değil, baştan sona okunacak, uzmanlık dalı İslami ilimler olmayan kimseler tarafından da rahat anlaşılacak, " dili, üslubu, hacmi... buna göre ayarlanacak" bir tefsir idi, işte bunu gerçekleştirmeye çalıştık."¹⁰

Günümüz şartları göz önünde bulundurulmak suretiyle orta hacimli ve anlaşılması kolay bir tefsir oluşturularak tefsirin baştan sona kadar okunması hedeflenmiştir. Türk toplumu ve Türkçe konuşan toplumların ihtiyaçları da göz ardı edilmemiştir.¹¹

Klasik ve modern tefsir kaynaklarındaki yorumlardan faydalanılmıştır. Konular hakkındaki farklı yorumlara yer verilmiştir. Geçmişte yapılmış olan yorumlar bugüne getirilmeye çalışılmıştır. Eski kaynaklardan aktarılan yorumlar arasında tercihler yapıldığı bildirilmiştir.¹² Hiçbir literatürde bulunmayan konularda "Kur'ân"ın ruhunu

⁸ <https://www.biyografya.com/biyografi/11416>. Erişim Tarihi: 04.07.2020.

⁹ Hayreddin Karaman- Mustafa Çağrıncı- İbrahim Kâfi Dönmez- Sadreddin Gümüş, *Kur'ân Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006, 1/48.

¹⁰ Ahmet Onay, "Kur'an Yolu" İsimli Türkçe Meal ve Tefsir Üzerine Söyleşi, *Diyanet Aylık Dergi*, Temmuz- 2004, sy.163, s:26.

¹¹ Onay, *ags*, s:28.

¹² Kur'an Yolu, 1/48-49.

ve bu ruha uygun genel İslami ölçüleri, ilmin gereklerini ve çağın ihtiyaçlarını birlikte göz önüne alarak’’ yorumlanmaya çalışılmıştır.¹³

Tefsir kaynaklarındaki tekrarlardan ve zamanımıza hitap etmeyen yorumlardan ayıklamalar yapılarak âyetlerin daha sağlıklı anlaşılmasına özen gösterilmiştir. Ayrıntılı bilgilerin verilmesinin gerektiği yerlerde ‘‘Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)’’ ve ‘‘İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi (İFAV Ans.)’’ gibi kaynaklara başvurulmuştur.¹⁴ Terimler ve kavramlarla ilgili açıklamalar, yoğun olarak geçtikleri âyetlerde verilmeye özen gösterilmiştir.¹⁵

Kur’ân’ın indirildiği zamana ve mekâna gidilerek o zamanda âyetlerin ne manaya geldiği, ilk muhataplarının neler anladığı, ilahi mesajın onlara neler anlatmak istediği gözler önüne serilmek istenmiştir.¹⁶

Sûrelerin tefsirine geçilmeden nüzul yerleri ve sırası, sûrenin isimleri ve âyet sayıları, ihtiva ettikleri konular, fazilet ve özellikleri hakkında bilgiler verilmektedir.¹⁷ Sûreler ve âyetlerin bir önceki sûre ve âyetlerle arasındaki ilişkilere yer verilmiştir.

Kitâb-ı Mukaddes’den İslam’la çelişmeyen bilgiler verilmiştir. Hadislerden yararlanılmaya özen gösterilmiş, İslam tarihi, siyer, dinler tarihi, kelâm, fıkıh, ahlâk, tasavvuf, peygamberler tarihi hakkındaki eserlerden de faydalanılmıştır.¹⁸ Müsbet ilimlerle ilgili eserlerden de yararlanılarak bilgiler verilmeye özen gösterilmiştir.¹⁹

Tefsirde âyetlerin mealleri verilirken muhtemel diğer meallerde göz ardı edilmeyerek tefsir kısmında diğer manalara da yer verilerek çeşitlilik ve zenginlik katılmak istenmiştir.²⁰

Tefsir, müelliflerin uzmanlık alanları göz önünde bulundurularak paylaşılmıştır. Yapılan çalışmalar hep birlikte müzakere edilerek ortak bir karar alınarak tek bir metin haline getirilmiştir.²¹

¹³ A.e, 1/48, Onay, *ags*, s:26.

¹⁴ Kur’an Yolu, 1/49.

¹⁵ A.e, 1/50.

¹⁶ Kur’an Yolu, 1/49.

¹⁷ A.e, 1/50.

¹⁸ A.e, 1/50.

¹⁹ A.e, 1/51.

²⁰ A.e, 1/51.

²¹ A.e, 1/51, Onay, *ags*, s:28.

Resmi bir devlet kuruluğu olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görev ve sorumlulukları göz önünde bulundurularak yazarların da uç görüşlere yaklaşmamaları, müşterek bir yol izlemeleri; bunun için gerekirse izlenecek bu yolla uyuşmayan kişisel kanaatlerini saklı tutmaları gerektiğı düşünölmüştür.²²

Tefsirin önemli özelliklerinden birisi de komisyon tarafından yazılan ilk tefsir olmasıdır.

Kur'an Yolu isimli eser "Tefsirde yöntemsizlik", "Tefsirde çelişki", "Kaynak kullanımında tutarsızlık" v.d. konularda tenkit edilmiştir.

1.3.1 Kur'an Yolu Tefsirinin Rivayet Yönü

Kur'an'ın âyetler, hadisler ve sahabenin söz ve uygulamalarından yararlanılarak tefsir edilmesine "rivayet tefsiri" denir. Bir diğeri adı ise "nakli tefsirdir."

Kur'an'ın Allah kelamı olması Müslömanların üzerinde ittifak etikleri birinci delil olarak kabul edilmesi sonucunu doğurmuştur. Müslömanlar için hayat rehberi olmasından dolayı bütün müminler Kur'an merkezli bir hayat sürmektedirler. Müslömanlar öne sürdükleri görüşlerini meşrulaştırmak için Kur'an âyetleriyle delillendirmek gayreti içindedirler. Bu tutum ilk başlardan başlamak üzere tefsir faaliyetleri için de geçerliliğini korumaktadır.

Müelliflerimiz Kur'an âyetlerini tefsir ederken âyete vermiş oldukları manayı âyetlerle teyit ederek, âyetlerde geçen kelimelerin manalarını verirken âyetlerden yararlanarak ve âyetlerin anlaşılmasının daha kolay olması için diğeri âyetlerle açıklanması yoluna gitmek suretiyle Kur'an âyetlerinden faydalanmışlardır.

İslam'ın Kur'an'dan sonra ikinci delili olarak sünnet gelmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s.) Kur'an'ın ilk müfessiridir. Onu tebliğ etmekle beraber açıklamakla da sorumludur.²³

Allah Resulünün sünneti Kur'an âyetlerinde bulunan; mücmelin beyanında, Âmm'in tahsis edilmesinde ve Mutlakın takyidi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.²⁴

Allah Hz. Peygambere Kur'an'ı açıklama görevini de verdiğini bildiren müelliflerimiz O'nun Müslömanlara İslam'ın hükümlerini açıklamak ve yorumlamakla

²² Onay, ags, s:29.

²³ Nahl 16/64; Maide 5/67; Nahl 16/44...

²⁴ Yusuf İşçicık, *Kur'an'ı Anlamada Temel İlkeler*, Esra Yay., Ankara, 1997, s:42.

birlikte hayata aktarılmasında da örnek olmasının da bir diğer görevi olduğundan bahsetmektedirler. Sünnet de ilahi denetimde olduğu için vahiy hüviyetine sahiptir. Hz. Peygamber'in Kur'an'a muhalif söz ve davranışta bulunması imkansızdır.

Müelliflerimiz tefsirimizde âyetlere verilen manaları desteklemek için hadislerden yararlanmışlardır.²⁵ Âyetlerin tefsirinde hadislerden yararlanılmak²⁶ ve fihri bir konunun açıklanmasında²⁷ vb. konularda Hz. Peygamber'in hadislerinden yararlanmak suretiyle Kur'an'ı sünnetle tefsir etmişlerdir.

Kur'an'ın tefsir edilmesinde başvurulacak kaynaklardan bir diğeri de sahabelerin söz ve davranışlarıdır. Sahabenin hüccet olması onların sarsılmaz imanlarıyla beraber Kur'an âyetlerinin inmelerine vesile olan olayları bilmelerinden kaynaklanmaktadır. Kur'an'ı anlamada bütün sahabenin aynı olmadığı bilinmektedir. Abdullah b. Abbâs (r.a), Ubey b. Ka'b (r.a) ve Abdullah b. Mes'ûd (r.a) gibi alim sahabeler öne çıkmaktadır.

Müelliflerimiz Abdullah b. Abbâs (r.a) dan rivayetler başta olmak üzere yoğun olmamakla beraber sahabe tefsirine yer verdikleri görülmektedir.

Sahabe tefsirine baktığımızda kendilerine manalarının kapalı geldiği âyetleri tefsir ettikleri görülmektedir. Kur'an'ın bir bütün olarak tefsirinin yapılmaya başlanması tabiûn döneminde vuku bulmuştur. Tabiûn zamanı tefsirinin bir diğer özelliği de kelimelerin tefsirinin yapılmaya başlanmasıdır. İhtilafların artması nedeniyle mezheplerin temeli de tabiûn döneminde atılmıştır.²⁸

Kur'an Yolu tefsirine baktığımızda tabiûn tefsirini çok fazla görememekteyiz. Müelliflerimiz kelimelerin anlamlarıyla ilgili yerlerde tabiûn alimlerinin görüşlerinden faydalanmışlardır.

1.3.2 Kuran Yolu Tefsirinin Dirayet Yönü

Müfessirin rivayet tefsiri kaynaklarını kullanmasının yanında kendi görüşüne yer vermesi dirayet tefsirinin ayırt edici özelliğidir. Bu tefsire "rey tefsiri" ve "akli tefsir" de denmektedir. Müfessir elde ettiği bilgileri sentezleyerek bir içtihatla bulunur. Bu içtihatla bulunma ameliyesi tefsirini yaptığı ayet hakkında kaynaklarda bir bilgi bulamaması veya bulduğu rivayetlerdeki çelişkileri çözmek için kullandığı bir

²⁵ Bk. Bakara 2/5. Kur'an Yolu, 1/61.

²⁶ Bk. Bakara 2/284. Kur'an Yolu, 1/451.

²⁷ Bk. Maide 5/6. Kur'an Yolu, 2/225.

²⁸ Davut Aydın, Tefsir Çeşitleri ve Konulu Tefsir, Işık Yay. İstanbul, 2000, s:22.

yöntemdir. Yapılacak yorum lafızların zahiri manalarına, Kur'an ve sünnete aykırı olmamalı ve yapılacak yorumu destekleyen naslar bulunmalıdır. Bu şartları taşımayan yorumlar muteber kabul edilmediği gibi haram da sayılmaktadır.

Tefsir kaynaklarında bulunan bilgi ve yorumlardan müelliflerimizce tasvip edilenlerin Kur'an Yolu tefsirinde yer verildiği bildirilmiştir. Dirayet yöntemlerini bu bilgiyi verdikten sonra şu şekilde ifade etmektedirler. ‘‘ Bizi tatmin eden veya hedef kitlemiz için uygun ve doğru bulduğumuz anlayış ve yorumu çoğunlukla birden fazla tefsirin ihtiva etmesi yanında, bazen de bunun hiçbir tefsirde bulunmadığına şahit olduk. Böyle durumlarda Kur'an'ın ruhunu ve bu ruha uygun genel İslamî ölçüleri, ilmin gereklerini ve çağın ihtiyaçlarını birlikte göz önüne alarak kendi yorumumuzu ortaya koymaya çalıştık.’’

1.3.3 Kur'an Yolu Tefsirinin Fıkhi Yönü

Fıkıh ana kaynak olarak diğer ilimlerde olduğu gibi Kur'an ve sünnetten yararlanır. İbadetlerin, hukukun, ukubatın ve İslam siyasetinin birinci kaynağı Kur'an-ı Kerim ikinci kaynağı sünnettir.

Tefsirin yazılış sebeplerinin günümüz insanların sorunlarına çözümler sunmak olduğu müelliflerimizce söylenmektedir.²⁹ Tefsirin, müelliflerin uzmanlık alanları göz önünde bulundurularak paylaştırıldığı müelliflerimiz tarafından ifade edilmektedir.³⁰ Fıkıh alanında uzmanlaşmış iki müellifimizin bulunması tefsirimizin fıkhi yönden de önem kazanmasını sağlamaktadır. Tefsir incelendiğinde ahkamla ilgili konuların incelendiği ve yorumlandığı görülmektedir. İbadetler muamelat ukubat, devletler hukuku, kefare, borçlar hukuku, iktisat ve mali hukuk konularında yeri geldiğinde bilgiler verilmektedir. Günümüzde revaçta olup tartışılan konular hakkında³¹ da gerekli açıklamalar yapılmaktadır.

Müelliflerimiz fıkhi konuları işlerlerken genelde mezhep imamlarının görüşlerini vererek o konu hakkındaki yorumları gözler önüne sermektedirler. Bir mezhebin görüşü verdikleri yerler bulunduğu gibi sadece kendi görüşlerini verdikleri yerlerde bulunmaktadır. Baştan sona okunmasını sağlamak amacıyla orta hacimli bir

²⁹ Onay, A.g.s, s.29-30

³⁰ Kur'an Yolu, c:1, s:51, Onay, A.g.s, s:28.

³¹ Mesela resmî nikâh, enflasyon farkı, medyanın duyarlılığı, estetik ameliyatı, organ nakli vb. konular.

eser ortaya çıkartmak amacıyla oldukları için konuların uzun uzun anlatılması yolunu genelde uygulamamışlardır. Fakat istisnaları da mevcuttur.³²

Tefsirimizde fıkıh usulü kavramları hakkında yer yer açıklamalar yapılmaktadır. Fıkıh kaidelerine atıflar yapılmak suretiyle âyet fikhî yönden de yorumlanmaktadır. Fıkıhî kaidelere temel teşkil eden âyetler özellikle vurgulanarak bilgi verilmektedir.

1.3.4 Kur'an Yolu Tefsirinin İctimai Yönü

19. yy. sonlarında Müslümanların, Batının ilmi ve gücü karşısında zayıf düşmelerinin neticesinde toplumdaki kültürel yozlaşmayı engellemek, toplumu ıslah etmek amacıyla ortaya çıkan tefsir anlayışına içtimai veya toplumsal (sosyolojik) tefsir adı verilmektedir. Bu akımın gayesi Müslümanların içine düştüğü buhranın sona erdirilmesi, toplumun ıslah edilmesi, kültürel sapmalara meydan vermeden toplumun zamana uyum sağlayabilmesi için gerekli dönüşümleri yapabilmek, itikadi ve ahlaki problemlere çözümler üretmektir. Bu gayelerini gerçekleştirebilmek için tefsirde sosyal, idari ve güncel konuları daha çok ön plana çıkartmışlardır.

19. yy. ikinci yarısından sonra Batılıların sömürgelerindeki planlarının bir sonucu olarak, kalıcı olmak adına misyonerlik faaliyetlerine hız verdikleri görülmektedir. Bununla birlikte geri kalmışlığın nedeninin İslâm dini olduğu propagandası da yapılmaya başlanmıştır.³³ Bu propagandaların kalıcı olmasını sağlamak üzere Müslüman ülkelerde okullar ve kolejler açmışlardır. İslâm'ın ve Kur'an'ın ilmi ve bilimi desteklediği,³⁴ geri kalmışlığın nedeninin İslâm olmadığı Kur'an Yolu müelliflerimiz tarafından akla yapmış oldukları atıflarla vurgulanmıştır.³⁵

Batıda ortaya çıkan özgürlük, eşitlik, adalet, ilerleme, medeniyet vb. kavramlar İslâm toplumlarında da tartışılmaya başlanmıştır. "Yenilmiş ya da zayıf kültürün güçlü kültürden etkilenmesi"³⁶ kuralı gereği; kölelik, kadının sosyal hayattaki yeri, boşama

³² Bk. Hac ile ilgili ayetlerin tefsiri. Kur'an yolu, c:1, s:303-313.

³³ Renan, İslâm ile bilimin birbirine zıt olduğunu ve Müslümanların geri kalma nedenlerinin İslâm olduğunu savunmuştur. Bu iddiaya dönemin birçok müslüman düşünürü karşı çıkmış ve çeşitli reddiyeler yazılmıştır. Bunlardan birisi de Namık Kemal'in Renan Müdafaaanesi adlı reddiyesidir. Namık Kemal, Renan Müdafaaanesi, nşr. M. Fuad Köprülü, Milli Kültür Yayınları, Ankara, 1962, s: 7-8.

³⁴ Kur'an Yolu, 1/189,250, 292; 2/147,330; 3/ 85,384; 4/305,603,604,693; 5/398,399,429,430,612.

³⁵ A.e., 1/63,71,255,739; 2/182,196,342,615; 3/140,720; 4/670,673,677,687,688,709,742,771; 5/27,57,109,150-152,194,197,361,370,429,523,618,634,648,673,683,725, vd.

³⁶ Abdurrahman İbn Haldûn, Mukaddime, Dârü'l-Kütübi'l-Lübânî, Beyrut 1960, s: 258.

hakkı, çok eşlilik gibi konular içtimai tefsirin çözüme kavuşturmayı hedeflediği ana konulardandır. Kur'an Yolu tefsiri incelendiğinde bu konular hakkında da çağdaş yorumlar yapılmıştır.

1.4. Kur'an Yolunun Kaynakları

1.4.1. Tefsir Kaynakları

'Kur'an Yolu' tefsiri müellifleri klasik ve modern tefsirlerden yedi-sekiz tanesinden ağırlıklı olarak faydalanmışlardır. Gerek görüldüğünde diğer tefsirlerden de yararlanmayı ihmal etmemişlerdir.

Tefsirin giriş kısmının sonunda yararlanılan tefsirlere yer verilmiştir.³⁷ Sıklıkla kullanılmalarına göre şunlardır:

Klasik Kaynaklar: Fahrüddin er-Râzî, "Mefâtihu'l-Ğayb"³⁸; İbn Cerir et-Taberî (ö. 310/922), "Câmi'u'l-Beyân"; Zemahşerî (ö. 538/ 1143), "el-Keşşâf"; Abdülhak b. Ğâlib İbn Atıyye (ö. 546/1151), "el-Muharreru'l-Vecîz"; İbnu Kesîr (ö. 774/1372), "Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm"; Ebû ", Ebû Bekir İbnu'l-Arabî (ö. 543/1148), "Ahkâmu'l-Kur'ân"; Kurtubî (ö. 611/1214), "el-Câmi'li- Ahkâmi'l-Kur'ân"; Bekir er-Râzî el-Cessâs (ö. 370/980), "Ahkâmu'l-Kur'ân Ebu'l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310), "Medâriku't-Tenzîl".

Modern Kaynaklar: Muhammed Tâhir b. Âşûr (ö. 1393/1973), "et- Tahrîr ve't-Tenvîr"; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî (ö. 1250/1832), "Fethu'l- Kadîr"; Muhammed Hamdî Yazır (ö. 1361/1942), "Hak Dini Kur'an Dili"; Muhammed Esed (ö. 1412/1992), "Kur'an Mesajı"; Muhammed İzzet Derveze (ö. 1404/1984), "et-Tefsîru'l-Hadîs"; Reşid Rıza, Tefsîru'l-Menar;³⁹ Mahmûd el-Âlûsî (ö. 1270/1854), "Rûhu'l-Me'ânî"; Mevdûdî (1903/1979), Tefhîmu'l-Kur'ân⁴⁰; Süleyman Ateş, "Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri".

³⁷ Kur'an Yolu, 1/51.

³⁸ Râzî ismi yaklaşık olarak Kur'an Yolunda 950 yerde geçmektedir. Taberî ismi 751 yerde, Zemahşerî 479 yerde geçmektedir.

³⁹ Reşid Rıza ismi tefsirde 105 kere geçmesine rağmen kaynaklarda ismi geçmemektedir. Muhammed Abduh ismi de 14 kere geçmekte fakat kaynaklarda Abduh'un ismine de rastlanmamaktadır.

⁴⁰ Tefsirin kaynaklar bölümünde zikredilmemekle birlikte tefsirde toplam 16 kez geçmektedir.

1.4.2. Hadis Kaynakları

Müelliflerimiz, yararlandıkları hadisler hakkında “Zayıf rivayetlere ve makul olmayan yorumlara yer verilmemiştir”⁴¹ deseler de özellikle tefsirlerden yapmış oldukları rivayetlerde zayıf hadislerin bulunduğu yönünde tenkit edilmektedirler.⁴²

Müelliflerimizin, hadis külliyatının en sahihleri olarak kabul edilen, Buhârî'nin ve Müslim'in sahihlerinden yapıkları rivayetler kullandıkları hadislerin büyük kısmını oluşturmaktadır.⁴³ Buhârî ve Müslim'in sahihleriyle birlikte Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i; Tirmizî, Ebu Dâvud, Nesaî ve Dârimî'nin Sünen'leri de yararlanan diğer hadis kaynaklarıdır. Taberî, Râzî, Şevkânî, İbnu Kesir ve İbnu Atıyyenin tefsirlerinde yer alan hadislerden faydalanmışlardır.

1.4.3. Diğer Kaynaklar

Fıkıh konusunda faydalanılan bir eserden söz etmek çok zordur. Bununla birlikte DİA ve İFAV'ın maddelerinden yararlanıldığı görülmektedir.

Tarih konusunda ise İbn Sâ'd'ın Tabakâtü'l-Kübrâ isimli eserinden, İbn Hişâm'ın es-Sîretü'n-Nebeviyye isimli kitabından, Muhammed Hamidullah'ın İslâm Peygamberi ve Le Saint Coran isimli eserlerden istifade edilmiştir. Ömer Faruk Harman'ın DİA ve İFAV da yayımlanan makalelerinden de yararlanılmıştır.

Râğıb el-İsfehânî'nin Müfredât isimli eserinden yoğunlukla, Âsım Efendi'nin Kamus Terceme'si ve Cürcânî'nin Ta'rîfât'ı da zaman zaman başvurulan lügatlardandır.

Ansiklopedi olarak en başta DİA olmak üzere İFAV ve İA (İslam Ansiklopedisi)'nden fazlaca yararlanmalarından dolayı da tenkit edilmişlerdir.

1.5. TENKİTLER

Kur'an Yolu tefsiri için Hayri Kırbaçoğlu tarafından “Kur'an Yolu Müslümanları Tarihe Gömmek İçin mi yazıldı?”⁴⁴ isimli uzun bir eleştirel yazı kaleme alınmıştır. “Kur'an Yolunda Kalem oynatanlar” ismiyle Ahmet Tekin Kur'an Yolu ile beraber, Süleyman Ateşin kaleme aldığı tefsirine, Muhammed Esed'in kaleme aldığı “Kur'ân Mesajı” ve Yaşar Nuri Öztürk'ün kaleme aldığı “Kur'ân-ı Kerîm Meali” ne ait

⁴¹ Kur'an Yolu, 1/51, Onay, ags, s:30.

⁴² M. Hayri Kırbaçoğlu, *İslam'ın Kurucu Metni Kur'an Araştırmaları*, Ankara, Otto yayınları, s: 211-214.

⁴³ Yaklaşık 378 yerde Buhârî'ye atıf yapılırken 266 yerde Müslim'e atıf yapılmaktadır.

⁴⁴ Kırbaçoğlu, *A.g.e*, s: 201-302.

eleştirel bir kitap yazmıştır. Ahmet Tekin bu eserinde Hayri Kırbasoğlunun eserinden etkilenmiştir.⁴⁵ Bundan dolayı yapılan tenkitler genel olarak ‘‘Kur’an Yolu Müslümanları Tarihe Gömmek İçin mi yazıldı?’’ isimli yazı temel alınmak suretiyle devam edilecektir.

Kur’an Yolu müelliflerinin içinde bir tefsircinin bulunmaması tenkitlerin başında gelmektedir. Müelliflerden her ne kadar Sadrettin Gümüş tefsir bölümünde öğretim üyesi olsa da onun ilk zamanlarda Arapça alanında bulunup sonradan tefsir alanına geçtiği ifade edilmektedir.⁴⁶

Faiz konusu dışında tefsirde günümüz problemleriyle alakalı konular bulmak bir hayli zordur. Kur’ân’ın bu günümüze neler söylediği göz ardı edilmiş ve Kur’ân çağımıza göre konuşturulamamıştır. Öncelikli olarak toplumun ihtiyaçlarının neler olduğuna dair bir çalışma yapılmadığından ‘‘geçmişte söylenenleri yeni bir makyajla sunmanın ötesine’’ geçilemediği öne sürülmektedir. Klasik ve çağdaş tefsirlerden yoğun biçimde yapılan aktarmalar suretiyle tefsirin dirayet tefsirinden çok rivayet tefsiri olarak algılanabileceği yönünde eleştiriler yapılmaktadır.⁴⁷

Sahih hadislerin kullanıldığıнын söylenmesine⁴⁸ rağmen, surelerin faziletleri ve sebebi nüzul konuları başta olmak üzere rivayet edilen hadislerin bazılarının sahih olmadığı söylenmektedir. Hadislerin ana kaynaklar yerine yan kaynaklardan rivayet edilmeleri de eleştirilmektedir. Bazı hadislerin kaynaklarının tefsirler olarak verilmiş olması hadislerle ilgili bir diğer eleştiriye oluşturmaktadır.⁴⁹

Ele alınan konular hakkında güncel olarak yapılmış olan çalışmalara yer verilmeyişi büyük bir eksiklik olarak görülmektedir.⁵⁰ Bunun bir sonucu olarak da klasik tefsirlerin gerisinde kalmaktan kurtulamadıkları kanaati hâsıl olmaktadır.⁵¹

⁴⁵ Ahmet Tekin, *Kur’an Yolu’nda Kalem Oynatanlar*, Kelam Yayınları, 2006, Ankara, s:48.

⁴⁶ Kırbasoğlu, *İslam’ın Kurucu Metni*, s:202-203.

⁴⁷ A.e, s:205-210.

⁴⁸ Kur’an Yolu, 1/51, Onay, ae, s:30.

⁴⁹ Kırbasoğlu, *İslam’ın Kurucu Metni*, s:211-217.

⁵⁰ A.e, s:212.

⁵¹ A.e, s:218.

Müelliflerimiz âyetlerin meallerini verirlerken hatalar yaptıkları ifade edilerek seküler bir dil kullanmakla itham edilmektedirler.⁵² Daha önce hazırladıkları mealin seviyesini geçmek şöyle dursun yakalamaktan bile uzak oldukları iddia edilmektedir.⁵³

Tefsirde, âyetlerde zikredilen kavram ve kelimeleri açıklamak için İslam Ansiklopedisinin sıklıkla kullanılması eleştirilerden bir diğeridir.⁵⁴ Bunun nedeninin tefsirin aceleyle yazılmasından kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Genel olarak defaatle tefsirin aceleyle getirilerek yazıldığı vurgusu yapılmaktadır.

Bir tefsirden Kur'ân ve tefsirle ilgili konulara yer verilmesini beklemekten doğal bir şey yoktur. Kur'an Yolunda asıl meselelere yer verilmemekle birlikte Kur'ân ve tefsirle ilgisi olmayan meseleler ve konulara yer verilmiştir.⁵⁵

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Kur'an Yolu tefsirin yazdırılması ve basılmasıyla birlikte "Herhangi bir tefsirin Diyanet İşleri Başkanlığı'nca neşredilmiş olması, o tefsire resmi bir hüviyet kazandırmaz" denilmiş olsa da "resmi tefsir" geleneğinin canlanmasına neden olabileceği görüşü ileri sürülmüştür.⁵⁶

Müelliflerimiz âyetlerde geçen konuları açıklarlarken o konu ile ilgili görüşleri zikretmektedirler. Zikrettikleri görüşler hakkında bazen bir tercihte bulunmayarak okuyucuları görüşlerle baş başa bırakmaktadırlar. Görüşler arasında Tercih yapılması okuyuculara bırakılmaktadır. Bu durum müelliflerimizin zikretmiş oldukları "...deyim yerindeyse hem aramızda hem de kitaplarla müzakere yaptık, eski tefsir birikimini özetleyerek verdik, "sonunda bize ikna edici görünen ve temel amaca uygun düşen anlayış ve yorumu tercih ettik", oluşturduk"⁵⁷ görüşlerine ters düşmektedir.⁵⁸ Tefsirin hedef kitlesinin İslami ilimlerde uzmanlaşmış kişiler olmaması, okurların tercihte bulunmasını daha da zorlaştıracığı bir gerçektir.

Tefsirde Tevrat, Zebur ve İncil'den verilen ek bilgiler ve alıntılar adeta mezkûr kitapları okumaya teşvik olarak da algılanmaktadır.

⁵² A.e, s:219.

⁵³ A.e, s:234.

⁵⁴ A.e, s:217, 300.

⁵⁵ Kırbaçoğlu, *age*, s:238-239.

⁵⁶ Mustafa Öztürk, *Çağdaşlık ve Çağdaş Dönem Kur'an Yorumlarına Genel Bir Bakış*, İslamiyat 7 (2004), sy: 4, s:94.

⁵⁷ Kur'an Yolu, 1/48.

⁵⁸ Yûsuf Ağkuş, *"Kur'an Yolu" Adlı Tefsirin Tefsir İlmi Açısından Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Konya, 2008, s:26.

Çalışmamız Kur'an Yolu'nun 3. baskısı göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Yaptığımız araştırmalarda Kur'an Yolu Tefsirinin 1. baskısında bulunan bazı görüşlerden dolayı yapılan tenkitler dikkate alınarak diğer baskılarda tefsirden çıkartılmıştır. Bunlardan biri Yahudi, Hristiyan ve Sabiiler'in de cennete girecekleri görüşlerinin ileri sürülmesidir.⁵⁹ Bu konuda Süleyman Ateşin görüşünden etkilendikleri de görülmektedir.⁶⁰

Tefsirden çıkartılarak diğer baskılarda olmayan bir diğer konu ise mut'a nikâhı hakkındaki görüşleridir. Müelliflerimizin; Arapların cahiliyeden kalma adetlerinden birisi olan ve Peygamber (s.a.s.) tarafından yasaklanan muta nikâhını caiz gören görüşleri eleştiri oklarının üzerlerine çekilmesinin bir diğer nedeni olmuştur. Müelliflerimize göre, Peygamberimiz zamanında değil de Hz. Ömer halifeliğinin son zamanında muta nikâhı yasaklanmaktadır.⁶¹

“Hadislerdeki yasaklama süresini geciktirmeyi gerektiren zaruretler bulunduğu bu nikâh caizdir. Normal süresiz nikâhlarda şart koşulan mehir, şahit, veli gibi hususlar bunda da şarttır. Süre bitince evlilik ilişkisi de sona erer. Mut'a devam ederken taraflardan biri ölürse arada miras hukuku doğmaz, nikâh süresi bitince kadın bir hayız görecektedir kadar bekler (iddet tutar) çocukların nesebi babalarına ait olur.”⁶²

Yapmış oldukları bu yorumlarından mutanın Caiz olduğu hükmüne varılmıştır. Muta nikâhı Ehli Sünnet âlimleri tarafından da hiçbir surette caiz olarak görülmemiştir.⁶³

Tenkitler bulunsa da eser faydadan halî değildir. Müelliflerimizin tefsirin giriş kısmında da belirttikleri gibi çok fazla ayrıntıya girerek okuyucuları sıkılamaya özen göstermişlerdir. Bununla birlikte âyetlerin günümüzde nasıl anlaşılacağına açıklamaya çalışmışlardır. Günümüzle ilgili konular olan medya duyarlılığı, resmi ve

⁵⁹ Yunus Özdamar, *Hasan Basri Çantay'ın "Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim" Adlı Meal-i ile "Kur'an Yolu" Tefsirinde Sosyal Meselelere Yaklaşımlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, 2006, s:42-46.

⁶⁰ Bakara 2/ 62. Bu görüşleri tefsirin birinci baskısında geçmektedir. Diğer baskılarda bu görüşlere yer verilmemiştir. Bununla beraber 1. Baskı toplatılmamıştır.

⁶¹ Kur'an Yolu, 2/34. Birinci baskıda geçmektedir.

⁶² A.e, 2/34. Birinci baskıda geçmektedir.

⁶³ *Muhammed b. Cerir Taberî, Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân (nşr. Mahmud Muhammed Şakir ve Ahmed Muhammed Şakir), Kahire 1955-1969, 1/389.*

dini nikah⁶⁴, kadınlarla ilgili durumlar, avukat ve hakimler,⁶⁵ terör⁶⁶, estetik ameliyatı,⁶⁷ doğum kontrolü ve kürtaj⁶⁸ gibi konular hakkında bilgilere tefsirimizde yer verilmiştir.

Kur'ân günümüz insanı için ne ifade etmektedir. Onlardan ne istemektedir. Bunlar anlatılmak için Kur'ân Yolu tefsiri kaleme alınmıştır. Müelliflerimizin konuları uzmanlık alanlarına göre paylaşımları tefsirin ortaya çıkış süresini kısaltmıştır.

Müelliflerimiz Kur'ân âyetlerinden evrensel mesajlar çıkartmaya önem vermişlerdir. Tefsirde klasik yorumlarla beraber modern yorumlara da yer verilerek daha geniş bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır. Ayetlerden çıkartılacak hükümlerin gayelerinin neler olduğunun ortaya çıkarılmasına özen gösterilmiştir. Müelliflerimizin hazırlanmasında katkılarının bulunduğu DİA günümüzde yapılan en kapsamlı ve güncel konuları ihtiva eden çalışmalardan biridir. Tefsirde bu eserden fazlaca yararlanılması doğaldır.

Din ile ilgili işlerin toplum nezdinde yürütülmesini sağlamak için kurulan Diyanet İşleri Başkanlığının Müslümanların problemlerine çözümler üretebilmek için tefsir yazdırması/ yazması doğaldır. Çünkü Diyanet İşleri Başkanlığı dini konularda toplumu aydınlatmayla da görevlidir ve toplumda birleştirici bir rol üstlenmektedir.

⁶⁴ Kuran yolu, 1/368.

⁶⁵ Ae., 2/138.

⁶⁶ Ae., 2/209.

⁶⁷ Ae., 2/116.

⁶⁸ Ae. 2/383.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜŞKİLU'L-KUR'ÂN İLMİ

2.1.Müşkil Kavramının Etimolojik Tahlili

2.1.1. Sözlük Anlamı

Ş-k-l fiilinin masdarı olan الاشكال in ismi fail'i olarak müşkil kelimesi oluşmuştur.⁶⁹ Müşkil kelimesinin temelinde birtakım işlerin karışık gelmesi manası vardır.⁷⁰ Arapların اشكل الامر 'iş karıştı' şeklinde kullanımları mevcuttur. Şekilli oldu manasında اشكل الشيء tümcesini kullanırlar. Ş-k-l uygunluk ve benzeşmek manalarına da gelmektedir.⁷¹

Müşkil bir kusur sebebiyle olmaksızın, bir ayrıntıya binaen anlamaya giden yolu işkal eden (kapatan) şey anlamında da kullanılmıştır.⁷²

Kur'ân-ı Kerîm'de 'seciyye, karakter'⁷³ ve 'bunlara benzer'⁷⁴ manalarında da kullanılmaktadır.

Hadislerde işkâl fiilinin yaygın bir kullanımı vardır. Hz. Peygamber Muaz'a (ra.) 'yalnız bildiğin konularda hüküm ver, bir şey sana işkâl (problemlili veya karışık) gelirse onu ortaya çıkarıncaya kadar ve bana yazıp cevabını öğrenmeksizin karar verme'⁷⁵ buyurarak öğüt vermiştir. Resûlullah (s.a.s.) bir başka hadisi şerifte 'bir kişinin karnı karıştığında gaz çıkıp çıkmadığı hakkında müşkile düşerse yani tam anlayamazsa sesi duymadan ve koku hissetmediği müddetçe mescitten çıkmasın'⁷⁶ buyurmuşlardır.

⁶⁹Muhammed bin Ali et Tehanevi, *Keşşafı İstilahatil Funun*, Beyrut, 2/ 786.

⁷⁰İbnu'l-Esir, *en-Nihâye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser*, I-V, (thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî ve Mahmûd Muhammed etTanâhî), Kahire : el-Mektebetu'l-İslâmiyye, 1963, 3/497.

⁷¹ Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem İbn Manzur, *Lisanu'Arab*, İkinci baskı, Beyrut 1389/1970, 7/176; Ragıp el İsfehani, *Müfredat*, s: 266; İbni Esir, *En Nihaye*, 3/497; İbn Kuteybe, *Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî, Te'vilü müşkili'l-Kur'ân, nşr. Sa'd b. Necdet Ömer, Beyrut: Müessesetü'r-risâle nâşirûn 1435/2014*, s: 102.

⁷² Tehânevi, *Keşşâfu Istilâhâti'l-Funûn*, 1/990.

⁷³ İsrâ 17/ 84.

⁷⁴ Sâd 38/58.

⁷⁵ İbn Mâce, es-Sünen (nşr. M. Mustafâ el-A'zamî), Riyad 1403/1983, mukaddime, s:8.

⁷⁶ Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, eş-Şâhih, Thk. Beytû'l-Efkâr. Riyad: Beytû'l-Efkâr, 1419/1998, "Hayz" 99.

2.1.2. Terim Anlamı

Hadis ilminde müşkil “hadisin hadis ile olan ihtilafıyla beraber, hadisin diğer delillerle olan ihtilafını da konu edinen ilim” şeklinde tanımlanmaktadır.⁷⁷

Müşkil mütekaddimun usul eserlerinde yapılmış olan tanımlardan özetle “kendisindeki bir anlam inceliğinden dolayı dilde vazedildiği manaya yahut onu istiare yoluyla kullananın ne kastettiğine ulaşmakta ve başka bir delil olmaksızın veya derinlemesine düşünmeksizin benzerlerinden ayırt etmekte zorluk bulunan lafız” şeklinde tanımlanabilir.⁷⁸

Kur’ân ilimlerinde müşkil İbn Kuteybe ile birlikte “diğeriyle benzeşmesinden veya başka bir sebepten dolayı anlamında kapalılık olan âyete” denir⁷⁹ şeklinde tarif edilmiştir. Bu tarife göre müşkil âyetler arasındaki ihtilaftan söz ettiği gibi âyetlerin manalarının anlaşılmasındaki zorlukları da içine alır. Buna göre âyetlerin anlaşılmasındaki her türlü zorluklara da müşkil denilmektedir.

Süyûtîden sonra müşkil ‘âyetler arasında ilk bakışta bir çelişki, ihtilaf varmış vehmine kapılmaktır’⁸⁰ manasında kullanılmaya başlanmıştır.

Süyûtî el- İtkan isimli eserinde yaptığı müşkilul-Kur’ân tanımını daha hususileştirerek anlam daralmasına neden olmuştur.⁸¹

⁷⁷Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî (v. 321/933), Şerhu müşkili’l-Âsâr, nşr. Şuayb el-Arnaût, 16 c., Beyrut, Müessesetü’r-risâle, 1415/1994, 1/ 7; Nureddin İtr, Menhecü’n-nakd fi ulumi’l-Hadis,(Dımaşk, Dâru’l-fikr, 1997), 337;Ayhan Tekineş, Hadisleri Anlama Problemi İstanbul: Işık Yayınları, 2002, s: 31,74-75, Mehmet Görmez, Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlamasında Metodoloji Sorunu, Ankara, OTTO Yayınları, 2014, s:158, 159.

⁷⁸ Debûsî, Taqvîmü’l-edille fi usûli’l-fikh (nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys), Beyrut 1421/2001, s: 117-118; Pezdevî, Kenzü’l-vüşûl, 1/ 52-54; Şemsüleimme es-Serahsî, el-Uşûl (nşr. Ebü’l-Vefâ el-Efgâni), Haydarâbâd 1372 → Beyrut 1393/1973, 1/163, 168;

⁷⁹ İbn Kuteybe, *Te’vîlü müşkili’l-Kur’ân*, s:120.

⁸⁰ Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-İtkân fi ‘ulûmi’l-Kur’ân*, nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ, Beyrut: Dâr’ü-bni Kesîr, 1416/1996, 2/79; Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, İstanbul 2017, s: 186.

⁸¹ Murat Dinler, ‘‘Müşkilü’l-Kur’ân’’, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,2018, say:11, s:320

2.2. MÜŞKİLLE EŞ ANLAMLI KAVRAMLAR

2.2.1. Tenakuz

Tenakuz kelimesi n-g-z kökünden meydana gelmiştir.⁸²Birbiriyle çelişen kelimeler için kullanılmıştır.⁸³ Zıt anlamıda taşımaktadır. Zehebi müfessirler arasındaki çelişki bulunan görüşleri ihtilaf ve tenakuz başlığı altında ele alır.⁸⁴ Fıkıh usulcülerini “bazı hallerde delilin hükmünün bulunmaması”⁸⁵ manasında kullanmışlardır. Gazzalini taaruz manasında kullandığı da görülür.⁸⁶ Birbiriyle çelişen manalar için ve zıt anlamında da kullanıldığından müşkil kelimesiyle aynı manada da kullanılabilir.

2.2.2. Tearuz

A-r-d lügatta gözükme, bir şeye muhalif olmak, akla gelmek, sunmak, birden bire vuku bulan hastalığa duçar olmak, katletmek, develere işaret koymak, önermek, sınamak, askeri birlikleri teftiş etmek vb. manalara gelir.⁸⁷ Ortaya çıkma ve tüm hatlarıyla ortaya çıkmak manalarında da kullanılmaktadır.⁸⁸

A-r-d ve türevleri, âyetlerde 79 defa zikredilmekte⁸⁹ ve şu manaları ifade etmektedir: arz etmek, sunmak,⁹⁰ sunulmak⁹¹; yüz çevirmek⁹² ve yüz çevirenler⁹³;

⁸² Ragıp el İsfehani, *A.g.e*, s:97.

⁸³ Ebü'l-Beka el-Kefevi, Eyyub b. Mûsâ, *el-Külliyât: Mu'cem fi'l-mustalahât ve'l-furûki'l-lugaviyye*, nşr. Adnan Dervîş-Muhammed Mısıri, 2. bs., Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1419-1998, s:305.

⁸⁴ Muhammed Hüseyin ez-Zehebi, *etTefsir vel Müfessirun*, Beyrut 1987, 1/357.

⁸⁵ Şükrü Özen, DİA, ‘Teâruz’, 40/ 208.

⁸⁶ Gazzali, *el-Mustasfâ*, s:2, 226, 39.

⁸⁷ İbn Manzur, *A.g.e*, 7/165-167.

⁸⁸ Ferruh Kahraman, *Ulumu'l Kur'an Özelinde: Tefsirde ihtilaflar*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011), s:44.

⁸⁹ Mehmet Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'an Sözlüğü*, 1. baskı (İstanbul: Düşün Yayıncılık, t.y.), s:576.

⁹⁰ Bakara 2/31, 235; Kehf 18/ 100; Ahzâb 33/ 72.

⁹¹ Hûd 11/18; Kehf 18/48; Sâd 38/31; Mü'min 40/46; Şûrâ 42/45; Ahkâf 46/20, 34; Hâkka 69/18.

⁹² Nisâ 2/16, 63, 128, 135; Mâide 5/42; En'âm 6/35, 68, 106; A'raf 7/199; Tevbe 9/95; Hûd 11/76; Yûsuf 12/29; Hicr 15/94; İsrâ 17/28, 83; Kehf 18/57; Tâhâ 20/100; Kasas 28/55; Secde 32/22, 30, Fussilet 41/4, 13, 51; Şûrâ 42/48; Necm 53/29; Kamer 54/2; Tahrîm 66/3; Cin 72/17.

⁹³ Bakara 2/83; Al-i 'İmran 3/13; En'âm 6/4; Enfâl 8/23; Tevbe 9/76; ; Yûsuf 12/105; Hicr 15/81; Enbiyâ 21/ 1,24,32,42; Mü'minün 23/3, 71; Nûr 24/48; Şuarâ 26/ 5; Yâsîn 36/46; Sâd 38/68; Ahkâf 46/ 3; Müddessir 74/49.

genişlik⁹⁴; menfaat⁹⁵; uzun, sürekli;⁹⁶bulut;⁹⁷engel.⁹⁸ Tefsir literatüründe tearuz genellikle tezat ihtilaflarını ifade etmek için kullanılmıştır.⁹⁹

Fıkıh usulcülere, ‘‘iki eşit hüccetten her birinin diğerinin gereğini (hükmünü) engelleyecek biçimde karşı karşıya gelmesini ifade eder.’’¹⁰⁰ Usulcüler için tearuz ve tenakuz önem arz etmektedir.¹⁰¹

2.2.3. Tezat

Tezat, ض-د-د sözcüğünden türemiştir. Zıt sözcüğü ‘‘birbirinin karşısında olan iki şeyden ya da iki mütekaabilden biridir.’’ Zıd sözcüğü Kur’ân-ı Kerîm’de ‘‘muhalefet etmek’’ manasında ‘‘كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا’’ ‘Hayır, hayır! O putlar onların ibadetini tanımayacaklar ve kendilerine muhalif olacaklar’’¹⁰² âyetinde geçmektedir. Tezat sözcüğü de ‘‘muhalefet etmek’’ anlamında kullanılır. Bir meselede kişinin bir şahsın birbirine muhalefet eden sözler söylemesi tutarsızlık olarak görülür.¹⁰³ İbn Teymiyeden başlayarak birçok tefsirci, ‘‘Kur’ân’ın ruhuna aykırı düşen ihtilafları’’ tezat ihtilafları olarak adlandırılmıştır.¹⁰⁴

2.2.4. Muhtelif

Muhtelif sözcüğü h-l-f fiilinden ismi fail olarak türemiştir. H-l-f fiili geri, arka¹⁰⁵; bozulmak, bayatlamak¹⁰⁶; kokmak¹⁰⁷; arkasından gitmek, yolundan gitmek, takip etmek¹⁰⁸, geri kalmak¹⁰⁹ manalarına gelmektedir.

⁹⁴ Al-i ‘İmran 3/ 133; Hadîd 57/ 21.

⁹⁵ Nisâ 4/94; A’raf 7/ 169; Enfâl 8/ 67; Tevbe 9/ 42; Nûr 24/ 33.

⁹⁶ Fussilet 41/ 51.

⁹⁷ Ahkâf 46/24.

⁹⁸ Bakara 2/224.

⁹⁹ Zehebi, *A.g.e*, 1/ 244,245.

¹⁰⁰ Şükrü Özen, *Teâruz mad. DİA*, 40/208.

¹⁰¹ Kahraman, *A.g.e*, s:45.

¹⁰² Meryem 19/ 82.

¹⁰³ Hasen Sait Kermi, *el Hadi ila Lugati’l Arab*, Beyrut 1991, 2/76.

¹⁰⁴ Ebu’l-‘Abbâs Ahmed b. Abdulhalîm b. Abdusselâm İbn Teymiyye, *Mukaddimetun fi Usûli’t-Tefsir*, Beyrut: Dâru Meketebeti’l-Hayât, 1980, s: 67.

¹⁰⁵ İsfehani, *A.g.e*, s:155; İbn Mansur, *A.g.e*, 9/82.

¹⁰⁶ İbn Mansur, *A.g.e*, 9/ 92; Feyruzabadi, , *Ebü’t-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya’kub b. Muhammed, el-Kâmûsü’l-muhît, Beyru: Müessesetü’r-risâle, 1416/1996.*, s: 1044; Kermi, *A.g.e*, 1/661.

¹⁰⁷ İbn Mansur, *A.g.e*, 9/ 93; Kermi, *el- A.g.e*, 1/661.

¹⁰⁸ İbn Mansur, *A.g.e*, 9/ 88; Feyruzabadi, *el-Kâmûs*, s: 1044, 1045.

¹⁰⁹ Feyruzabadi, *el-Kâmûs*, s: 1044; Kermi, *A.g.e*, 1/661.

H-l-f fiili ve türevlerinden meydana gelen sözcükler Kur'ân-ı Kerîm'de 127 âyette zikredilmektedir. Bu âyetlerde ihtilaf etmek¹¹⁰, ihtilafa düşmek¹¹¹, ihtilaf edenler¹¹², çelişki, zıtlık¹¹³; sonradan gelmek, yerini almak¹¹⁴; varis, yerini alan¹¹⁵; geride kalmak¹¹⁶, geride bırakılmak¹¹⁷, geride kalanlar¹¹⁸; muhalefet etmek, sözünden dönmek¹¹⁹; döndürülmemek, şaşırtılmamak¹²⁰; sözünden dönmeyen¹²¹; yenisini vermek¹²²; yerine geçirmek, iktidar yapmak¹²³, kontrolüne verilenler¹²⁴; arka¹²⁵, çaprazlama¹²⁶; peş peşe, art arda¹²⁷; halifeler, sonradan gelenler ve sonrakiler¹²⁸; değişik, çeşitli¹²⁹ anlamlarında kullanılmıştır. Muhtelif sözcüğü genel olarak Kur'ânda değişik, çeşitli, çelişkili manalarında kullanılmıştır.

2.2.5. Müteşabih

Müteşabih sözcüğü teşabüh mastarından türemiş olup, teşabüh mastarında şibh fiilinden türemiştir. ‘‘Birbirine benzeyen iki şeyden her biri’’ anlamına gelmektedirler.¹³⁰ Terim olarak müteşabih, manaları bilinmeyen yahut herhengi bir sebepten ötürü manasında kapalılık bulunan ya da birden çok mana ihtiva edip, bu manalar arasından birini tercih etmekte zorluk söz konusu olan âyet, kelime yada harflerdir.¹³¹ Şibh kökünden türeyen sözcükler Kur'ân-ı Kerîm'de 12 yerde geçerek

¹¹⁰ Bakara 2/113,176,213,253; Al-i Imran 3/19,55,105; Nisâ 4/157; Mâide 5/48; En'am 6/ 164; Enfâl 8/42; Yûnus 10/19,93; Nahl 16/39,64,92,124; Meryem 19/37; Hac 22/ 69; Neml 27/76; Secde 32/25; Zümer 39/3,46; Şûrâ 42/10; Zuhruf 43/63,65; Câsiye 45/17.

¹¹¹ Hûd 11/110; Fussilet 41/45.

¹¹² Hûd 11/118.

¹¹³ Nisâ 4/82.

¹¹⁴ A'raf 7/ 142, 150, 169; Meryem 19/59; Zuhruf 43/60.

¹¹⁵ A'raf 7/ 169; Yûnus 10/92, Meryem 19/59.

¹¹⁶ Tevbe 9/ 120.

¹¹⁷ Tevbe 9/ 118.

¹¹⁸ Tevbe, 9/ 81,83, 87,93; Fetih 48/ 11,15,16.

¹¹⁹ Bakara 2/80; Al-i Imran 3/ 9,194, Tevbe 9/ 77; Hûd 11/88; Ra'd 13 /31; İbrahim 14/22; Tâhâ 20/58, 86,88; Hac 22/47; Nûr 24/63; Rûm 30/6; Zümer 39/20.

¹²⁰ Tâhâ 20/97.

¹²¹ İbrahim 14/47.

¹²² Sebe' 34/39.

¹²³ En'am 6/133; A'raf 7/129; Hûd 11/57; Nûr 24/55.

¹²⁴ Hadîd 57/7.

¹²⁵ Bakara 2/66; Al-i Imran 3/ 170; Nisâ 4/9; A'raf 7/17; Enfâl 8/57; Tevbe 9/81; Ra'd 13/11; İsrâ 17/76; Meryem 19/64; Tâhâ 20/110; Enbiyâ 21/28; Hac 22/76; Sebe 34/9; Yâsîn 36/9,45; Fussilet 41/14,25,42; Ahkâf 46/21; Cinn 72/27.

¹²⁶ Mâide 5/33; A'râf 7/124; Tâhâ 20/71; Şu'ra 26/49.

¹²⁷ Bakara 2/164; Al-i Imran 3/ 190; Yûnus 10/6; Mü'minûn 23/80; Furkân 25/62; Rûm 30/22; Câsiye 45/5.

¹²⁸ Bakara 2/30; En'am 6/165; A'raf 7/69; Yûnus 10/14,73; Neml 27/62; Fâtır 35/39; Sâd 38/26.

¹²⁹ En'am 6/141; Nahl 16/13,69; Fâtır 35/27,28; Zümer 39/21; Zariyat 51/8; Nebe 78/3.

¹³⁰ İbn Mansur, *Lisanu'l-Arab*, 13/ 503; Feyruzabadi, *el-Kamusul muhit*, s: 1610.

¹³¹ Bkz. Süyûtî, *el İtkan*, 2/ 9- 11.

benzemek,¹³² benzeşmek,¹³³ karışmak,¹³⁴ kafası karıştırılmak¹³⁵ anlamlarına gelmektedir. Genellikle müteşabih sözcüğü benzemek ve benzeşmek anlamlarında kullanılmıştır.

2.2.6. Mücmel

Mücmel lafzı, ifal babından c-m-l fiilinin ismi mefulü olarak karşımıza çıkmaktadır. “Dağınık bir şeyi toplamak”¹³⁶, “bir şeyi ayrıntıya kaçmadan derleyip toparlamak,”¹³⁷ “isteğinde ölçülü davranmak,”¹³⁸ “tafsili olarak beyân edilmemiş kelâm”¹³⁹ manalarında kullanılmıştır. Terim olarak “delâleti açık olmayan¹⁴⁰, kendisiyle kastedilenin anlaşılmadığı mübhem lâfızdır.”¹⁴¹

2.2.7. Hafi

Hafi sözlükte gizli, saklı, açıktan olmayan manalarında kullanılmaktadır. Terim olarak lafzında bir kapalılık bulunmamakla birlikte başka karinelerin ortaya çıkmasıyla kapalılığın zuhur etmesidir. Daha çok fıkıh usulü sahasında hüküm çıkarmak için kullanılır.

Kur’ân-ı kerîm’de hafi sözcüğü gizli,¹⁴² gizli gizli,¹⁴³ daha gizli,¹⁴⁴ gizlemek,¹⁴⁵ sır,¹⁴⁶ gizlenen,¹⁴⁷ gizlenmek,¹⁴⁸ kin¹⁴⁹ manalarında kullanılmıştır.

¹³² Bakara 2/25; En’am 6/99, 141.

¹³³ Al-i İmran 3/7; Zümer 39/23.

¹³⁴ Bakara 2/70, 118; Ra’d 13/16.

¹³⁵ Nisâ 4/157.

¹³⁶ Feyruzabadi, *el-Kamusul muhit*, s: 340.

¹³⁷ Feyruzabadi, *el-Kamusul muhit*, s: 237

¹³⁸ İbn Mansur, *A.g.e.*, 1/ 685

¹³⁹ İsfehani, *A.g.e.*, s: 98.

¹⁴⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/ 592.

¹⁴¹ İbn Akile, Cemâlüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Mekkî, *ez-Ziyâde ve’l-ihsân fî ’ulûmi’l-Kur’ân*, nşr. Muhammed Safâ Hakkî (nev’ 1-45), Fehd b. Ali el-Ândes (nev’ 46-90), İbrâhîm b. Muhammed el-Mahmûd (nev’ 91-119), Muslih b. Abdülkerîm es-Sâmîdî (nev’ 120-143), Hâlid Abdülkerîm el-Lâhim (nev’ 144-154), c:10, el-’İmârâtü’l-Arabîyyetü’l-müttahide, Merkezü’l-buhûs ve’d-dirâsât-Câmi’atü’ş-şârika, 1427/2006, 5/139

¹⁴² Ali İmran3/5; A’râf 7/55; İbrahim 14/38; Meryem 19/3; Mü’min40/16; Fussilet41/40; Hâkka 69/18; A’lâ 87/7.

¹⁴³ Şûrâ 42/45.

¹⁴⁴ Tâhâ 20/7; En’am 6/63.

¹⁴⁵ Bakara 2/271, 284; Ali İmran3/29; Nisâ 4/149; Mâide5/15, 154; En’am 6/28, 91; İbrahim 14/38; Ta-ha 20/15; Nûr 24/31; Neml 27/25; Secde 32/17; Ahzâb 33/37,54; Mü’min40/16; Mümtehine60/1.

¹⁴⁶ Hâkka 69/18.

¹⁴⁷ Ra’d 13/10.

¹⁴⁸ Nisâ 4/108; Hûd 11/5.

¹⁴⁹ Ali İmran3/118.

2.2.8. Mübhem

B-h-m sözcüğünün iftial babının ismi mefulü olarak karşımıza çıkmaktadır. "Anlaşılmaz, belirsiz, anlayıştan yoksun" manasında kullanılır. İstilahta ‘’ insan, melek ve cin gibi varlıkların yahut ta bir topluluk veya kabilenin, Kur’ân’da açık olarak değil de ism-i işaretler, ism-i mevsuller, zamirler, cins isimleri, belirsiz zaman zarfları ve belirsiz mekân isimleriyle zikredilmesi’’¹⁵⁰ olarak geçmektedir.

2.3. Müşkilü’l- Kur’ân’ın Tarihi

Müteşâbihatın ve müşkil âyetlerin, özellikle ilk Müslümanlar tarafından, münazara yapılmamasında Âl-i İmrân suresindeki âyetin¹⁵¹ rolü büyüktür. Diğer taraftan Resulüllah’ın Kur’ân’dan tereddüt edilmesine vesile olacak sorular sorulmasını ve müteşâbih ve müşkil âyetlerin müslümanlar arsında şüpheye mahal verecek şekilde tartışılmasını sakındırmış olması diğer bir etkidir.¹⁵²

Müteşâbih ve müşkil âyetlerin üzerinde durulmaya Resulüllah’ın vefatından sonra başlanmıştır. Ortaya çıkan fitne hareketlerinin sonrasında meydana gelen bölünmelerin neticesinde kelami konulardaki tartışmalar başlamıştır. Âlim sahabelerden olan Abdullah b. Mes ‘ûd ve Abdullah b. Abbas vd. müşkil âyetlerin bazıları hakkında görüş bildirirlerken bazıları hakkında görüş bildirmemişlerdir.¹⁵³

‘‘Sahabe’den biri İbnu Abbas’a gelerek: Kur’ân’da, bana ihtilafı gibi görünen bazı âyetlerle karşılaştım, der. İbnu Abbas: Bunlar hangi âyetlerdir, yoksa şüpheye mi düştün deyince, Sahabi: Hayır, şüphe değil, fakat ihtilaf gibi görünmektedir, cevabını verir.

¹⁵⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/185; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü, Ankara: TDV Yayınları, 2006*, s:186; Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü, İstanbul: İfav yayınları, 2017*, s:136-137; İbrahim Hakkı İmamoğlu, *Tefsir Ve Kur’an İlimlerine Dair 100 Kavram/Konu*, Safa Yayın Dağıtım, İstanbul 2017, s:92-93; Halis Albayrak, ‘‘Mübhematul Kur’an ilmi ve tefsirdeki yeri’’, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 32/ 156.

¹⁵¹ ‘‘Sana kitabı indiren O’dur. Onun (Kur’an) bir kısım âyetleri muhkemdir ki bunlar kitabın esasıdır; diğerleri ise müteşâbihdir. Kalplerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu (kişisel arzularına göre) te’vil etmek için ondaki müteşâbihlerin peşine düşerler. Halbuki onun te’vilini ancak Allah bilir; bir de ilimde yüksek pâyeye erişenler. Derler ki: Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır. (Bu inceliği) yalnız akılselimi sahipleri düşünüp anlar.’’ Âl-i İmrân 3/7.

¹⁵² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fî Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-sahih, Thk. Muhammed Zühêyr b. Nâsır, Dârü Tavki’n-Necât, 1422*, Tefsîr, 41; İbn Mâce, Muqaddime, 19; Ebû Dâvûd Süleyman bin Eş’as es-Sicistânî, Sünen-i Ebu Dâvud. thk. Muhammed Muhyeddin Abdulhamid. Beyrut: Daru’l-Fikr, 1998. Sünnnet, 2; *Müsned*, 2/ 178, 196.

¹⁵³ Buhârî, *Tefsîr*, 41; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ale’s-Şahîhayn (el-Müstedrek ‘ale’s-Şeyhayn)*, Beyrut, 1990, 2/394; Süyûtî, *el-İtkân*, 2/724-725, 728.

Bunun üzerine İbnu Abbas: İhtilaflı gördüğün âyetleri söyler misin, deyince Sahabi âyetleri söyle sıralar: «Sonra onlar: ‘Ey Rabbimiz, vallahî biz müşrik değildik’ demelerinden başka çareleri kalmadığı gün.»¹⁵⁴ ile, «..Allah’tan hiçbir söz gizleyemezler.»¹⁵⁵ âyetlerine rağmen gene de sözlerini gizlemişlerdir. «..artık o gün aralarında soylar yoktur ve insanlar (birbirini soylarını) soramazlar.»¹⁵⁶, «Birbirine dönmüş soruyorlar.»¹⁵⁷, «De ki: ‘Siz mi arzı iki günde yaratana tanımıyorsunuz?.. isteyerek geldiler.»¹⁵⁸, «..yoksa göğü mü (ki onu Allah) bina kılmıştır.»¹⁵⁹ ile, «Bundan sonra da yeri yaydı.»¹⁶⁰ âyeti.

İbnu Abbas, sorulan bu âyetleri Allah Allah! diyerek şöyle açıklar **ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِئْتَهُمْ** âyetinde¹⁶¹ sözü edilen müşrikler, kıyamet gününde, Müslümanların şirk dışındaki günahlarının bağışlandığını, Allah katında şirkin büyük bir suç olduğunu gördüklerinde, kendilerinin de bağışlanmasını dileyerek şirkte bulduklarını inkar ederler ve ey Rabbimiz, yemin ederiz ki biz şirk koşanlardan değildik, derler. Bunun üzerine Allah ağızlarını mühürler, elleri ve ayakları, yaptıkları bütün işleri itiraf etmek zorunda kalırlar. Bu durumda küfre saplanıp Resûle karşı gelenler, o gün yerin dibine geçmeyi isterler ve Allah’dan hiçbir söz gizleyemezler.

«Artık o gün aralarında soylar yoktur ve insanlar (birbirlerinin soylarını) soramazlar.»¹⁶² âyetindeki mâna şudur: İlk sûr üfrüldüğünde, Allah’ın diledikleri hariç, göklerde ve yeryüzünde bulunan herkes korkudan düşüp bayılır. O günde aralarında soy-sop aranmaz, birbirlerinin hallerini de soramazlar. Sonra ikinci sur üfrülünce, kabirlerinden kalkıp birbirlerini görüp hallerini sorarlar.

«... yeri iki günde yaratan (mı?)¹⁶³ âyetindeki mâna şudur: Yeryüzü, gökyüzünden önce yaratılmıştır. Duman halinde olan yeryüzünün iki günde yaratılışından sonra yedi kat göğü de, iki günde meydana getirmiştir.

¹⁵⁴ En’âm 7/23.

¹⁵⁵ Nisâ 4/ 42.

¹⁵⁶ Mü’minûn 23/101.

¹⁵⁷ Tûr 52/25.

¹⁵⁸ Fussilet 41/9-11.

¹⁵⁹ Nâzi’ât 68/27.

¹⁶⁰ Nâziât, 68/30.

¹⁶¹ En’âm 7/23.

¹⁶² Müminûn 23/ 101.

¹⁶³ Fussilet 41/9.

«Bundan sonra da yeri yaydı.»¹⁶⁴ âyetindeki mâna, şudur: Allahu Taâlâ yeryüzünde dağları, nehirleri, ağaçları ve denizleri yerleştirdi.

Allah'ın varlığı bütün zamanları kaplar, âyeti ise şu mânadadır: Allahu Taâlâ vardır, varlığı ezeli ve ebedidir. Aynı şekilde ezeli ve ebedi olarak Aziz, Hakim, Alim ve Kadîr'dir. Bu yüzden Kur'ân'da ihtilaf gibi görünen hususlar, bu anlattıklarımın benzeridir. Cenabı Hak herşeyi, iradesine uygun şekilde meydana getirmiştir. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.»¹⁶⁵

Müşkilü'l- Kur'ân müstakil bir ilim olarak h. II. (VIII.) asrın sonları h. III.(IX.) asrın başlarında görülmeye başlanmıştır. Hasan Basri'ye isnat edilen eserde Kur'ân-ı Kerîm'de bulunduğunu söyledikleri ihtilâf ve tenâkuz'a cevaplar bulunmaktadır.¹⁶⁶ Zikri geçen iddialara karşı cevapların düzenli bir şekilde Mukâtil b. Süleyman'ın tefsirinde görüldüğü bilinmektedir. Ebü'l-Hüseyin el-Malatî eserinde Mukâtil b. Süleyman'ın cevaplarını bir araya toplamıştır.¹⁶⁷ Bu konudaki ilk müstakil eserler Süfyân b. Uyeynenin "Cevâbâtü'l-Çur'ân'ı" ve Kutrub'un "Müşkilü'l-Çur'an ve er-Red 'ale'l-mülhidîn fi müteşabihi'l-Çur'an" adlı eserlerdir.¹⁶⁸ Bu eserler maalesef günümüze kadar ulaşamamıştır. Günümüze ulaşmış müstakil ve kapsamlı ilk eser İbn Kuteybe'nin "Te'vilü müşkili'l-Çur'ân" isimli eseridir.

2.4. Müşkil ile İlgili Âyetler

2.4.1 Nisâ sûresi 4/82

«أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا»

Kur'ân'ı inceleyip düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan başka birinden gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı!"

Kur'ân'ı düşünmekle ilgili bu âyet ile birlikte Mü'minûn¹⁶⁹, Muhammed¹⁷⁰ ve Sad¹⁷¹ sûrelerindeki âyetlerde tedebbür sözcüğü kullanılmaktadır. Tedebbür;

¹⁶⁴ Nâziât, 68/30.

¹⁶⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/724-725.

¹⁶⁶ Hasan-ı Basri, *Risâle fi'l-kader*, nşr. Muhammed İmâre, *Resâ'ilü'l-'adl ve't-tevhîd*, I-II, Kahire 1971, 1/81-93.

¹⁶⁷ Ebü'l-Hüseyin el-Malatî, *Kitâbü't-Tenbîh ve'r-red 'alâ ehli'l-ehvâ' ve'l-bida*, nşr. Muhammed Zâhid el-Kevserî, Kahire 1308/1948.

¹⁶⁸ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist fi ahbâri'l-'ulemâ'i'l-muşannifîn mine'l-kudemâ' ve'l-muħdeşîn ve esmâ'i kütübihim* (nşr. Rızâ-Teceddüd), Tahran, ts, s: 34, 53.

¹⁶⁹ Mü'minûn 23/68.

¹⁷⁰ Muhammed 47/24.

¹⁷¹ Sâd 38/29.

“düşünmek, Bir şeyin sonunu düşünmek, altındaki hakikatı anlamak, arka planını görebilmek, tefekkür etmek, tedbirli olmak” manalarına gelmektedir. Sad sûresinde Kur’ân’ın indiriliş gayesinin âyetlerinin tedebbür edilmesi olduğu bizlere bildirilmiştir.

Hz. Peygamber’in (s.a.s.) nübüvvetini ve Kur’ân’ın Allah kelâmı olduğu gerçeğini kabul etmeyenlere Allah Teâlâ Kur’ân’ı düşünmelerini, tedebbür etmelerini öğütlemektedir. Bu şekilde doğruyu bulacaklarını anlatmaktadır.

Kur’ân’ın asırlar önceden bizlere sunduğu çeşitli ilimlerle ilgili gerçekleri o zamandaki insanların bilmesinin imkânsız olduğu bir gerçektir. Şayet Kur’ân bir beşer sözü olmuş olsa idi o zamanın bilgilerini kapsayacaktı. Zaman geçtikçe de mecburen bilimle teknolojiyle çelişmek, çatışmak zorunda kalacaktı. Fakat Kur’ân’da bilimsel âyetler barınmasına rağmen hiç biri yanlışlanmamaktadır. Yanlışlanamayacaktır da. Çünkü o âlemlerin rabbi ve yaratıcısı olan Allah tarafından gönderilmiş ve onun koruması altında olan ilahi kitaptır. Allah’ın göndermiş olduğu ve insanlar tarafından bozguna uğratılmış olan diğer kitaplara baktığımızda onlardaki çelişkileri görmekteyiz. Dr. Maurice Bucaille (Moris Bukay) yıllarca yaptığı incelemelerle Kur’ân’da bilime aykırı bir bilgiye rastlamamıştır.¹⁷²

Kur’ân eğer bir beşer sözü olmuş olsaydı içinde çelişkilerin mevcut olacağı gerçeği bu âyetle ifade edilmektedir. Asırlar önce yazılmış olan bir kitabı bugün elimize alıp ta o kitapta çelişkiler bulamıyorsak, o kitabın âyetlerini yalanlayamıyorsak, yapmamız gereken onu tasdik etmektir. O kitap ki birçok konuda bilgi vermekte ve birçok ilimlere temas etmektedir. O zamanda o bilgilerin elde edilmesinin imkânsızlığı da göz önünde bulundurulacak olursa o kitabın çelişkili olduğundan söz edemeyiz.

“Göğü kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz biz genişletmekteyiz”¹⁷³ âyeti evrenin genişlemesinden bahsetmektedir. Günümüzde âlemin genişlediği bilimsel olarak ta bilinmektedir. Kur’ân bu gerçeği 7. yy. da söylemiştir. 20. yy. da evrenin genişlediği ispat edilmiştir. Evrenin sonlu olduğu Kur’ân’ın bizlere sunduğu bilgilerden bir diğeridir. Bu gerçek 17. yy. da ispatlandı.

“Yahut dalga, üstünde yine dalga, onun üstünde de bulutla (kara bulut gibi bir dalga ile) kaplı büyük bir denizdeki karanlıklar gibidir; birbiri üzerinde karanlıklar!

¹⁷² Süleyman Ateş, *Kur’an’ı Kerim’in Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1978, 1/ 597.

¹⁷³ Zâriyât 51/47.

Neredeyse elini çıkarsa onu göremeyecek. Allah bir kimseye ışık vermezse onun aydınlıktan asla nasibi yoktur.”¹⁷⁴ Âyette denizin dibine inildiğinde karanlığın arttığı anlatılmaktadır. Bu gerçek Kur’ân’ın inzal olduğu zamanda söylenmesi ve günümüzde tasdik edilmesi Kur’ân’ın bilimle çelişmediğini isbat eden örneklerdendir. Kur’ân nazil olduğu zamandaki yanlış bilgilerden âri olarak da insanlığa inmiştir.

2.4.2 Kehf sûresi 18/1

”الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا.

Hamd Allah’a mahsustur. kuluna sağlam ve kusursuz kitabı indirmiş, onda hiçbir bozukluğa yer vermemiştir.”

Alah’ın kulu Muhammed (a.s.) nezdinde insanlığa, içinde çelişki, eğrilik olmayan, kusursuz ve sapasağlam olan Kur’ân’ı, insanların doğruyu bulmaları için indirmesinden dolayı Allah’a hamt etmeleri gerektiği ifade edilerek sûreye başlanmaktadır. Bu kitabı kulu Muhammed’e indiren Allah olduğuna göre, kitapta tenakuz, çelişki, ihtilaf, eğrilik olması düşünülemez manasını çıkartmak yanlış olmaz.

عِوَجًا sözcüğüyle “Kur’ân’ın kendisinin mükemmel olduğuna; (قِيَمًا) tabiriyle ise, başkasını olgunluğa erİştirici olduğuna işaret vardır¹⁷⁵.”

Hem “ (قِيَمًا) sağlam, müstakim” hem de “عِوَجًا ihtilafın olmadığı” sıfatlar peş peşe Kur’ân için kullanımıştır. İlk bakışta iki sıfatta aynı gibi görünse de “nice müstakim olan şey vardır, fakat araştırıldığında içinde bir eğrilik ve çelişki bulundurulur.”¹⁷⁶

عِوَجًا kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de 8 yerde geçmektedir¹⁷⁷. Tâhâ sûresi 107. âyeti kerimesinde kıyamet gününde dağların ahvalinin ne olacağını sorulmasına cevap olarak oranın kıvrım, çukur, pürüz olmayacağı عِوَجًا kelimesiyle ifade edilmiştir. "Kendisinden kaçıp kurtulmanın mümkün olmadığı, hemen kendisine uyacakları davetçi¹⁷⁸; eğip bükmeyen, pürüzsüz bir çağrıda bulunan davetçi"¹⁷⁹ manalarında

¹⁷⁴ Nûr 24/40.

¹⁷⁵ Fahrüddin Râzî, *Et- Tefsiru'l- Kebir (Mefatihü'l- Ğayb)*. Beyrut: Daru İhyau't-Turasi'lArabi, H.1425, 22/118.

¹⁷⁶ Ebü't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed El-Firuzabadi, *Tenvirul Mikbas min Tefsir-i İbn Abbas*, Beyrut, 4/80.

¹⁷⁷ Ali-İmran 3/99; A'râf 7/45,86; Hüd 11/19; İbrahim 14/3; Kehf 18/1; Tâhâ 20/107, 108; Zümer 39/28

¹⁷⁸ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, 16/212-213; Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, 3/435; Kur'an Yolu, 3/ 653.

¹⁷⁹ Kur'an Yolu, 3/653.

İsrâfil¹⁸⁰ (a.s.) kastedilerek aynı sûrenin 108. âyetinde kullanılmıştır. A'râf, İbrahim, Hûd sûrelerinde inkâr edenlerin Allah'ın yolunu çarpık ve çelişkili gösterme çabalarında olduklarından, Ali-İmran sûresinde Ehli kitabın bildikleri halde niçin Allah'ın yolunu çarpık ve çelişkili gösterdiklerinden عَوَجٌ sözcüğüyle bahsedilmektedir. Konumuz olan Kehf sûresi ve ileride gelecek olan Zümer sûresinde Kur'ân'da bir eğriliğin, çelişkinin bulunmadığı manasında da kullanılmıştır.

Bu âyetlerin nuzul sebebiyle ilgili İbn Abbas şöyle buyurur:

“Allah, Kur'ân'ı, Tevrat, İncil ve sair kitaplara, tevhitte, H.z Muhammed'in sıfatlarında muhalif olarak indirmedi. Fakat Yahudiler, Kur'ân sair kitaplara muhaliftir iddiasında bulununca nazil oldu, وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عَوَجًا. Aynı zamanda o kitap قِيمًا dir. Diğer kitapları tastik eder.”¹⁸¹

2.4.3 Bakara 2/2

”ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ“

Bu kitap, hiç şüphe yok, sakınanlar için bir rehberdir.”

Bu âyeti kerimedeki şüphe olmaması Kur'ân'ın Allah'ın kelamı olduğunu ifade ettiği gibi, doğru sağlam ve çelişkisi olmayan bir kitap olduğunda da şüphe ve tereddüdün olmadığını ifade eder. Kehf sûresindeki عَوَجًا sözcüğü ile buradaki لَا رَيْبَ فِيهِ sözcüğü, قِيمًا sözcüylede هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ sözcüğünün kastedildiğini Râzî ifade etmektedir.¹⁸²

2.4.4 Fussilet 41/41- 42

”إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ وَإِنَّهُ لَكِتَابٌ عَزِيزٌ“

لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ خَلْفِهِ تَنْزِيلٌ مِنْ حَكِيمٍ حَمِيدٍ

41-Bu uyarıcı kitap kendilerine geldiğinde onu inkâr edenler (cezalarını görecekler). O, gerçekten çok değerli bir kitaptır.

42-Asılsız bir şey ona(Kur'ân'a) ne önünden ne arkasından yaklaşabilir. O, hikmet sahibi, övgüye lâyık olan Allah katından indirilmiştir.”

¹⁸⁰ Râzî, *Mefatihul-Gayb*, 22/118; Şevkânî, *Fethul-Kadir*, 3/435.

¹⁸¹ Firuzabadi, *Tefsiru İbni Abbas*, 4/81.

¹⁸² Râzî, *A.g.e.*, 22/119.

Kırk birinci âyetteki aziz sözcüğü güçlü sağlam manasına gelmektedir. Eşi benzeri olmayan manası da bulunmaktadır.¹⁸³ Kur'ân kendine benzer bir kitabın getirilme ihtimali Allah'tan başkası için söz konusu olmayacak üstünlüktedir¹⁸⁴. Beşer eserlerine benzemeyen üslup ve yapıya sahiptir. Bu üstünlükten dolayı da bir çelişki ve ihtilafın Kur'ân'da olması söz konusu değildir.

Kur'ân'ı önceki kitaplar tekzip etmediği gibi bundan sonrada tekzip edecek bir eser¹⁸⁵, bir bilgi¹⁸⁶ de gelmeyecektir.

Cebrail veya Peygamber'in veya her ikisinin birden Kuran'a bir duhulünün olmadığı bu âyetlerde ifade edilmektedir.¹⁸⁷

2.4.5 Zümer 39/28

«فَرَأَانَا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ»

(Bunu) insanlar Allah'a karşı gelmekten korunsunlar diye Arap diliyle indirdiğimiz çelişkisiz Kur'ân'da (yaptık).”

Bu âyette Kur'ân'ın arapça olma özelliğiyle birlikte عِوَجٍ ذِي غَيْرَ ile de ihtilaf ve çelişkilerden beri olduğu ifade edilmiştir. عِوَجٍ sözcüğü “çelişki, eğrilik, pürüzlük, sapma” manalarına gelmektedir.

2.4.6 Hûd 11/1

«الرَّ كِتَابٍ أَحْكَمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ»

Elif-lâm-râ. Bu, hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından âyetleri sağlam kılınmış, sonra da şu şekilde açıklanmış bir kitaptır:”

Kur'an Yolunda ifade edildiğine göre âyetlerin sağlam olması hem kelime hem de mana bakımından arızadan, noksanlıktan ve çelişkiden beri olmasıdır.¹⁸⁸ Âyetin devamında Kur'ân âyetlerinin diğer âyetler tarafından açıklandığı anlatılmaktadır.

¹⁸³ Ae., 19/398.

¹⁸⁴ Bakara 2/23; Yûnus 10/38.

¹⁸⁵ Firuzabadi, *Tefsiru İbni Abbas*, 5/388.

¹⁸⁶ Râzî, *A.g.e.*, 19/388.

¹⁸⁷ Kur'an Yolu, 4/717.

¹⁸⁸ Kur'an Yolu, 3/146.

2.5. Kur'ân-ı Kerîm'de Müşkil Âyetlerin Bulunmasının Nedenleri

Kur'ân'ı anlayabilme kabiliyeti olarak insanlar farklılık gösterirler. Birinin anladığı bir âyet diğeri için müşkil halini alabilmektedir. İnsanlar ilim ve kabiliyet yönlerinden farklılıklar göstermektedirler. Bu farklılıklar, farklı anlamalara yol açmaktadır. Farklı anlamının bir diğeri nedeni olarak da ‘zaman’ karşımıza çıkmaktadır. Geçmişte anlaşılması zor olan bir konu, zamanın ilerlemesiyle beraber ilmin ve bilimin gelişmesiyle çok kolay anlaşılabilir bir hale gelebilir.

İcmanın delilini bulabilmek için İmam Şafînin Kur'ân'ı üç yüz defa okuduğu rivayet edilmektedir.¹⁸⁹

‘‘Dâvûd'u ve Süleyman'ı da an. Bir zamanlar, (zarar görmüş) bir ekin konusunda hüküm veriyorlardı. Bir topluluğun koyun sürüsü, geceleyin başı boş bir vaziyette bu ekinin içine dağılıp ziyan vermişti. Biz de onların verdikleri hükümlerine tanıklık ettik. Süleyman'ın dava konusunu iyi anlamasını sağladık. Her birine de hükmetme yeteneği ve ilim verdik.’’¹⁹⁰

Bu zikredilen âyetler peygamberlerin bile anlayışlarının farklı olabileceğini ortaya koyan bir delildir. İhtilafın sebeplerinin başında insanların Kur'ân âyetlerini farklı anlamaları gelmektedir. Bununla beraber ihtilaf sebepleri şu şekilde sıralanmaktadır:

2.5.1. Haber Verilen Şeyin Farklı Merhalelerde Bulunmasından Kaynaklanan İşkâl

Kur'ân Âdem (as)'ın bazı âyetlerde topraktan (تراب)¹⁹¹ yaratıldığını, bazı âyetlerde çamurdan (طين)¹⁹², bazı âyetlerde de şekil verilmiş balçıktan (حما مسنون)¹⁹³ ve bazı âyetlerde de kurutulmuş çamurdan (صلصال كالْفَخَار)¹⁹⁴ yaratıldığını bizlere bildirir.

Âdem (as)'in yaratılmasıyla ilgili anlatılan bu durum çelişkili gibi görünse de anlatılanların Âdem (as) yaratılmasındaki toprağın vasıflarından, merhalelerinden bahsedilmektedir.

Ayrıca Hz. Musa'nın asasının yılanı dönüşüğü âyetlerde hâdiseler anlatılırken ‘cânnün’, ‘su'banün’ ve ‘hayyetün’ kelimeleri kullanılmıştır. Hayyetün yılanın

¹⁸⁹ Râzi, *A.g.e*, 4/219.

¹⁹⁰ Enbiyâ 21/78-79.

¹⁹¹ Sâffât 37/11.

¹⁹² En'âm 6/2; A'râf 7/12; İsrâ 17/61; Sâd 38/71,76.

¹⁹³ Hicr 15/26.

¹⁹⁴ Rahmân 55/14.

hareketli olmasını anlattığından bir problem olmamakla beraber diğer iki kelime olan ‘cânnün’ ve ‘su’banün’ arasında bir uyumsuzluk olduğu görülebilir. Cânnün kelimesi küçük yılanlar için kullanılırken su’ban kelimesi büyük yılan için, ejderha için kullanılmaktadır. İlk bakışta sanki bir çelişki vehmi oluşsa da hakikat böyle değildir. Bu yılanın büyüklüğü ve kocaman görüntüsü ile bir ejderhayı anımsattığı ataklığı ve çevikliği ile küçük yılan gibi olduğu anlatılmaktadır.

2.5.2. Konu (Mevzu) ve Yer Farklılığından Kaynaklanan İşkâl

Kur’ân’da ‘‘ (فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ) ¹⁹⁶ ve (وَقَفُّهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ) ¹⁹⁵ âyetlerinde peygamberlerde dâhil herkesin sorguya çekilecekleri bildirilmiştir. Bir başka âyette de ‘‘ (فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌّ) ¹⁹⁷’’ insanlardan ve cinlerden sorulmayacağı anlatılır. Çelişkili gibi görünen bu âyetlerde kıyamet günün çeşitli evrelerinden bahsedilir. Bu evrelerinin bazısında sorgu vardır bazısında sorgu yoktur. Bu âyetler arasındaki tearuzu İslam âlimlerinin bazıları konu farklılığına bağlarken bazıları da zaman farklılığıyla açıklama cihetine gitmişlerdir. ¹⁹⁸

‘‘ (فَإِنْ جُفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةٌ) ¹⁹⁹ âyetinde Allah Teâlâ eşler arasında adaletli davranmanın mümkün olduğu bildirilirken ‘‘ (وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ) ²⁰⁰’’ âyetinde ise eşler arasında adaletli davranmanın mümkün olmadığı ifade edilmektedir. İlk âyeti kerimede bahsedilen adalet eşlerin haklarını yerine getirme hususunda, ikinci âyeti kerimede ki adalet kalbin meyletmesi ile ilgili olup insanın elinde olmayan adalettir. ²⁰⁰

2.5.3. Aynı Fiilin Kullanım Bakımından veya Faile İsnat Bakımından Farklı Olmasından Kaynaklanan İşkâl

Fiilin kullanımının farklı yönlerde olmasından kaynaklanarak çelişki varmış gibi anlaşılabilir. ²⁰⁰

¹⁹⁵ Sâffât 37/24.

¹⁹⁶ A’râf 7/6.

¹⁹⁷ Rahmân 55/39.

¹⁹⁸ Kur’an Yolu, 5/209-210.

¹⁹⁹ Nisâ 3/3.

²⁰⁰ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ‘ulûmi’l- Kur’ân*, nşr. Muhammed Ebû’l-Fazl İbrâhîm, 3. bs., Kâhire: Mektebetü dâri’t-türâs, 1404/1984, 2/ 58.

“²⁰¹ فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى...”) Savaşta onları siz öldürmediniz bilakis onları Allah öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın bilakis Allah attı.”

Bedir savaşından sonra inen âyeti kerimede öldürme işinin müminlere isnat edilmemesinin nedeni fiillerin gerçek yaratıcısının Allah olduğu, kesb yönünden de insanlara isnat edilmiş olmasındandır. Bundan dolayı insanlar fiilleri kesbederler, Allah da insanların kesbettikleri bu fiilleri yaratır. Bu âyet Müslümanların bedir zaferinden dönerken “şöyle öldürdüm, şöyle esir aldım” diye övünmeleri üzerine nazil olmuştur.

Âyetin diğer cümlesinde yer alan “attığında sen atmadın Allah attı” âyetinde atma fiili önce Peygamber’e isnat edilirken sonra Peygamberden nefyedilerek Allaha izafe edilmektedir. Atma fiilinin hem Peygamber’e hem Allah’a isnat edilmesinde bir çelişki varmış gibi görünse de atma fiili resulullah’a kesb yönünden Allah Teâlâ’ya da yaratma yönünden isnat edilerek çelişki ortadan kaldırılmıştır.

2.5.4. Kelimenin Hakikat ve Mecaz Yönünden Farklı Anlamda Olmasından Kaynaklanan İşkâl

Hakikat ve mecaz dünya dillerinde görülen bir olgudur. Hakikat birincil, mecaz ise ikincildir. Hakikat anlamı ifade etmede açık ve sarihtir, mecaz ise hakikat kadar açık değildir. Mucize ve evrensel bir kitap olan Kur’ân, mecaz anlamlı kelimeleri azımsanmayacak derecede kullanmıştır.

İşkâle konu olan mecaz salt mecaz değildir. Aynı durumun bir yerde müsbet diğer bir yerde olumsuz olarak gelmesinden işkâl meydana gelir. “²⁰² وَمَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارَى...”)”²⁰² âyetinde insanların önce sarhoş olduğundan bahsedilirken hemen arkasından sarhoş olmadıklarından bahsedilmektedir. Alimlerimiz bu durumu kıyametin dehşetinden insanların mecazi olarak sarhoş olduklarından bu sarhoşluğun da bizim bildiğimiz içki sarhoşluğu olmadığından bahsederek açıklarlar.²⁰³ Birinci (سُكَارَى) kelimesi mecaz anlamda ikincisi hakiki anlamda kullanılmıştır. Âyetin baş tarafındaki bölümü de kıyamet sahnesinin dehşetini gözler önüne sermektedir.

²⁰¹ Enfâl 8/17.

²⁰² Hac 22/2.

²⁰³ Zerkeşi, A.g.e, 2/ 60.

2.5.5. Birden Fazla Anlamı Olan Kelimenin Akla İlk Gelen Manasının Tercih Edilmesinden Kaynaklanan İşkâl

Kur'ân âyetlerinde çok anlamlı kelimelere rastlanmaktadır. Çok anlamlı kelimelerde akla ilk gelen mana kullanıldığında diğer âyetlerle çelişebilmektedir. Bu kelimenin diğer anlamını göz önünde bulundurursak bu çelişki ortadan kalkabilir. “وَتَرَاهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَائِعِينَ مِنَ”²⁰⁴ “Artık bugün basiretin güçlüdür denilir” “فَبَصَّرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدًا” “Ateşe sunulacakken onların zilletten başlarını öne eğmiş, göz ucuyla gizli gizli baktıklarını görürsün.”²⁰⁵ Birinci âyette hem göz görmesi hem kalp görmesi manalarına gelen (بصر) kelimesi kullanılmıştır. Burada göz görmesi manası kullanıldığında “artık bugün gözün keskindir” manası hâsıl olur ki göz uçlarıyla baktıklarını ifade eden ikinci âyetimizle çelişki zannı ortaya çıkacaktır.

Zerkeşî, Kutrub'dan (ö. 206/821) rivayetle âyetler arasındaki müşkil'i şu şekilde çözer: birinci ayetteki basar sözcüğü ilim ve basiret anlamlarında kullanılmıştır. Göz görmesi anlamında kullanılmamıştır. Bu bilgiye göre âyetin manası şu şekilde olur: “Artık bugün ahireti tanıman kuvvetlidir, ona dair bilgin mutlaktır.” Bu şekilde müşkil çözümlenmiş olur. Âyetin (... فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ...) “Şimdi gaflet perdeni açtık”²⁰⁶ bölümü, Ebû Ali el-Fârisîye (v. 377/987) göre ilim ve basiret manalarına delalet etmektedir.²⁰⁷

2.5.6. Kıraat Farklılıklarından Kaynaklanan İşkâl

Bazı âyetlerde birden fazla kıraat çeşitleri vardır. İlk bakışta kıraat farklılıkları bir ihtilaf sebebiymiş gibi gelebilmektedir. Mâide sûresindeki abdest âyeti ile bu konuya açıklık getirmeye çalışalım. (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ (وَأَمْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ) “Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi ve başlarınızı mesh edip her iki topuğa kadar da ayaklarınızı yıkayın.”²⁰⁸ Bu âyette geçen (ارجل) kelimesi mütevatir kıraate göre hem nasb hem de cer ile okunmuştur. Nasb ile okuyanlar “أَرْجُلَكُمْ” kelimesini “وُجُوهَكُمْ” kelimesine

²⁰⁴ Kâf 50/22.

²⁰⁵ Şûrâ 42/45.

²⁰⁶ Kâf 50/22.

²⁰⁷ Zerkeşî, *A.g.e.*, 2/61.

²⁰⁸ Mâide 5/6.

atfetmişlerdir. Cer tarikiyle okuyanlar “أَرْجُلِكُمْ” kelimesini “زُؤُوسِكُمْ” kelimesine atfetmektedirler. Bu durumda da akla çıplak ayakları mesh etmek gelerek sanki bir çelişki varmış vehmine düşülebilmektedir. Süyûtî, nasb ve cer okuyanları uzlaştırma cihetinde ulemanın şu cevabını nakleder: “Nasb kiraati ayakların yıkanmasını, cer kiraati ise mestler üzerine mesih yapılmasını beyan etmektedir.”²⁰⁹

2.5.7. Bir Harf-i Cerin Diğerinin Yerine Kullanılmasından Kaynaklanan İşkâl

Arap dilinde harfi cerler birbirlerinin yerine kullanılabilirler. Harfi cerlerin birbirlerinin yerine kullanıldığı 15 âyeti kerimeyi ibni Kuteybe izah eder. " وما ينطق عن " O arzusuna göre konuşmaz, O (bildirdikleri) vahiyden başkası değildir”²¹⁰ âyetinde “den, dan” manasına gelen “عن” harf-i ceri, “ile” manasına gelen “ب” harf-i ceri yerine kullanılmıştır.

2.5.8. Mücmellikten Kaynaklanan İşkâl

“Sen kâfirleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir; iman etmezler. Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir; gözlerinin üzerinde perde vardır. Ve büyük azap onlardır.”²¹¹ âyeti sanki kâfirlerden iradeleri alınmış gibi anlaşılırsa da diğer bazı âyetlerde imanla mükellef oldukları²¹² ve iradelerinin bulunduğu ifade edilmektedir. Bu âyetlerde sanki bir ihtilaf varmış gibi görünmektedir. "Allah, onların kalplerini inkarları sebebiyle mühürlemiştir"²¹³ âyeti ile beraber düşündüğümüzde kalplerinin mühürlenmesinin küfrü seçmeleri sebebi ile olduğu açıkça görülmektedir.

2.6. Kur’ân-I Kerim’de Müşkil Âyetler Bulunmasının Hikmetleri

Kur’ân’ın müşkil âyetleri ihtiva etmesinin bazı sebep ve hikmetleri bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralamamız mümkündür:

²⁰⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, 2/734.

²¹⁰ Necm 53/3.

²¹¹ Bakara 2/6,7.

²¹² Kehf, 18/29; Nisâ, 4/170.

²¹³ Nisâ, 4/155.

Müşkil âyetler hakkında beyin fırtınası yapılarak düşünme ameliyesi canlı tutulmuş olur. Rabbimizin ‘‘akletmiyor musunuz?’’ , ‘‘düşünmüyor musunuz?’’... vd. emirlerini de yerine getirerek acizlikten ve donuk düşünceden kurtulmuş oluruz.²¹⁴

Müşkil âyetlerin çözümleri için büyük bir gayret ve çaba sarf edilmektedir. Bu çözümler diğer insanların istifadesine sunulur. Bu sarf edilen çaba da ibadettir.²¹⁵ Ebussuûd Efendi: ‘‘Âyetlerdeki müşkilleri çözümlmek, anlaşılmayan yerlerini açıklamak, küllî hakikatlerini ortaya çıkarmak, anlayışların daraldığı, ayakların kaydığı yerlerde Hakk’ın yollarını izah etmek, dalalet ehlinin şüphelerini iptal etmek için çaba sarfetmek en büyük ibadettir’’²¹⁶ demektedir. Sarf edilen çabanın çokluğuyla elde edilecek sevabın miktarı da doğru orantılıdır.²¹⁷

Müşkil âyetlerin çözümü için çaba sarf ederek bir katkıda bulunan, bir çözüm üreten kişinin üstünlüğü ispatlanmış olur. Âlim ile cahilin arasındaki fark bu sayede gözler önüne serilmiştir.²¹⁸

Müşkil âyetlerin Kur’ânda bulunmasının bir diğer sebebi ise Allah Teâlâ’nın kullarını sınamasıdır. Kimin Kur’ân’ın haberlerine iman edip kimlerin iman etmediğini ortaya çıkarır.²¹⁹

Müşkil âyetlerin varlığı Kur’ân’ın i’câz olduğunun ispatıdır. Müşkil âyetlerin araştırılarak aralarının uzlaştırılması Kur’ân-ı Kerîm’in belagat, nazım ve mana yönlerinden mucizevi olduğunun ispat edilmesidir.²²⁰

Müslümanın her zaman mütevazı olması gerektiğini hatırlatır. Her şeyi bilemeyeceğini gözler önüne sererek acziyetini görmesini sağlar.²²¹ ‘‘Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır.’’²²² Müşkil âyetleri çözümleyen insan, imanını kemale ve kalbini huzura eriştirmiş olmaktadır.²²³

²¹⁴ İbn Kuteybe, *Te’vilü Müşkili’l-Kur’ân*, s: 101.

²¹⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/668.

²¹⁶ Ebussuûd b. Muhyiddîn Muhammed, *İrşâdü’l-‘akli’s-selîm ilâ mezâya’l-Kitâbi’l-Kerîm*, nşr. Abdülvasîf Muhammed, 5 c., Kâhire: Darü’l-‘usûr, 1347 h. (Darü’l-fikr ofset, ts.), 4/479.

²¹⁷ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/668.

²¹⁸ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/ 668.

²¹⁹ Abdullah b. Hamed el-Mansûr, *Müşkilü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 2. bs., el-Memleketü’l-Arabiyyetü’s-Su‘ûdiyye, Dâr’ü-bni’l-Cevzî, 1433 h., s: 77.

²²⁰ ez-Zürkânî, Muhammed Abdülazîm Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân*, Matbaa-i İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâhu, Kahire, 2/ 174-175; Mennâü’l-Kattân, *Mebâhis fiUlûmi’l-Kur’an*, s: 431.

²²¹ Abdullah el-Mansûr, *A.g.e*, s: 77.

²²² Yunus 12/76.

²²³ Ebussuûd, *a.g.e*, 1/ 329.

2.7. Müşkil'in Çözüm Yolları

Âlimlerimizin müşkili çözüm yollarını incelediğimizde te'vil, te'lif, tahsis ve nesih yollarını kullandıkları görülmektedir.²²⁴ İtikatla ve ahlakla ilgili âyetlerdeki müşkilleri giderebilmek için birleştirme, yorumlama ve uzlaştırma yolları kullanılırken ahkâmla ilgili âyetlerdeki müşkiller söz konusu olduğunda tahsis veya nesih yolları kullanılmıştır.²²⁵

2.8. Peygambere Müşkil Gelen Âyet Varmıdır

Kur'ân-ı Kerîm'i tebliğ ve tebyin ile görevli olan Hz. Peygamber ashabının sorularını cevaplamış, yanlış anlaşılan âyetlerin açıklamalarını yaparak doğru anlaşılmasını sağlamıştır. Bunların yanında Peygamberin bilgisi, kendisine vahiy gelen konularla sınırlıydı. Vahiy ile bildirilmeyen konularda bir beşer gibiydi.²²⁶

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

“Kolaylığı seç, iyi olanı emret, cahillere aldırma!”²²⁷

A'râf sûresinin 199. âyetinin tefsirinde Taberî ve İbni Kesir tefsirlerinde Peygamberimizin âyetin ne anlama geldiğini Cebrail'e sorduğu rivayet edilmektedir.

Allah Resulü: 'Ey Cibril âyetin anlamı nedir?' diye sordu. Cibril: 'Ben de bilmiyorum, onu Allah Teâla'dan soracağım' dedi. (Öğrendikten sonra) âyeti şu şekilde açıkladı: 'Ey Muhammed! Allah, seninle bağlarını koparanlarla sıra-i rahim yapmanı, sana vermeyene vermeni, sana zulmedeni de affetmeni istiyor.’²²⁸

Taberî hadisi rivayet etmekle yetinerek yorum yapmaz. İbni Kesir hadisin her durumda mürsel olduğunu bildirerek diğer tariklerinin de bulunduğunu ifade eder.²²⁹ Fahrüddin Râzî hadisi İkrimenen rivayet eder ve ilim ehlinin Cibril'in lafız olarak âyete mütenasip bir cevap verdiğini zikreder.²³⁰

تُمْ إِنَّ عَلَيْنَا بَيِّنَاتٌ

²²⁴ Zerkeşî'nin müşkili gidermek için yaptığı açıklamalara bakınız. Zerkeşî, el-Burhân, 2/ 48-50.

²²⁵ A.e, 2/ 48-50.

²²⁶ Kehf, 18/110.

²²⁷ Âraf 7/199.

²²⁸ Taberî; Camiu'l-Beyan, İbn Kesir Ebü'l-Fidâ' İsmâil b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr, *Tefsirul Kur'ani'l Azim*, Kahire 1390/1971, 6/3197, Râzî, A.g.e, 15/101.

²²⁹ İbn Kesir, A.g.e, 6/3197.

²³⁰ Râzî, A.g.e, 11/210.

‘‘Sonra onu açıklamakta bize aittir’’²³¹ âyetinin tefsirinde Râzî, Peygamberimizin âyetlerin müşkillerini cebraile sorduğuna delil olduğu yorumunu yapmaktadır.²³² Aynî, âyetteki ‘‘beyan’’ ifadesiyle ‘‘Kur’ân’ın mücmellerinin ve müşkillerinin’’ ifade edilebileceği görüşünü anlatır.²³³ Keşşâfta ise âyet; ‘‘Sana onun manalarında bir şey işkâl geldiğinde onu açıklamak bize düşer’’ şeklinde açıklanmıştır.²³⁴ Kur’ân’ın müşkil âyetlerinin açıklanması da bu âyet ile Allah’ın sorumluluğunda olduğu anlatılmaktadır.²³⁵

Yukarıda zikredilen âyetler incelendiğinde, müşkil sözcüğünün geniş anlamı ele alındığında Peygambere müşkil gelen âyetler olduğu kabul edilebilir. Süyûtî ile beraber anlam daralması göz önüne alındığında ise Peygambere müşkil gelen âyet olmadığı kanaati ortaya çıkmaktadır.

2.9. Kur’an Yolu Tefsirine Göre En Müşkil Âyet

İnsanlar bilmek ve anlamak gibi konularda birbirlerinden farklılık gösterirler. Birinin çok kolay anladığı bir konuyu diğerrinin anlamaması gayet normaldir. Bu durum Kur’ân âyetleri içinde geçerlidir.

أَنْ يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيْتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ فَلَنْ يَبْدِيَ اللَّهُ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ
وَاسِعٌ عَلِيمٌ

‘‘ Birine, size verilenin benzeri veriliyor diye mi veya Rabbinizin huzurunda aleyhinize deliller getirecekler diye mi (böyle davranıyorsunuz)?’’²³⁶

Kur’an Yolu, bu âyetin tefsirinde, müfessirlerin "veriliyor diye" mana verdikleri "en yû'tâ/ أَنْ يُؤْتَىٰ" kelimesinin yorumlanmasında çokça güçlük çektikleri görüşü bildirilmiştir. Râzî bu âyetin en müşkil âyetlerden olduğunu söyler.²³⁷ Müelliflerimiz en müşkil ibaresini sadece bu âyeti kerimede kullanmışlardır. Bur ibareden müelliflerimize göre en müşkil âyet olarak Âl-i İmrân sûresinin 73. âyetidir sonucu çıkartılabilir.

²³¹ Kıyâmet 75/19.

²³² Râzî, A.g.e, 22/300.

²³³ Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (Riyâd: Daru's-selâm & Dimeşk: Daru'l-feyhâ', 1421/2000), 1/41.

²³⁴ Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b.Ömer ez-Zemahşerî, *Tefsîru'l-keşşâf* (Beirut: Daru'l-ma'rife, 1430/2009), 4/661, 4/661.

²³⁵ Nâsiruddîn Ebû'l-Hayr Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Tefsîru'l-Beydâvî*, (Beirut: Daruihyâi't-turâsî'l-arabî, ts.), 5/ 266; Muhammed b. Ali es-San'ânî eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, (Kuveyt: Daru'n-nevâdir, 1431/2010), 5/475;

²³⁶ Âl-i İmrân 3/ 73.

²³⁷ *Kur'an Yolu*, 1/ 605-606. Râzî, A.g.e, 8/106.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN YOLU TEFSİRİNİN MÜŞKİL'İ ÇÖZÜMÜ

3.1. KUR'AN YOLU TEFSİRİNDE MÜŞKİLÜ'L-KUR'ÂN

Bu bölümde Süyûfînin yapmış olduğu müşkil tanımını göz önünde bulundurulmak suretiyle Kur'an Yolu tefsirinin müşkil ayetleri nasıl yorumladığı incelenecektir.

3.1.1. Allah Teâlâ ile İlgili Müşkil Gibi Görünen Konular

3.1.1.1. Kalplerin Mühürlenmesi Meselesi

Allah ‘‘Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu deneyerek göstermek için ölümü ve hayatı’’²³⁸ yaratmış ve insana doğru yolu gösterip istediğini seçme hakkını vermiştir.²³⁹ İnsanın, Allah’ın vermiş olduğu iradeyi kullanarak doğru yolu bulması beklenmektedir. Bununla birlikte insanın iradesinin olmadığı zannına götürecek olan; Allah’ın kalpleri mühürlediğini bildirdiği âyetlerde mevcuttur:

‘‘ Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinde de kalın bir perde bulunmaktadır ve onlar için büyük bir azap vardır. ’’²⁴⁰

İlk bakışta zikredilen âyetlerin arasında çelişki vehmi varmış gibi anlaşılabilir. Bu âyetlerdeki çelişki vehmini müelliflerimiz şu şekilde gidermişlerdir:

Allah’ın insanlara hem iradeleri olmadan günah işlemelerini sağlaması, hem de bundan dolayı ceza vermesi düşünülemez. İnsanlar belli alanlarda hür iradeleriyle hareket etmek suretiyle iyi ve kötüye ulaştıkları âyet ve hadislerle de desteklenmektedir. Kalplerin mühürlenmesinin nedenleri Nisâ sûresi 155. Âyette,²⁴¹ iradelerini kötülükten yana kullanmalarından, Yûsuf sûresinin 105. âyette ise Allah’ın yeryüzündeki ve gökyüzündeki delillerini görmezden gelmelerinin bir sonucu olduğu ifade edilmiştir.²⁴²

‘‘Mümin bir günah İşlediğinde onun kalbinde bir nokta oluşturur. Kul tövbe eder, günahı terkeder ve pişmanlık duyarsa kalbinden o leke silinir; aksine

²³⁸ Mülk 67/2.

²³⁹ İnsan 76/3, Beled 90/10; Kehf 18/29.

²⁴⁰ Bakara 2/ 7.

²⁴¹ ‘‘Sözlerinden dönmeleri, Allah’ın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve "Kalplerimiz kılıflanmıştır" demeleri sebebiyle... Dahası inkârları sebebiyle Allah o kalpler üzerine mühür vurmuştur. Pek azı müstesna artık iman etmezler.’’ Nisâ 4/155.

²⁴² Kur'an Yolu, 3/261.

günah işlemeye devam eder ve arttırırsa leke de artar, sonunda bütün kalbini sarar ve kilitler."²⁴³

Zikredilen hadis bu konuyu açıklamaktadır. İnsanların iradeleri ile tercihlerde bulunularak cennet veya cehenneme gideceği fiilleri kesbederek dünya hayatında ahireti kazanmak veya kaybetmek insanın elindedir.²⁴⁴

3.1.1.2. Allah'ın Kimseye Zulmetmemesi

Allah'ın Bakara sûresi 10. âyette "kalplerdeki hastalıkları arttırması" ve Yûnus sûresi 44. âyette ve diğer birçok âyette "Allah'ın kimseye zulmetmeyeceği" bildirilmiştir. İlk bakışta âyetler arasında çelişki vehmi görülmektedir. Müelliflerimiz bu konudaki çelişkiyi aşağıda bildireceğimiz şekilde çözümlene yoluna gitmişlerdir.

Allah Teâlâ kullarını uyarması ve doğru yolu bulmalarına yardımcı olması için ilahi kitaplar ve peygamberler göndermiştir. Bunun sonucunda dünyadaki hal ve tavırlarına göre ahirette ceza veya ödülle karşılaşacaklarını haber vermek suretiyle insanların kendilerini bu büyük güne hazırlamalarını istemektedir. Tevbe kapısının açık olması onun kullarına ne kadar lütfkâr olduğunun, kullarının iyiliğini istediğinin bir göstergesidir.²⁴⁵

Kur'an Yolunda bu konu Ali İmran sûresi 108. âyetinde şöyle anlatılmaktadır: "... Yüce Allah kimseye zulmetmek istemediği için ahirette hesabını verecekleri şeyleri peygamberleri aracılığıyla insanlara bildirmiştir. Artık bu delilleri gördükten sonra hâlâ doğru yolda yürümeyip yanlış yollara sapanlara verilecek ceza, Allah'ın bir zulmü değil kendi yaptıklarının bir sonucu olacaktır..."²⁴⁶ Yûnus sûresi 44. âyetin tefsirinde rabbimizin peygamber ve kitaplara ek olarak akıl nimetini de bahşederek eğriyi doğruyu ayırt edebilme melekesi verdiğinden bahsedilmektedir. Kişinin bunca delillere, uyarılara rağmen kötülükte ısrar etmesiyle kendi kendine zulmedeceği ortaya konulmaktadır.²⁴⁷ Yaptıkları kötülükleri, nifakı inatla bırakmayarak devam ettirmelerinden dolayı kalplerindeki hastalıklarda artmaktadır.²⁴⁸ Allah'ın hastalıkları arttırması bu sebeptendir.

²⁴³ Muhammed b. İsâ Tirmizî, *Sünen, tahk.: Ahmed Muhammed Şâkir ve diğerleri, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, I-V, ts, "Tefsir", 5; İbn Mâce Muhammed b. Yezîd, Kitâbü's- süneni'l-İmâm Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, Kahire: el-Matba'atü'l-İlmiyye, "Zühd", 29.*

²⁴⁴ Kur'an Yolu, 1/ 22-24.

²⁴⁵ Ae., 3/107.

²⁴⁶ Ae., 1/ 651.

²⁴⁷ Ae., 1/ 651-652.

²⁴⁸ Ae., 1/80.

3.1.1.3. Allah'ın Antropomorfik Sıfatları (Yaratılmışlara Benzetilen Sıfatları)

3.1.1.3.1. Allah'a İzafe Edilen Kürsi

“...O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır...”²⁴⁹

“Âyetül kürsi” olarak ta bilinen Bakara sûresi 255. âyette kürsi sözcüğü “koltuk, sandalye, taht” anlamlarına gelmektedir. “Allah yaratıklara benzemez.”²⁵⁰ âyeti kerimesine göre Allah'ın kürsüsünden maksadın kelime manalarına gelemeyeceği açıktır.

“Esasen Kur'an'da Allah'a nispet edilen, "Allah'ın..." denilen her şeyi, O'nun varlığına dâhil veya kullandığı bir şey olarak anlamak da doğru olmaz. Meselâ "Allah'ın evi, Allah'ın ruhu, Allah'ın emri, Allah'ın kölesi" tamlamalarında Allah'a ait olan şeyler böyledir. Bunlar ne O'nun varlığının bir parçasıdır ne de kullandığı araçlardır; önem ve şereflerinden dolayı O'nun" diye tanımlanmışlardır.”²⁵¹

Müelliflerimiz kürsiden maksadın ilim²⁵², hükümlerlik, muhtevasını sadece Allah'ın bileceği şey şeklinde yorumlamışlardır.²⁵³

3.1.1.3.2. Allah'a İzafe Edilen İstiva ve Gün

Yevm sözcüğü “yirmi dört saatlik zaman dilimi” olarak ifade edilegelmektedir. Bu âyeti kerimede ve dünyanın altı günde yaratıldığını ifade eden diğer âyetlerdeki²⁵⁴ Allah'a izafe edilen yevm sözcüğünün bu manada kullanıldığını söylememiz doğru olmaz. Çünkü daha dünya yaratılmamıştır. Dünyada ki bir günün 1000 seneye eşit olduğu Hac ve Secde sûresinde,²⁵⁵ 50.000 sene olarak²⁵⁶ da Meâric sûresinde geçmektedir.

Kur'an Yolunda gün kelimesi “an ve devir” manalarında kullanıldığı belirtildikten sonra, an Allah için kullanıldığı zaman sonsuzlukla arasında bir farkın olmayacağı ifade edilmiştir. Zaman mefhumunun ise Allah için söz konusu olmadığı bildirilmektedir. Fussilet sûresinde semavat ve arzın ikişer günde yaratıldığını bildiren

²⁴⁹ Bakara 2/255.

²⁵⁰ Şûrâ 42/11.

²⁵¹ Kur'an Yolu, 1/401.

²⁵² İbn Abbastan rivayetle kürsünün ilim olduğu söylenmiştir. Kur'an Yolu, 1/401.

²⁵³ Kur'an Yolu, 1/401.

²⁵⁴ Yûnus 10/3; Hûd 11/7, Furkân 25/59; Secde 32/4; Kâf50/38; Hadid 57/4.

²⁵⁵ Hac 22/ 47; Secde 32/5.

²⁵⁶ Meâric 70/4.

âyeti kerimelerin meallerinde ve tefsirinde arz'ın yaratılışında "devir",²⁵⁷ semavatın yaratılışında ise "evre"²⁵⁸ olarak yevm sözcüğü ele alınmıştır.

İstiva sözlük anlamı "bir konuda iki şeyin birbirine eşit olması"; "alâ" harfi cerri ile kullanıldığında ise "karar kılmak, yükselmek, yüksek olmak, yüksek bir yere kurulmak" olarak kullanılmaktadır. Istiva sözcüğünü ve "tavan" anlamına gelen arş sözcüğünü selef âlimleri yorumlamayıp âyeti olduğu gibi kabul etmek cihetine gitmişlerdir. İmamı Malik'e "arşa istiva" hakkında sorulan soruya "İstiva malûm, keyfiyeti meçhul, buna inanmak zorunlu, soru sormak da bidattır"²⁵⁹ cevabı bu hususa örnek teşkil etmektedir. Bununla beraber bütün İslam âlimleri "istiva alel arş'ı" cismani ve fiziki olmadığında görüş birliğindedirler. Sonraki âlimler Allah'a cismani ve insani sıfatlar itham etme sorununun ortaya çıkması endişesiyle Arap dilini ve âyetlerdeki manalarını da göz önünde bulundurarak yorumlama, tevil etme gereği duymuşlardır. Bununla birlikte âlimler istiva alel arş'ı: "Allah'ın, bütün mevcudattan üstün ve aşkın bir hâkim-i mutlak olarak evrene ve evrendeki her şeye hükmetmesi; evreni ve onda bulunanları en üstün, en mükemmel bir şekilde düzenleyip yönetmesi; bilgisi, İradesi ve gücüyle bütün varlık ve olayları kuşatması"²⁶⁰ diye yorumlamaktadırlar.²⁶¹

3.1.1.3.3. Allah'ın Mislinin ve Benzerinin Olmaması

"... O'na benzer hiçbir şey yoktur."²⁶²

"Tenzih âyeti" olarak da ifade edilen Şura sûresi on birinci âyeti kerimesi İslâm'ın ana temelini oluşturan tevhidi Allah Teâlâ'nın yaratılmışlara benzemeyeceğini vurgulayarak anlatmaktadır. Kur'an Yolu bu âyeti kerimenin çevrilmesindeki güçlükten bahsederek "âdetâ Allah Teâlâ'nın diğer varlıklardan farklılığının nasıllığını kavrayabilmenin de insan idrakinin çok üstünde olduğunu ima etmektedir" ifadesine yer verir. "Hiçbir şey O'nun misli gibi değildir" diye tercüme edilebileceği de bildirilir. Ayette Kef (ك) gibi manasında) harfinin kullanılmasıyla yetinilmeyip misil kelimesinin de kullanılmasının Arapların mutata kullanımı olduğu veya anlamı pekiştirmek için kullanıldığı şeklinde iki görüş vardır. Allahtan başka ulûhiyet izafe edilenlerin, Allah'ın

²⁵⁷ Kur'an Yolu, 4/691.

²⁵⁸ Ae., 4/694.

²⁵⁹ İbn Kudâme, Lüm'atü'l-i'tikad, İstanbul 1981, s. 15; Şevkânî, *Fethu'l-Kadir* 2/243.

²⁶⁰ Kur'an Yolu, 2/535-537

²⁶¹ Bk. DİA, Yûsuf Şevki Yavuz, *İstiva Maddesi*; Hanifi Adıgüzel, *Din Dili Bağlamında Haberi Sıfatlar (Arş-Kürsî ve İstivâ)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, Erzurum.

²⁶² Şûrâ 42/11.

zâtı ve sıfatlarıyla aynı olması şöyle dursun onun benzeri ve misli dahi olamayacakları âyetin evvelindeki Allah tarafından göklerin ve yerin yaratılmasıyla, insan ve hayvanlardan eşlerin yaratılıp üremesiyle açıklanmaktadır.²⁶³

Rum sûresindeki “Varlığı ilkin yaratan, sonra bunu tekrar eden O’dur ve bu O’nun için pek kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce sıfat o’nundur. O mutlak galiptir, hikmet sahibidir”²⁶⁴ âyeti kerimesi için verilen manalardan birisi de “o’nun benzeri asla yoktur”²⁶⁵ şeklinde ifade edilmektedir.

3.1.1.3.4. Allah’a İzafe Edilen Yed Sıfatı

Sözlükte “el” anlamında kullanılmakla beraber mecazi manada “güç-kudret, mülkiyet, hâkimiyet, nimet-lütuf, yardım-destek”²⁶⁶ anlamlarında kullanılmakta olan “yed” kelimesi, Allaha izafe edilerek Kur’ân-ı Kerîm’de on iki yerde bulunmaktadır. Fetih sûresinde “biat, bağlılık ve itaat sözü”²⁶⁷ anlamında kullanılmakla beraber Allah’ın, bu biatı (*bey’atü’r-ridvân*) onaylaması ve razı olmasından “Allah’ın eli onların elleri üzerindedir”²⁶⁸ âyetiyle ifade edilmiştir.

Kuran yolu tefsirinde, Mâide sûresinde²⁶⁹ Yahudilerin "Allah’ın eli bağlanmış!" serzenişleri Allah’ın cimrileşmesi²⁷⁰ şeklinde de çevrilebileceği söylenmiştir.²⁷¹ Yahudilerin sözüne karşı “ “Aksine O’nun eli açıktır” biçiminde olmayıp, “Aksine O’nun iki eli de açıktır” şeklinde cevap verilmesi ile Allah’ın her türlü noksanlıklardan beri olduğunun belirtilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle müelliflerimiz iki manayı da kapsamayı için mealde zikredilen cümleyi bir deyim olarak kullanmamışlardır. Lügat anlamı da göz önünde bulundurularak tercüme etmişlerdir.

Bazı âlimler ise, “Aksine O’nun iki eli de açıktır” buyruğu, Allah’ın cömertlikte sınıır tanımadığını ve hiçbir biçimde Allah’a cimrilik yaftasının yakıştıramayacağını yada nimetlerinin sayılmaya kalksa sayılamayacağını ve sınırsız olduğunun belirtilmesi

²⁶³ *Kur’an Yolu*, 4/733,734.

²⁶⁴ Rûm 30/27.

²⁶⁵ *Kur’an Yolu*, 4/307.

²⁶⁶ *Lisânü’l-‘Arab*, “ydy” md.

²⁶⁷ *Kur’an Yolu*, 5/71.

²⁶⁸ Fetih 48/10.

²⁶⁹ Mâide 5/64.

²⁷⁰ İsrâ 17/29 da mağlûle kelimesiyle yed kelimesi beraber kullanılmasından bu mana çıkmaktadır.

²⁷¹ İbn Âşur, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, et Tahir vet tenvir, Tunus, 1984, 6/249; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul Eser Neşriyat ve Dağıtım 1982, 3/1727-1729.

için kullanılmıştır görüşündedirler.²⁷² Yed (el), Yahudilerin ifadelerinde cimrilik manasında, Yahudilere cevap mahiyetinde ise cömertlik anlamıyla kullanılmıştır. Diğer âyeti kerimelerde yed sözcüğü ‘‘güç- kudret, mülkiyet ve hâkimiyet’’ anlamlarında kullanılmıştır.²⁷³

3.1.1.3.5. Allah’a İzafe Edilen İtyan ve Meci (Gelmek) Sıfatları

Gelmek fiilinin mahlûkata has olduğunu Müşebbihe veya Mücessime dışındaki kelimeler kabul etmektedir. Bununla birlikte selef, gelmenin mahiyetini sadece Allah’ın bileceğini ifade ederek tevil ve tefsir etmemişlerdir.

‘‘Onlar, ille de Allah’ın ve meleklerin, bulutların gölgeleri arasından çıkıp gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar!’’²⁷⁴

Halef, ‘‘ âyetteki ‘‘Allah’ın gelmesi’’ sözünü, ‘‘Allah’ın âyetlerinin, hükmünün, buyruğunun veya azabının gelmesi’’²⁷⁵ gibi farklı biçimlerde yorumlamışlardır.’’ Râzî ise, kıyamet gününün tasviri için kullandığı görüşündedir.²⁷⁶ Fecr sûresinde geçen âyeti kerime²⁷⁷ ‘‘ tenzih ilkesinden hareketle, ‘‘Allah’ın gelmesinden maksat O’nun emrinin gelmesidir’’ biçiminde yorumlanmıştır.’’²⁷⁸

3.1.1.3.6. Allah’a İzafe Edilen Kabza (Avuç) Sıfatı

Zümer sûresindeki ‘‘Bütün dünya O’nun avucundadır’’²⁷⁹ âyeti kerimesi hakkında şunlar söylenmektedir:

Kıyametten sonra hakimiyetin sadece Allah’ın olacağını bildirmek için kullanılmış olan temsili bir anlatımdır. Kıyametin kopmasıyla Allahtan başka hiçbir canlımın kuvvetinden ve tesirinden bahsedilemeyeceğinin ifade edilmesidir. İbn Âşûr bu ifadeyi ‘‘ kıyametin kopmasıyla yerin hareketinin duracağına ve onun bütün özelliklerini kaybedeceğine’’ bir işaret olarak algılar. Mesela yeryüzünde bulunan yer çekiminin ortadan kalkmasıyla yaşamın idame ettirilmesi için lazım olan olanaklar ortadan

²⁷² Taberî, *A.g.e.*, 6/301-302; Zemahşerî, *A.g.e.*, 1/351.

²⁷³ *Kur’an Yolu*, 2/303-306.

²⁷⁴ Bakara 2/ 210.

²⁷⁵ Ebu Muhammed Abdülhak b. Gâlib İbn Atıyye, *el-Muharrerü’l veciz fi tefsiri’l-Kitabi’l azîz*, (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut, 1413/1993, 1/ 283; Râzî, *Mefatihul Ğayb*, 5/213-214.

²⁷⁶ *Kur’an Yolu*, 1/325-326.

²⁷⁷ Fecr 89/22.

²⁷⁸ *Kur’an Yolu*, 5/621.

²⁷⁹ ‘‘ Onlar Allah’ı gereği gibi takdir edip tanımadılar. Kıyamet gününde bütün dünya O’nun avucundadır; gökler de O’nun kudret elinde dürülüp bükülmüştür. Allah, müşriklerin koştukları ortaklardan uzaktır ve yücedir.’’ Zümer 39/67.

kalkacak ve yeryüzü bütün işlevini kaybederek etkisiz hale gelecektir.²⁸⁰ bir takım rivayetlerden öğrendiğimize göre yeryüzü ilahi güç karşısında avuç içinde bulunan cevize yada hardal tanesine benzetilmektedir.²⁸¹

Müelliflerimiz tarafından yapılan bu açıklamadan, kabza sözcüğünün güç, kuvvet ve hâkimiyet şeklinde açıklandığını görmekteyiz.²⁸²

3.1.1.3.7. Allah'a İzafe Edilen Cenb Sıfatı

"...Allah'a itaat(cenbillah) hususunda gerekeni yapmadığım için yazıklar olsun bana!"²⁸³ Âyette geçen cenb sözcüğü sözlükte yan taraf, kat anlamlarına gelmektedir.

Kur'an Yolu müelliflerimiz, Zemahşerî²⁸⁴ ve Şevkânî'nin²⁸⁵ görüşlerini benimseyerek, "cenbullah" tamlamasına tenzih ilkesinden hareketle "Allah'a itaat" manası verdikleri görülmektedir.²⁸⁶

3.1.1.3.8. Allah'ın Konuşması Meselesi

K-l-m ve türevleri Kur'ân âyetlerinde 75 defa zikredilmektedir. Sözlükte "konuşmak" anlamıyla kullanılan sözcük Kur'ânda Allah Teâlâ'ya izafe edilerek Hz. Musa ile konuşması²⁸⁷ ve kıyamette konuşmayacağı kimseleri²⁸⁸ ifade etmektedir. Bu âyetlerdeki Allah Teâlâ'nın konuşmasının mahiyeti günümüze kadar tartışla gelmiştir.

Konuşma mecaz manada mı, hakiki manada mı kullanılmıştır? Bu konuda Kuran Yolu müellifleri görüşlerini şu şekilde sunmaktadırlar:

"Burada (bakara 2/253) ve Nisâ sûresinin 164. âyetinde ifade edilen konuşma, şekil itibarıyla bizim bildiğimiz ve kullandığımız konuşma ile aynı olmasa da etki ve sonuç itibarıyla aynıdır. Şûrâ sûresinin 51. âyetinde de bu konuşmanın "ya vahiy ya perde arkasından yahut da bir elçi göndererek" yapıldığı bildirilmiştir.

"Allah'ın konuşması (teklîm) ve söylemesi (kavl) ses, harf ve ağız yapısıyla olmadığına göre böyle bir bildirme ve iletişim şekline 'konuşma, söyleme' demek, bu kelimeleri mecazi mânada kullanmak değil midir?" meselesine gelince, öncelikle Allah Teâlâ'nın hayat, ilim, irade, verme (îtâ) gibi diğer fiil ve sıfatlarına bakmak gereklidir. Bunlar da Allah ile kulları arasında ortak (her ikisi için) kullanılan kelimelerdir; etki ve sonuç itibarıyla aynı, şekil ve gerçekleşme bakımından başkadırlar. Nasıl bu sebeple Allah'ın işitmesi, görmesi ve hayatına mecazi denilmiyorsa, konuşması ve söylemesine de

²⁸⁰ İbn Âşûr, *A.g.e*, 24/62.

²⁸¹ Taberî, *A.g.e*, 24/ 25.

²⁸² *Kur'an Yolu*, 4/633-634.

²⁸³ Zümer 39/56.

²⁸⁴ Zemahşerî, *A.g.e*, 3/352.

²⁸⁵ Şevkânî, *A.g.e*, 4/539.

²⁸⁶ *Kur'an Yolu*, 4/629.

²⁸⁷ Bakara 2/253; Nisâ 4/164; A'râf 7/143, 144.

²⁸⁸ Bakara 2/174; Ali İmran 3/77.

mecazi denilemez. Esasen kelimeler önce maddî varlıkları ifade için vazedilmiş, daha sonra –insanlığın fikir ve kültür hayatı geliştikçe– mânevî, aklî kavramlar için de kullanılmışlardır. Bu ikinci mânalarda ilk kullanışlar mecaz yoluyla olsa da zaman geçtikçe hakikat halini almıştır.’’²⁸⁹

Buradan özetle, konuşma bizim bildiğimiz şekilde olmasa da sonuç bizim bildiğimiz şekilde gerçekleşmiştir. Konuşma ilk zamanlar mecaz olarak görülse de zamanla kullanımı hakiki anlam halini almıştır. Bu söylenenleri Tâhâ sûresindeki Allah (c.c) ile Hz. Musa arasındaki diyalogu anlatan âyetlerde desteklemektedir.

A'râf²⁹⁰ sûresindeki âyetin tefsirinde şöyle geçmektedir:

‘‘ İbn Atıyye, ‘‘Rabbi onunla konuştu’’ sözcüğünü ‘‘Yani Allah Mûsâ’da bir idrak yarattı ve o bu idrakle Allah’ın zâti bir sıfatı olan kelamını işitti’’²⁹¹ şeklinde açıklar.’’ Müelliflerimiz ibn Atıyye’nin yorumunu makul bulurlar. İbn Atıyyeye göre Allah’ın kelamı yaratılmışların sıfatlarıyla aynı olmayacaktır. Hiçbir şekilde yaratılmışların konuşmasına benzemeyecektir.²⁹²

Şûrâ sûresinde Allah’ın bir beşerle ‘‘konuşma şekilleri’’ sayılmıştır.²⁹³ Hz. Musa ile konuşması âyette sayılan ‘‘perde arkasından konuşmadır.’’ Allah’ın Hz. Musa ile konuşması, vahiy meleşine vahyi nasıl bildiriyorsa Musa’ya da aynı şekilde bildirmekle meydana gelmiştir.²⁹⁴ Velhasıl Allah’ın konuşması bizim konuşmamıza benzememektedir. Hz. Musa’nın konuşulanı anlaması için rabbimizin bir idrak yaratmış olması muhtemeldir.

Diğer taraftan Bakara²⁹⁵ ve Ali İmran²⁹⁶ sûrelerinde Allah’ın bazı insanlarla konuşmayacağını bildirilmesi ise; Allah’ın konuşmaması ve bakmamasından murat Allah Teâlâ bu kimselere katında hiçbir değer vermemiş olmaması, Allah’ı

²⁸⁹ *Kur'an Yolu*, 1/ 394, 395.

²⁹⁰ ‘‘ Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr’a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, "Rabbim! Bana görün; sana bakayım" dedi. Rabbi, "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin" buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: "Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim." Allah, "Ey Mûsâ!" dedi, "Ben, vahiylerimi göndermek ve konuşmakla insanlar arasında sana seçkin bir yer verdim. Sana verdiğimi al ve şükredenlerden ol." A'râf 7/143, 144.

²⁹¹ Bkz. İbn Atıyye, *A.g.e*, 7/154.

²⁹² *Kur'an Yolu*, 1/587.

²⁹³ Şûrâ 42/51.

²⁹⁴ *Kur'an Yolu*, 1/395; 2/183.

²⁹⁵ ‘‘Allah’ın indirdiği kitabın bir bölümünü gizleyenler ve onu az bir karşılık için satanlar yok mu, onlar karınlarına ateşten başka bir şey doldurmuyorlar. Allah kıyamet gününde onlarla konuşmayacak, onları arındırmayacak! Onlar için elem verici bir azap vardır.’’ Bakara 2/174.

²⁹⁶ ‘‘ Allah’a verdikleri sözü ve yeminlerini az bir bedelle satanlara gelince, işte onların âhirette hiç nasipleri yoktur. Kıyamet günü Allah onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için elem veren bir azap vardır.’’ Ali İmran 3/ 77.

öfkeli direcek işler yapmış olmalarıdır. Allah'ın temize çıkarmaması ise affetmemesi ve günahlarından temizlememesidir. Yada seçkin kulları için hazırladığı övgülerden mahrum bırakmasıdır. Bu sayılanlar Allah'a kul olma bilincinde olanlar için çok tehlikelidir.²⁹⁷

Müelliflerimizce zikredilen bu ifadelerden anlıyoruz ki konuşmamak fiili mecazi anlamda kullanılmıştır.²⁹⁸ Konuşmamak fiili Allah'ın onlara bir değer vermemesini ifade etmek için kullanılmış bir mecaz olarak anlaşılabilir.

3.1.1.3.9. Ruyetullah Meselesi

“Görmek” anlamındaki rüyet ile Allah kelimesinin izafetinden oluşan ruyetullah meselesi, İslam'ın ilk zamanlarında tartışılmayan, kelamı ekollerin ortaya çıkmasıyla gün yüzüne çıkan meselelerdendir. Bu mesele h. 3. Yüzyılda alevlenen bir konu olmuştur. “Müşebbihe ve Mücessime” Allah'ın dünyada ve ahirette görülebileceğini savunurlarken, "Mu'tezile ve Cehmiyye" Allah'ın görülemeyeceğini savunurlar. Ehlisünnet âlimleri ise Allah'ın dünyada görülemeyeceğini ahirette ise görülebileceğini savunmaktadırlar. Bu ekollerin ortaya koydukları delillere baktığımız da aynı âyetleri kullandıkları görülmektedir.

Müelliflerimiz bu konuda ki âyetleri şu şekilde yorumlamışlardır.

A'râf 143;

“ Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, "Rabbim! Bana görün; sana bakayım" dedi. Rabbi, "Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin" buyurdu. "²⁹⁹

Müelliflerimiz bu âyetlerde Hz. Musa'nın Allah ile konuşma ve görme talebinin âlimler tarafından tartışıldığını ifade ederler. Dünyada Allah'ın görülmesinin mümkün olmadığı konusunda bir problem bulunmamaktadır. Allah'ın ahirette görülmesi konusunda mutezile âlimleri görülemeyeceği görüşüne sahiptirler. Var olan şeylerin görülebileceğinden hareketle, Sünni âlimler ise, Allah'ın şüphesiz var olduğundan dolayı, ahirette görülmesinin aklen de mümkün olduğu görüşünü savunurlar.³⁰⁰

²⁹⁷ İbn Atıyye, *A.g.e*, 1/460; Zemahşeri, *A.g.e*, 1/197.

²⁹⁸ *Kur'an Yolu*, 1/610.

²⁹⁹ A'râf 7/143.

³⁰⁰ *Kur'an Yolu*, 2/487.

İbn Atıyye ayetin başındaki Musa'nın Allah ile konuşması ile ilgili hususta Musa'nın Allah'ın yarattığı bir anlayış ile onun kelamını anladığı görüşündedir. İbn Atıyye ruyetullah meselesindeki görüşü şu şekildedir: " Allah'ın görülmesi aklen câizdir; çünkü O'nun, var olması itibariyle görülmesi mümkündür. Bir varlığın görülebilir olmasının yegâne şartı var olmaktır. Ancak dinî kaynaklar O'nun dünyada değil, ahirette görüleceğini haber vermişlerdir." Hz. Musa'ya "Sen beni asla göremezsin" hitabı bu dünyada göremeyeceğini ifade etmektedir. Bu hitaptan ahirette görülemeyeceği/göremeyeceği anlamı çıkartılamaz. Ruyetullahın ahirette olacağını ifade eden hadislerin³⁰¹ varlığı da göz önünde bulundurulduğunda bu sonucu çıkartmak yanlış olmasa gerektir. Dağ'ın paramparça olduğunu gören Hz. Musa, genel olarak düşündüğümüzde mümkün olabilecek bir istekte bulunmuştur. Fakat görülecek olan Allah Teala olduğu için, bu dünyada gerçekleşmesi imkânsız olan bir istekte bulunduğunu anladığında ise tövbe etti.

En'âm 103. ayette;

"Gözler O'nu idrak edemez..."³⁰²

"Gözler onu idrak edemez" ifadesiyle tevhit akidesi gereğince Allahtan başka tanrıların reddedilişi ifade edilmektedir. Mutezile âlimlerinin Allah'ın ahirette de görülemeyeceğine dair delillerinden biri de bu âyeti kerimedir. Ehlisünnet âlimleri ise bu âyetin Allah'ın "dünyada görülemeyeceğine" delil olduğunu bildirmişlerdir. Mutaffifin sûresindeki "rablerinden mahrum kalacaklar (perdelenmiş olacaklar)"³⁰³ âyetinden de yola çıkan ehlişünnet âlimleri İnsanların âhiretteki gözlerinin Allah'ı görebilmelerine elverişli hale kavuşturulmasıyla Allah'ı görebilmelerinin mümkün olacağını söylemişlerdir. Allah'ın görülmesinin bu dünyada imkânsız olduğunu fakat ahirette Allah'ın görülmesinin ise ahiretteki şartlarla olacağı görüşünü savunmaktadırlar. "O'nun tam olarak idrak edilmesinin imkansız olduğu" şeklindeki ehlişünnet'e ait diğer bir görüş daha bulunmaktadır. Bu görüşte göz önünde bulundurulursa Allah'ın ahirette görülmesinin eksik bir görme olacağı görüşü de ortaya

³⁰¹ Buhârî, "Mevâkı", 16, 26; "Ezân", 129; "Tefsîr", 50/2; "Rikak", 52; "Tevhîd", 24; Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî Müslim, *eş-Şahîh, Thk. Beytü'l-Efkâr. Riyad: Beytü'l-Efkâr, 1419/1998*, "Fiten", 95; Ebü Dâvûd, "Sünnet", 20; Tirmizî, "Cennet", 16; Müsned, 3/16; 4/11, 12.

³⁰² En'âm 6/103.

³⁰³ Mutaffifin 83/15.

çıkılmaktadır. Müelliflerimiz zikrettikleri bu görüşlerinde Şevkânî'den³⁰⁴ faydalandıkları görülmektedir.³⁰⁵

Kıyame 22 ve 23. ayetler;

“Oysa o gün bir kısım yüzler rablerine bakarak mutlulukla parılayacaktır.”³⁰⁶

Hiz. Peygamberden gelen dolun ayın görüldüğü gibi Allah'ın görüleceği haberinden³⁰⁷ de hareketle ehli-sünnetin bu ayetleri “*Müminler âhirette Allah'a bakarlar, O'nu görürler*” biçiminde yorumlamaktadırlar. Mutezile âlimleri ise âyetteki “nazıra” kelimesindeki bekleme anlamından faydalanılmak sûretiyle “*Rablerinin sevabını beklerler, ümit ederler*” biçiminde âyetleri yorumlama cihetine gitmişlerdir. Bu yorumla da Allah'ın ahirette de görülemeyeceğini savunmaktadırlar.³⁰⁸ Müelliflerimiz Mutezile âlimlerinin bu yorumunun dil kurallarına aykırı olduğu görüşündedirler. Ve ehli-sünnetin görüşünün doğruluğu savunulmaktadır.

Mutaffifin 15. ayet;

“...o gün elbette rablerinden mahrum kalacaklardır.”³⁰⁹

Âyetteki bu ikaz inkârcıdır. Bu ikaz göz önüne alınarak mü'minlerin Allah'ı görecekleri, inkarcıların ise bu nimetten mahrum kalacakları sonucu ehli-sünnet âlimler tarafından savunulmaktadır. Bununla beraber bu âyeti kerimeyi ruyetullah'ın delilleri arasında saymaktadırlar.

Yûnus 26. ayet;

“Güzel yapanlara daha güzeli, bir de fazlası vardır.”³¹⁰

Âyetteki “... bir de fazlası vardır. (ziyede)” kelimesini ehli sünnet alimleri ruyetullah'ın delillerinden saymışlardır.³¹¹ Kur'ân yolu tefsirinde bununla ilgili bir açıklama bulunmamaktadır.

³⁰⁴ Bk. Şevkânî, *A.g.e.*, 2/170-171.

³⁰⁵ *Kur'an Yolu*, 2/448-449.

³⁰⁶ Kıyâmet 75/22, 23.

³⁰⁷ Buhârî, *Tevhit*, 24.

³⁰⁸ Bk. Zemahşerî, *A.g.e.*, 4/192.

³⁰⁹ Mutaffifin 83/15.

³¹⁰ *Yûnus* 10/ 26.

³¹¹ *Taberî*, *A.g.e.*, 11/73.

Sonuç olarak En'âm sûresindeki “Gözler O’nu idrak edemez.” İfadesi Allah’ın bu dünyada görülemeyeceğini ifade ederken sayılan diğer âyetlerdeki Allah’ın görülmesinden ahirette Allah’ın görülmesinin mümkün olacağı sonucu çıkarılmaktadır.

3.1.1.4. ALLAHIN SAPTIRMASI

“Allah kimi dilerse onu şaşırır; dilediği kimseyi de doğru yola iletir.”³¹²

“İşte bu Allah’ın dilediğine verdiği bir lutfudur.”³¹³

“O, dilediğini dosdoğru yola iletir.”³¹⁴

“Allah dilediğini hidayete erdirir.”³¹⁵

Zikredilen âyetlere bakıldığında kişinin sanki seçim hakkı yokmuş gibi anlaşılmaktadır.

“Artık dileyen iman etsin dileyen inkâr etsin.”³¹⁶

“Şu hâlde kendi iyiliğinize olarak iman edin. Eğer inkâr ederseniz bilin ki göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah’ındır.”³¹⁷

Bu âyetlerde de insanların iradeleriyle iman veya küfre yöneldikleri bildirilmektedir. Zikredilen âyetler çelişkili gibi görülmektedir.

Allah insanların iman etmelerini istemiştir. Bunun içinde peygamberler ve kitaplar göndermiş ve insanlara doğru ve yanlış göstererek tercihte bulunma hakkı vermiştir.³¹⁸ Bu özellikleriyle en şerefli ve en seçkin varlık olarak yaratılmıştır.³¹⁹ İnsanlar özgür iradeleriyle Allaha imanı veya küfrü seçmekte hürdürler. İnsanın hür iradeleriyle yapmış olduğu seçimlerini yaratan Allah’tır.³²⁰

İradelerini, seçimlerini inkârdan yana kullananları Allah Teâlâ zorla hidayete erdirmez. İradesini imandan yana kullananlara da hidayete ermelerinde yardımcı olur. Allah’ın insanları hidayete erdirmesi bu minval üzere anlaşılmalıdır. Kasas sûresinde ki “Allah dilediğini hidayete erdirir”³²¹ şeklinde çevrilen cümleyi müelliflerimiz “Allah dileyeni hidayete erdirir” biçiminde çevrilebileceği görüşündedirler.³²²

³¹² En’am 6/39.

³¹³ Mâide 5/54.

³¹⁴ Bakara 2/142.

³¹⁵ Kasas 28/56.

³¹⁶ Kehf 18/29.

³¹⁷ Nisâ 4/170.

³¹⁸ Kur’an Yolu, 5/ 634.

³¹⁹ Beled 90/10; İnsân76/3. Kur’an Yolu, 5/626.

³²⁰ Kur’an Yolu, 1/93.

³²¹ Kasas 28/56.

³²² Kur’an Yolu, 4/237.

Ali İmran sûresinde hidayete ermekle ilgili vasıflar zikredilmiştir.³²³ Âyette Allah'ın hidayet etmesinden mahrum olacakların vasıfları şu şekilde bildirilmektedir:

- a) Bir insan iman nimetine erdikten sonra inkara dönerse,
- b) Resulün nübüvvetinin delillerini gördükten sonra inkâr yolunu tutarsa,
- c) kendisine gelen delillerden sonra inkâr yolunu bırakmazsa.³²⁴

“İman veya inkâr, hidayet veya sapma, hayır veya şerden birini tercih eden insandır, insanın tercih ettiğini yaratan ise tek yaratıcı olan Allah'tır. Doğru yolu bulma veya sapma, seçim ve tercih yönünden kula (insana), yaratma yönünden ise Allah'a aittir. Fiil fâile (özne) böyle bağlanır ve “... saptı, saptırdı, hidayete erdi, hidayete erdirdi” denir. Allah'ın hidayet ve yardımının, fitratı bozulmamış insanı doğru yola ileteceği, hidayete erdireceği; sapanların ise kendi iradeleriyle Allah'ın emrine karşı geldikleri, irşadına sırt çevirdikleri, nefislerine uydukları için saptıkları âyette açıkça anlatılmıştır.”³²⁵

Bu görüşten hareketle âyet şu şekilde anlaşılır: “... onunla ancak emrine karşı gelenleri saptırır.”³²⁶ Yapılan bu yorumlardan hareketle hidayete erme/erdirmeye veya sapma/saptırma konusunda insanın kendi iradesiyle yaptıklarının etkili olduğu anlaşılmaktadır.

3.1.1.5. Allah'ın kötülüğü emretmesi

“Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde oranın şırmamış yöneticilerine (iyiye yönlendirici) emirler veririz; onlar ise orada günah işlemeye devam ederler...”³²⁷

Bu âyeti kerimede sanki Allah'ın kötülüğü emrediyormuş gibi bir vehim ortaya çıkmaktadır.

Müelliflerimizin bu konuda ki görüşleri şu şekildedir:

Zemahşeri; bu âyetteki “emir” sözcüğünden maksadın Allah'ın oradaki insanlara her türlü nimetleri ve imkânları genişçe vermesidir yorumunu yapar. Bu nimet ve imkanların genişliğinden dolayı da insanların şırmamalarını ve azgınlıklarını ifade ettiği görüşünü savunur.³²⁸

Tefsircilerin ekserisi bu emirden murat edilenin itaat ve iyilik olduğu görüşündedirler. Râzî'den rivayetle âyete şöyle bir mana verildiği de bilinmektedir:

³²³ Ali İmran 3/86.

³²⁴ Kur'an Yolu, 1/624.

³²⁵ Kur'an Yolu, 2/93.

³²⁶ Bakara 2/ 26.

³²⁷ İsrâ 17/16.

³²⁸ Zemahşerî, A.g.e, 2/354-355.

‘‘Halkının günahlara boğulması yüzünden bir toplumu helâk etmek istediğimizde, günahlar ortaya  kınca hemen alelacele cezalandırmayız, bil kis Őımarık yöneticilerine bu günahlardan vazgeçmelerini emrederiz...’’³²⁹

Őevk niye göre emern  sözcüğü ‘‘emmern ’’ Şeklinde de okunmaktadır. Bu okuyuŐ dikkate alındığında  yet ‘‘Bir ülkeyi helâk etmek istediğimizde oranın Őımarıklarını ve azgınlarını iş başına getiririz; onlar ise orada günah iŐlerler, sonuçta o ülke hel ke müstahak olur, biz de oranın altını üstüne getiririz’’³³⁰ Şeklinde anlaşılır. Kişilerin günahları tercih etmelerinden dolayı Allah’ta Őımarıkları iŐbaŐına getirmiştir. Müelliflerimiz emredilenin kötülük ve isyan değil, iyilik ve itaat olduğu görüşündedirler.³³¹

3.1.1.6. Allah’ın Dilediğini Doğru Yola İletmesi

‘‘ Kuşkusuz Allah dilediğini doğru yola iletir. ’’³³²

‘‘Putperestler diyecekler ki: "Allah dileseydi ne biz ortak koŐardık ne de atalarımız."’’³³³

Zikredilen iki âyet çelişir gibi görünmektedir.

Müelliflerimizin, ‘‘Allah’ın dilediğini doğru yola iletmesi’’ yerine ‘‘Allah’ın dileyeni doğru yola iletir’’ Şeklinde mana vermemizin de mümkün olduğu görüşü mevcuttur. ‘‘Allah’ın dilediğini doğru yola iletmesi’’ Hac s resi on altıncı âyetin başında ifade edilen ‘‘apaçık âyetlere’’ tabi olan ve hayatlarına tatbik etmek için çaba gösterenlerin bu istek ve gayretleri sonucudur. Allah’ın onları doğru yola iletmesi, doğru yola ulaŐmada yardım etmesi; bu çabanın m kafatıdır. Bu âyetlere kulak tıkayanların, yokmuş gibi davrananların sonucu ise doğru yoldan mahrum edilmeleri olarak anlaşılmaktadır.³³⁴ İnk rları benliklerine nüfuz edenlerin ve kalplerine yerleŐenlerin iman etmeleri düşünülemez.

³²⁹ Râzî, *A.g.e*, 20/176.

³³⁰ Şevkâni, *A.g.e*, 3/242.

³³¹ *Kur’an Yolu*, 3/ 470-471.

³³² Hac 22/16.

³³³ En’ m 6/148.

³³⁴ *Kur’an Yolu*, 4/720.

3.1.1.7. O Her An Yaratma Halindedir.

‘. O her an yaratma halindedir. Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?’³³⁵

‘‘O her an yaratma halindedir’’ ifadesine baktığımızda ‘‘Tanrı yarattıktan sonra vahyetmek, ihtiyaçları karşılamak gibi şeylerle ilgilenmemiştir’’ düsturuna sahip olan ve günümüzde gençler arasında popüler olmaya başlayan deist düşüncenin de reddedilmiş olduğu görülmektedir. Bununla beraber tenzih ilkesiyle bağdaşmayan, İsrailoğulları’nın Allah’ın cumartesi günü –hâşâ– istirahat ettiği görüşünü de reddetmektedir.³³⁶ Yahudilerdeki bu yanlış anlayışı reddetmek için bu âyetin indiği görüşünde olan âlimlerimizde bulunmaktadır.³³⁷

Tefsirimizde, bazı müfessirlerin Allah’ın ilminin her şeyi kapsadığı, kıyamete kadar olacakları bilmesi ve insanların kendi yapıp ettiklerinin mükafatına mazhar olacaklarını bildiren naslarla bu âyetin çelişki oluşturup oluşturmadığı konusundaki yorumları zikredilerek bir çelişki vehminden bahsedilmektedir. Bu çelişkinin çözümünün kader ile cüzi irade konularıyla çözüleceği kanaatinde oldukları söylenebilir.³³⁸

Kader hakkında Ehl-i sünnetin görüşünü müelliflerimiz şöyle belirtirler:

‘‘Kader Allah’ın ezeldeki bilgisi ve hükmü, kaza ise yaratılmışlar âleminde kaderin icrasıdır, yerini bulması ve uygulanmasıdır. Allah Teâlâ, kulların hür ve serbest buldukları alanda ne yapacaklarını, neyi tercih edeceklerini ezelde bildiğinden, O’nun o alandaki kader ve kazası ile kulun hür tercihi birbirine uygun düşmüştür.’’³³⁹

3.1.2. Peygamberler ile İlgili Müşkiller

3.1.2.1. Peygamberlerin Görevleri Aynı Mı?

‘‘ Her birinize bir şariat ve bir yol yöntem verdik.’’³⁴⁰

Bu âyette peygamberlerin kendilerine has metod ve şariatları olduğundan bahsedilmektedir.

³³⁵ Rahmân 55/29-30.

³³⁶ Kur’an Yolu, 5/207.

³³⁷ İbn Atıyye, *A.g.e*, 5/229.

³³⁸ Kur’an Yolu, 5/207.

³³⁹ Ae., 1/76.

³⁴⁰ Mâide 5/48.

‘‘O, Nûh’a buyurduklarını, sana vahyettiklerimizi, İbrâhim’e, Mûsâ’ya ve İsâ’ya buyurduklarımızı size din kıldı ki o dini ayakta tutasınız...’’³⁴¹

Zikredilen âyette ve ‘‘İşte o peygamberler, Allah’ın hidayete erdirdiği kimselerdir. Şu halde onların rehberliğine uy’’³⁴² âyeti kerime de peygamberlerin metotlarının aynı olduğunu ifade edilmektedir.

Birinci âyetteki ‘‘Allah tarafından peygamberi aracılığıyla bildirilen hükümlerin tümünü içine alan ilâhî yasa’’ manasına gelen Şir’a kelimesi şeriat olarak kullanılmaktadır. Şeriat sözcüğü din sözcüğüyle aynı anlamda kullanıldığı gibi yaygın şekilde ‘‘sırf amelî hükümleri yani fikhî müeyyidesi olan Allah’a karşı vecîbelerle (ibadet) kişiler arası ilişkileri (muâmelât) düzenleyen kurallar’’³⁴³ manasında da kullanılmaktadır.

‘‘Açık yol, metot’’ anlamına gelen minhâc sözcüğü ‘‘(Allah’a, Peygamber’e ve âhirete iman gibi) dinin açık, sabit, süreklî; zamana, mekâna ve ahvale göre değişmeyen esasları’’ manasında da kullanıldığı bilinmektedir. Dinin değişebilen kanunlarına şeriat, değişmeyen, sabit kalanlarına ise minhâc denilmektedir.³⁴⁴ Mâide sûresindeki farklı metotlar olarak zikredilenler şeriatlardır. Diğer âyetlerdeki aynı olanlar ise minhac olarak ifade edilen, Allah’ın birliği ve meleklerle, peygamberlere ahirete iman gibi inanç konuları başta olmak üzere ahlaki ilkeleri de kapsayan kurallardır.³⁴⁵

3.1.2.2. Peygamberler Arasında Üstünlük

‘‘O peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık.’’³⁴⁶ Âyeti ile peygamberler arasında bir üstünlükten bahsedilmektedir. ‘‘Onun peygamberleri arasında ayırım yapmayız’’³⁴⁷ âyeti ve ‘‘Peygamberler arasında üstünlük sıralaması yapmayın’’; ‘‘Beni diğer peygamberlerden üstün tutmayın’’ hadisleriyle de peygamberler arasında bir ayırım yapılmadığı anlatılmaktadır. Bu âyetler ve hadisler arasında çelişki vehmi ortaya çıkmaktadır.

Peygamberlerde bulunması gereken sıfatlar hepsinde bulunmaktadır. Bu sıfatlar yanında farklı oldukları özellik ve lütuflarada sahiptirler. Bu özelliklerin bir kısmı

³⁴¹ Şûrâ 42/13.

³⁴² En’âm 6/90.

³⁴³ Bk. ‘‘Şeriat’’, İFAV Ans., 4/192.

³⁴⁴ *Kur’an Yolu*, 2/ 286.

³⁴⁵ *Ae.*, 4/736-738.

³⁴⁶ Bakara 2/253.

³⁴⁷ Bakara 2/285.

Bakara sûresi 253. âyette sıralanırken diğerleri de başka âyetlerde zikredilmiştir. Kur’ândaki bu sıralamadan dolayı, genel olarak “Peygamberlerin bir kısmı diğerlerinden üstündür” diye söylemlerde bulunmakta bir problem yoktur. Sorun belirli bir peygamberin diğer peygamberden daha üstün olması, Muhammed (s.a.s.)’in de diğer tüm peygamberlerden üstünlüğü görüşüyle ilgilidir.

Zikredilen âyetler ve hadisler arasında çelişkinin bulunmadığının ispatı için bazı yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlar şunlardır:

a) Âyet hadislerin söylenmesinden sonra nazil olduğundan hadislerin hükmünü kaldırmıştır.

b) Peygamberimizin alçak gönüllü olmasından dolayı söylemiş olabileceği şeklinde yorumlanmıştır.

c) İhtilaf ve çatışmaya sebebiyet verebileceğinden dolayı men edilmiştir.

d) Bütün peygamberde bulunan peygamberlik nitelikleri yasaklanmıştır.

Bu yorumları nakleden Şevkânî bu yorumlara başka bir yorum ilave etmektedir. Şevkânîye göre üstünlük sıralaması yapılabilecek olan kıstasları bizler bilemeyiz. O kıstaslar ancak Allah tarafından bilinebilir. Dolayısıyla bizler üstünlük sıralaması yapamayız. Âyetteki “onların bir kısmını derecelerle yükseltti” bölümünden, Hz. Muhammed’in peygamberlerin en üstünü olduğu sonucunu çıkartmak hatalı olur. Bu sonucu çıkartabilmek için elimizde kesin bir delil mevcut değildir. Peygamberimizin yüceliğini söylemek için yasağını çiğnemeye gerek yoktur. Onun üstünlüğü bunlara ihtiyaç bırakmayacak zenginlik ve sarahattadır.³⁴⁸

Müelliflerimiz zikredilen âyetleri ve hadisleri göz önünde bulundurarak çelişkiyi ortadan kaldırmak için iki görüşün olduğunu söylerler. Bu görüşler şunlardır:

a) Peygamberlerin arasında derecelendirme yapılmaması gerektiğini söyleyen âyetler peygamberlik niteliği göz önünde bulundurularak bir ayırma gidilmeyip, bütün peygamberlere iman edilmesinin gerektiği anlamı vardır.

b) Her şeyi bilen yalnızca Allah’tır. Peygamberler arasındaki üstünlük derecelerini de yalnız Allah bilir.

³⁴⁸ Şevkânî, *A.g.e.*, 1/296-297.

Şevkânî ve İbn Âşûr “peygamberler arasında isim belirleyerek üstünlük sıralaması yapmanın câiz olmadığı” görüşünde olmalarına rağmen İbn Âşûr Hz peygamberin üstünlüğünü ‘‘Allah peygamberlerden, "Ben size kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekini tasdik eden bir elçi size geldiğinde ona mutlaka inanacak ve yardım edeceksiniz" diyerek söz almış...’’³⁴⁹ âyeti ve diğer âyetler nezdinde kabul ederek üstünlük sebeplerini sıralamaktadır.³⁵⁰ Müelliflerimiz peygamberlerin peygamber olma konusunda birbirlerine üstün olmadıkları görüşündedirler. İbni Âşûr’un görüşlerine yer vermelerinden ve Peygamberimizin üstünlük sebeplerini sıralamalarından Peygamberimizin üstünlüğünü kabul ettikleri anlaşılabilir.

3.1.2.3. Hz. Âdem ve Hz. Yûsuf’a Secde

“Meleklerle, "Âdem’e secde edin" dediğimizde...’’³⁵¹ Secde ibadet için yalnızca Allah’a yapılır. Bu âyette meleklerin Hz. Âdem’e secde etmesi ve Yûsuf sûresinde³⁵² Hz. Yûsuf’un anne, babası ve kardeşlerinin secdesi nasıl anlaşılmalıdır.

Müelliflerimizin bu konudaki görüşleri şöyledir:

Hz. Âdem’e secde rabbimizin meleklerden istemesiyle vuku bulmuştur. Meleklerin bu emri yerine getirmekle; a) Allah’ın emrini yerine getirmekle ona ibadet etmiş olur, b) dünyada Allah’ın halifesi olmak için ve birçok seçkin niteliklere sahip olarak yaratılan Âdem’e saygılarını göstermek ve onun Allah’ın halifesi liyakatine sahip olduğunu onaylamış olmak üzere iki ameliyeyi yerine getirmiş olacaklardır.

“‘Hepsi onun huzurunda yere kapandılar’’ âyetinde Hz. Yûsuf’a secde ise a) saygı göstergesi olarak yapılmıştır ki Yûsuf sûresi 4. âyete de uygun bir görüştür. b) Bu secde Allah’a yapılan şükür secdesidir. Çünkü Hz. Yûsuf’a kavuşmanın verdiği bir sevinç söz konusudur.³⁵³

Müelliflerimiz Âdem’e secdeyi meleklerin Allah’ın emri ile icra ettiklerinden dolayı şirk sayılmayacağını söylemektedirler. Bu secdeden maksat Âdem’e ibadet değil, Allah’a ibadettir. Çünkü secdeyi emreden Allaktır.³⁵⁴ Hz. Yûsuf’a yapılan secdeden maksadın saygı göstergesi olduğu, vermiş oldukları mealden de anlaşılmaktadır.

³⁴⁹ Ali İmran 3/81.

³⁵⁰ İbn Âşûr, *A.g.e.*, 3/7-8.

³⁵¹ Bakara 2/34.

³⁵² Yûsuf 12/100.

³⁵³ *Kur’an Yolu*, 3/ 258.

³⁵⁴ *Ae.*, 1/105.

3.1.2.4. Hz. Musanın Turdağında Kaldığı Süre 30 Gün Mü, 40 Gün Mü?

‘‘Mûsâ ile otuz gece (için) sözleştik ve buna on gece daha ekledik; böylece rabbinin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu.’’³⁵⁵

Bakara sûresinde³⁵⁶ Hz. Musa’nın Turusinada 40 gün kaldığı bildirilmekle birlikte A’râf sûresinde bu zaman 30 artı on gün olarak ifade edilmesi ruhi ve manevi olarak iki farklı zamanı ifade etmektedir. Müelliflerimiz otuz geceyi ibadetle geçen zaman, on geceyi de Tevrat’ın inzali için geçen zaman olarak ifade etmektedirler.³⁵⁷

3.1.2.5. Hz. Meryem’e ‘‘Harun’un Kız Kardeşi’’ Hitabı

‘‘Ey Harun’un kız kardeşi! ’’³⁵⁸ Hz. Meryem’in Hz. Harun’un kız kardeşi olmadığı bilgisiyle bu âyet çelişkili gibi görünmektedir.

Çelişki olduğu iddialarını daha çok doğu bilimciler ve Hristiyanlar savunmaktadır.³⁵⁹ ‘‘İsrâiloğulları’nda önceki peygamberlerin ve iyi kimselerin isimlerini çocuklarına koyma geleneği olduğu için Meryem’in kardeşine de Harun adı verilmiştir.’’³⁶⁰ Peygamberimizin bu hadisini göz önünde bulundurarak Hz. Meryem’in Harun adında dindar kardeşi olduğunu söyleyebiliriz.³⁶¹ Bundan dolayı ‘‘Ey Harun’un kız kardeşi!’’ hitabı yapılmıştır.³⁶² Diğer bir görüşe göre de bu hitab ‘‘onun din kardeşi ve onun soyundan gelen’’ manasında kullanılmıştır.³⁶³

Bu kullanımın bir benzeri Luka İncili’nde Hz. Zekeriyâ’nın eşi Elizabeth için ‘‘Harun kızlarındandı’’³⁶⁴ şeklinde görülmektedir.³⁶⁵

3.1.2.6. Peygamberlikten Önce İmanı Bilmiyor Muydu?

‘‘Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun...’’³⁶⁶

Peygamber’in vahiyden önce imanı bilmemesi düşünülebilir mi? Bu çelişki gibi görünmektedir.

³⁵⁵ A’râf 7/142.

³⁵⁶ Bakara 2/51.

³⁵⁷ *Kur’an Yolu*, 2/585-586.

³⁵⁸ Meryem 19/28.

³⁵⁹ *Kur’an Yolu*, 1/547.

³⁶⁰ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned, Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 45 Cilt. Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 2001, 4/252.*

³⁶¹ Zemahşeri, *A.g.e*, 2/508.

³⁶² *Kur’an Yolu*, 1/547; 3/597.

³⁶³ Râzî, *A.g.e*, 21/208.

³⁶⁴ Luka İncili, 1/5.

³⁶⁵ *Kur’an Yolu*, 1/547.

³⁶⁶ Şûrâ 42/52.

İman kelimesi “İslâmiyet, Allah’ın buyruklarına uygun olarak yapılan ameller ve yaşanan Müslümanlık” anlamlarında bazı âyetlerde geçmektedir.³⁶⁷ Bu kullanımı göz önünde bulunduran müelliflerimiz, “*Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun*” âyetini Peygamber olmadan önce Kur’ân’ın muhtevasıyla birlikte iman ile ilgili bütün hususları bilmiyordun, bunların asıllarını anlamış değildin şeklinde anlamak gerekir. Bu görüşlerini desteklemek için âyette geçen derâ sözcüğünün anlamının üzerinde durmaktadırlar. Derâ sözcüğü; bir mevzunun aslını öğrenmek ve ayrıntılarını bilmek anlamına gelir.³⁶⁸ Allah’a kulluk etmenin şeklini ve hoşnutluğunun nasıl kazanılacağı akıl ile bilinemeyeceği, ancak vahiyle bilinebileceği ifade edilmiştir.³⁶⁹

3.1.2.7. Bana ve Size Ne Yapılacağını Bilmem

“ Bana ve size ne yapılacağını da bilemem...”³⁷⁰

Peygamberimizin ahirette kime ne olacağını bilip bilmeme konusu tartışmalı bir konudur. Bazı müfessirler Peygamberin bilmediği şeyler dünyada olacak şeylerdir, ahirette ise kimlerin ne ile karşılaşacaklarını bileceği görüşündedirler. Müelliflerimiz zikredilen görüşü kısmen benimsemektedirler. Peygamberler fert fert kime ne olacağını bilemezler fakat genel anlamda imanın ve amellerin sonuçlarına göre bilebilecekleri de bir gerçektir. Dünyada olacakları ise Allah’ın bildirmesi ve vahiyle ancak bilmektedirler.³⁷¹ Müelliflerimiz Buharide geçen şu hadisi görüşleri için delil olarak kullanırlar.

“ Medine’ye hicret eden müminler, oranın yerlilerine misafir edilmeleri için dağıtılmış, Osman b. Ma’zûn isimli sahâbî de misafir kaldığı evde hastalanmış ve âhirete göçmüştü. Cenaze kefenlenmiş halde iken Hz. Peygamber eve gelmiş, evin hanımı ona ölü hakkındaki kanaat ve duygularını şöyle ifade etmişti: “*Allah’ın rahmeti üzerine olsun ey Osman! Sana tanıklık ederim ki, Allah’ın ikram ve ihsanına nâil oldun.*” Peygamberimiz hanıma, “*Ona Allah’ın ihsanda bulunduğunu nereden biliyorsun?*” diye sorunca kadın kendine geldi, “*Bilmiyorum ey Allah’ın Resulü*” dedi. Peygamberimiz de şöyle buyurdu: “*O, rabbinden gelen şüphe götürmez gerçeğe karşı karşıyadır, ben onun için hayır umuyorum. Yemin ederim ki ben Allah’ın elçisi olduğum halde hakkımda ne yapılacağını bilmiyorum.*” Kadın da ekledi: “*Vallahi ben de bundan sonra hiçbir kimseyi (‘Onun günahı yoktur, makamı cennettir’ diyerek) tezkiye etmem.*”³⁷²

³⁶⁷ Bk. Bakara 2/143.

³⁶⁸ Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân*, nşr. *Safvân Adnân Dâvûdî*, 4. bs., Dimaşk, Dârü’l-Kalem, 1430/ 2009, “dry” md.; İbn Âşûr, *A.g.e*, 25/152-153.

³⁶⁹ Kur’an Yolu, 4/762- 763.

³⁷⁰ Ahkâf 46/9.

³⁷¹ Kur’an Yolu, 5/29-30.

³⁷² Buhârî, “Cenâiz”, 3.

3.1.2.8. Peygamberin Şüphelenmesi

“Şayet sana indirdiklerimizden şüphen varsa, senden önce kitabı okuyanlara sor. Rabbinden sana gelen, gerçeğin ta kendisidir, sakın şüphelenenlerden olma!”³⁷³

Âyetten Peygamberin Kur’ân’dan şüphelenmesinin mümkün olduğu sonucu çıkmaktadır ki buda imkânsızdır.

Bu konu hakkında Kur’ân Yolu şunları söyler:

Bu âyetteki hitabın kime yapıldığı ile ilgili iki görüş bulunmaktadır. Hitabın Hz. Peygambere olduğu görüşünde olanlar; burada “ta’rîz” sanatı vardır diyerek “kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla!” şeklinde Türkçedeki kullanımı esas almışlardır. Zikredilen âyetin siyak- sibakına baktığımızda peygamber kıssaları anlatılmaktadır. Bu kıssaları göz önünde bulunduran âlimler hitabın genel olarak insanoğluna yapıldığı görüşündedirler. Buda ikinci görüştür. Müelliflerimiz bu olaydan çıkarılacak sonucun evrensel olmasını göz önüne alarak, buradaki hitabın insanoğluna olduğu görüşündedirler.³⁷⁴

3.1.3. Kur’ân ile İlgili Müşkiller

3.1.3.1. Kuranın İndiriliş Süresi

“O (sayılı günler), doğruyu eğriden ayırma, gidilecek yolu bulma konusunda açıklamalar ve insanlara rehber olarak Kur’ân’ın indirildiği ramazan ayıdır.”³⁷⁵

“Biz onu mübarek bir gecede indirdik.”³⁷⁶

“Biz onu (Kur’ân’ı) Kadir gecesinde indirdik.”³⁷⁷

“... onu uygun aralıklarla parça parça gönderdik.”³⁷⁸

Furkân sûresinde Kur’ân’ın yaklaşık 23 yıl gibi bir zamanda indiği belirtilirken diğer âyetlerde bir defada indirilmiş olduğu ifade edilmektedir. Sanki âyetler arasında bir çelişki vehmi ortaya çıkmaktadır. Bu çelişki vehmini çözmek için müelliflerimiz şunları söylemektedirler:

Âyetlerde ifade edilen “indirdik” sözcüğünden tamamının indirilmesinin anlaşılabilirliği gibi indirilmeye başlaması da anlaşılabilir. Kadir sûresinde “indirdik”

³⁷³ Yûnus 10/94.

³⁷⁴ Kur’an Yolu, 3/136-137.

³⁷⁵ Bakara 2/185.

³⁷⁶ Duhân 44/3.

³⁷⁷ Kadir 97/1.

³⁷⁸ Furkân 25/32.

manasında kullanılan ‘enzelnâ’ sözcüğünün kullanılıp ‘peyderpey indirdik’ manasında ki nezzelnâ sözcüğünün kullanılmamasından hareketle Kur’ân’ın ‘levh-i mahfûzdan’ dünya semasına inmesini anlayanlar bulunmaktadır. Bununla birlikte iki sözcüğün arasında mana farkı olmadığından³⁷⁹ hareketle Kur’ân’ın Peygamberimize indirilmeye başlamasıdır görüşünde olanlar da mevcuttur.³⁸⁰ Müelliflerimizce, birinci görüşte olanların delillerinin sağlam olmadığı söylenir.³⁸¹

Kur’ân’ın parçasına, bölümlerine de âyetlerde Kur’ân denilmektedir. Bu husus göz önünde bulundurulursa zikredilen âyetlerde ifade edilen ‘Kur’ân’ın inmeye başlamasıdır’ sonucu çıkartılabilir.³⁸²

3.1.3.2 Kur’ân’ı Peygambere Kim Okudu

‘...Onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et.’³⁸³ Bu âyeti kerimede okuma fiilinin öznesi Allah’tır. Bazı âyetlerde³⁸⁴ Peygamberimize vahyi getirenin Cebrail olduğu söylenmektedir. Bu âyetler arasında çelişki vehmi ortaya çıkabilmektedir.

Şura sûresindeki âyet³⁸⁵ Allah’ın beşerle konuşma şekillerinden birinin de elçi vasıtasıyla (Cebrail) olduğundan bahsetmektedir. Bu âyetten hareketle Cebrail’in Allahtan aldığı vahyi Peygamber’e getirmesinin, vahyin Allah’tan gelmesi manasına delalet ettiği sonucu çıkarılmaktadır.³⁸⁶

Bu konuyla ilgili Hâkka sûresindeki ‘Kur’ân elbette değerli bir elçinin sözüdür’³⁸⁷ âyetindeki değerli elçiden kastın Peygamberimiz olmasıyla beraber Tekvîr sûresindeki ‘O Kur’ân gerçekten değerli, güçlü ve arşın sahibi katında itibarlı, bir elçinin sözüdür’ âyetinde ise Cebrail’dir. Bu iki âyet birbirleriyle çelişiyormuş gibi görülebilmektedir. Cebrail Allahtan aldığı vahyi Peygambere getirmiş, Peygamber de insanlara iletmiştir. Âyetin siyak ve sibakına göre Peygamber yada Cebrail manası

³⁷⁹ Lisânü’l-‘Arab, “nzl” md. Geniş bilgi için bk. Abdülhamit Birışık, ‘nüzü’l’, DİA, İstanbul 2007, 33/309.

³⁸⁰ *Kur’an Yolu*, 5/659, ayrıca bk. M. Sait Özervarlı, “Kadr Sûresi”, DİA, 24/140-141.

³⁸¹ *Ae.*, 4/ 791.

³⁸² *Ae.*, 1/ 282.

³⁸³ Kıyâmet 75/18.

³⁸⁴ Bk. Bakara 2/97; Nahl 16/102; Şuarâ 26/193.

³⁸⁵ Şura 42/51.

³⁸⁶ *Kur’an Yolu*, 5/509.

³⁸⁷ Hâkka 69/40.

verilmesi Allah'ın kelamını (Kur'an'ı) kullarına iletmekte birer araç olmalarından dolayıdır.³⁸⁸

3.1.4. Kısas ile İlgili Müşkiller

3.1.4.1. Kısas Meselesi

‘‘Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın...’’³⁸⁹

‘‘ Tevrat'ta İsrâiloğulları'na, "Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş... ve yaralamalara da birbirine kısas vardır.’’³⁹⁰

Bu iki âyet çelişkili gibi görünmektedir.

Âyetler arasında hüküm bakımından çelişkiden söz edildiği göz önüne alındığında âyetlerin birbirini nesh ettiği görüşünde olanlar bulunmaktadır.³⁹¹ Müelliflerimiz, Mâide sûresindeki âyet ne kadar Tevrat'taki kısastan bahsetse de hükmün kaldırılmış olduğuna dair delile rastlanmamaktadır. Hükmün kaldırıldığını söyleyemediğimize göre Bakara sûresindeki âyeti de nesh ettiğini söyleyemeyiz görüşündedirler.³⁹² Konuyu şu şekilde açıklamışlardır:

‘‘Mâide sûresindeki âyet Tevrat ehline ait olmakla beraber Kur'an-ı Kerim'de zikredildiğinden ve onu yürürlükten kaldıran bir nas bulunmadığından müslümanlar için de geçerlidir. Hatta İbn Abbas'a göre bu âyet, tefsir etmekte olduğumuz âyeti neshetmiş ve yalnızca cinsler arasında değil, karşı ve farklı cinsler ve statüler arasında da kısasın uygulanması hükmünü getirmiştir. Bu yorumu Nehâî, Sevrî, Ebû Hanîfe gibi müctehidler de kabul etmişlerdir. Bu görüş, iki âyet arasında –getirdikleri hüküm bakımından– çelişki bulunduğu anlayışına dayanmaktadır. Halbuki âyetin sebebi nüzulu göz önüne alındığında getirdiği hükmün, ‘‘Köleye karşı hür, kadına karşı erkek kısas edilmez’’ biçiminde değil, ‘‘Kısas bakımından–kabileleri ve sosyal statüleri ne olursa olsun– hürler, köleler, kadınlar arasında fark yoktur’’ şeklinde anlaşılması gerekir. Konumuz olan âyet bunu bildirmiş, Mâide âyeti de cinsler arasında –can farkı gözetilmeksizin– kısas uygulanacağını açıklığa kavuşturmuştur; âyetler arasında ihtilaf yoktur, bir bütünün kısımlar halinde açıklanması söz konusudur. Ebû Yûsuf cinsler arasında kısas yapılacağı hükmüne varırken âyetleri bu şekilde anlamış, neshi kabul etmemiştir.³⁹³ Âyetin başında yer alan ‘‘Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı’’ mealindeki cümle tek başına mana ve hüküm ifade eden ve hükmü umumi olan (hem hüre hür, hem köleye hür; hem kadına kadın, hem kadına erkek... kısas edilir diyen) bir cümle olduğu için Mâide âyetine başvurmadan da bu âyetten, kısasta eşitlik ve genellik hükmüne ulaşmak mümkündür.’’³⁹⁴

³⁸⁸ *Kur'an Yolu*, 5/450.

³⁸⁹ Bakara 2/178.

³⁹⁰ Mâide 5/45.

³⁹¹ İbni Abbas, Nehâî, Sevrî, Ebû Hanîfe gibi âlimler neshi benimseyenlerdir.

³⁹² *Kur'an Yolu*, 2/280.

³⁹³ Ebu Bekir Ahmed bin Ali Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Beyrut 1985, 1/135.

³⁹⁴ *Kur'an Yolu*, 1/ 267.

3.1.4.2. Kısasta Hayat Var mıdır?

“Kısasta sizin için hayat vardır...”³⁹⁵

Kıyas “ Kasıtlı ve haksız olarak birini katleden kimsenin ceza olarak katledilmesine, aynı şekilde birini yaralayan kimsenin misilleme yoluyla yaralamak sûretiyle cezalandırılmasıdır”³⁹⁶

Kıyas bir öldürme işlemi olduğu için nasıl hayat olabilir? Bu çelişki gibi görünmektedir.

Müelliflerimizce vahyin doğruluğunun delili olarak; akıllı diye bilinen insanların, her ne kadar idam cezasını tartışıyor olsalar bile, idam cezasını yürürlükte tutmaları gösterilmektedir.

Kıyas ve idam cezasına karşı çıkanlar bazı deliller ileri sürmektedirler.

A) İnsanın vicdanı, insanlık için faydalı olsa bile kıyas ve idamdan hoşlanmamakta, nefret etmektedir.

B) Öldürmek fiilinin gerçekleşmesiyle bir insan yitirilmiş olmakla beraber verilecek idam cezasıyla da ikinci bir insanın yitirilmesi söz konusudur.

C) kıyasın uygulanmasıyla insanın hayatına son verilmesi acımasızlık ve öç alma duygularından meydana gelmektedir. Bu duyguların kötülüğü tartışılmaz. Kalpten çıkarılmaları gerekmektedir. Bir insanı öldürmekte kötüdür. Öldürmeyi engellemek için diğer bir öldürme fiiline başvurulmamalıdır. Cana kıyanı hapsetmek ve güç işlerde çalıştırmak yollarıyla cana kıyma suçundan vazgeçirmeye çalışılmalıdır. Bir insanın öldürme fiilini gerçekleştirmesi için akıl hastası olması gerektiği savından hareketle diğer hastalar gibi bunlarında tedavi görmeleri icap eder.

D) Kurallar konulurken toplumun içinde bulunduğu durumlar ve gereksinimler göz önünde bulundurulur. Bundan dolayı kanunların ebedi olması zamanın değişmesiyle mümkün değildir. Kıyas kanunu da bundan müstağni değildir. Katilin akrabalarının öldürmesini istemesi ve toplumun insanlara duyduğu ihtiyaç göz önünde bulundurulursa çözüm olarak katilin müebbet hapis cezasına çarptırılması gibi cezalar verilmelidir.³⁹⁷

Bu delillere toplu olarak Mâide sûresindeki “Yeryüzünde fesat çıkarıp bozgunculuk yapmaya veya bir cana karşılık olmaksızın birini öldüren kimse

³⁹⁵ Bakara 2/179.

³⁹⁶ Kur'an Yolu, 1/266.

³⁹⁷ Kur'an Yolu, 1/270,271.

bütün insanları öldürmüş gibidir, bir canı yaşatan ise bütün insanlara hayat vermiş gibidir”³⁹⁸ âyeti ile cevap verilmektedir. Âyet ayırım yapmaksızın bütün insanların yaşama hakkı olduğunu bildirir. Öldürme fiili sadece taraflar arasında olan veya bir şahsa yönelik bir konu olarak görülmemektedir. Cinayetler önlenmek suretiyle bütün insanların yaşama hakları güvence altına alınmış olur. Toplumlar şahıslardan oluştuğuna göre şahısların yaşatılması demek toplumun yaşatılması demektir. Şahısların yaşam hakları korunmazsa toplumun hayatını da korunmaz.³⁹⁹

Müelliflerimiz karşı çıkanların görüşlerine Mâide sûresindeki âyet ile toptan cevap verdikten sonra yukarıda zikredilen delillere ayrı ayrı cevaplar vermişlerdir.

a) Hukuk sistemlerindeki nefsi müdafaa göz önüne alındığında her insan kendini öldürme teşebbüsünde bulunan insana karşı koyar. Sonuç olarak da onu öldürmek zorunda da kalabilir. Milletler yaşamlarına, yaşamsal çıkarlarına saldıranlara karşı savaşırlar. Bu iki olay insanın hayatını ve hayatını idame ettirmek için gerekli çıkarlarını korumak için insanları öldürmenin insanın tabiatına aykırı olmadığına ispatıdır.

b) İslam öldürülenin yakınlarına diyet isteme hakkı vererek öldürme fiiline alternatif getirmektedir. Adam öldürme fiilinin işlenmesini önleyecek birtakım tedbirler alınarak bu fiilin önüne geçilebilirse bu tedbir ve cezaların geçerliliği düşünülebilir. Eğitim başarılı olup insanlar intikam alma duygularının yerine affetme anlayışını ve bilincini yerleştirebilirlerse maktulün yakınları katili affetmeyi de seçebilirler. Bilimin adam öldürme fiilinin nadiren vuku bulduğunu yada tamamen ortadan kalktığını belirleyeceği zamana kadar kısassın alternatifsizliği geçerliliğini koruyacaktır.

c) Af ve merhamet yerli yerince kullanılmaz, toplumun huzurunu bozacak şekilde her zaman katil yararına kullanılırsa geçerliliğini yitirip bir sorun olarak karşımıza çıkar.

d) Adam öldürene verilecek ölüm cezası suçla aynı olduğundan suçu önlemek için bir tedbir ve eğitim aracı olarak algılandığında kötü bir uygulama olmaktan çıkar.

e) Öldürme fiilini akıl ve ruh sağlığıyla ilişkilendirerek katilin hastahanelerde tedavi edilmesini istemek cinayetlerin artmasına neden olmaktan ileri geçemez. Bilim insanların büyük çoğunluğu cinayete bir hastalık olarak değil de cezalandırılması gerekli bir suç olarak bakmaktadırlar

³⁹⁸ Mâide 5/32.

³⁹⁹ *Kur'an Yolu*, 1/271.

f) Zamanımızdaki dünya ülkelerinin hukuklarına baktığımızda idam cezasının olduğunu görürüz. Bu ülkeler insanların yaşama haklarının korunması için idam cezasını mecburi görmüşlerdir. Suçluların hapisanelerde çalıştırılmak suretiyle onlardan yararlanılmasını insan hayatından daha önemli ve yararlı görmezler.⁴⁰⁰

3.1.5. Vasiyet ve Miras ile İlgili Müşkiller

3.1.5.1. Vasiyetin Hükümü Meselesi

“Birinize ölüm yaklaştığında, eğer geriye mal bırakıyorsa anasına, babasına ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunması, sakınanlara bir borç olmak üzere yazıldı”⁴⁰¹ âyeti varislerin haklarını belirleyen âyetlerle⁴⁰² çelişik görülmektedir. Müelliflerimizin bu konu hakkındaki görüşleri şunlardır:

Bu âyeti kerime Arapların İslam’dan önceki miras uygulamasındaki kadınlara pay vermeme halini ortadan kaldırmak ve daha sonra gelecek mirasın taksimiyle ilgili hükümlere hazırlama maksadı taşımaktadır. Bu husus tefsirimizde şöyle zikredilmektedir:

“İslâm’dan önce Araplar’da miras taksimi şu şekilde gerçekleştirilirdi: Ölenin erkek çocukları varsa bütün mirası onların olurdu. Erkek çocuğu olmayanın malını yakın akrabadan uzak akrabaya doğru diğer erkek akrabası alırdı. Bazen vasiyet yoluyla çocuklara, akrabaya ve arkadaşlara da mal bırakıldığı vuku bulurdu. Bu âyet başta anne ve baba olmak üzere, cinsiyet ayırımı yapmadan bütün akrabaya vasiyet etmenin gerekli bulunduğunu ifade ederek müminleri, daha sonra gelecek olan miras hükümlerine alıştırdı. Nisâ sûresindeki miras âyeti,⁴⁰³ zaten mirastan pay almakta olan bu erkekleri doğrudan zikretmeksizin kadın akrabayı da mirasa dâhil etti. Anılan miras âyeti ve onu tamamlayan diğer âyetlerle hadisler, değiştirilemez hak ve paylar şeklinde mirasın nasıl paylaşılacağını tespit etmiştir. Hz. Peygamber’in Veda haccında, “Allah her hak sahibine hakkını vermiştir, artık vâris olana vasiyetle mal bırakmak yoktur”⁴⁰⁴ buyurmasıyla mirastan belli hakkı olan akrabaya vasiyetle mal bırakılamayacağını anlatmıştır. Sa’d b. Ebî Vakkâs’ın hastalanması üzerine onu ziyarete giden Hz. Peygamber’e, bütün malını Allah rızası için vasiyet edeceğini bildirmesi üzerine üçte

⁴⁰⁰ *Kur’an Yolu*, 1/271, 272.

⁴⁰¹ Bakara 2/180.

⁴⁰² Nisâ 4/11 ,12, 176.

⁴⁰³ Nisâ 4/11 vd.

⁴⁰⁴ Tirmizî, “*Vesâyâ*”, 5; Müsned, 4/186-187; 5/267.

biriyle yetinmesini söylemesi ve “Yakınlarını zengin olarak bırakman, onları halka el avuç açan yoksullar olarak bırakmandan daha iyidir”⁴⁰⁵ buyurmasıyla da vârisleri olan bir kimsenin bütün malını vasiyet etmesinin uygun olmadığı ortaya çıkmıştır.”⁴⁰⁶

Bakara sûresindeki vasiyetle ilgili âyet için yapılan yorumları şu şekilde sıralayabiliriz: a)Âyetteki “Üzerinize yazıldı” tabirinin bağlayıcılığı göz önünde bulundurulmak suretiyle vasiyetin önce farz kılındığı anlaşılabilir. Nisâ sûresindeki miras taksimi âyetlerinin inzal olmasıyla beraber kısmi olarak değiştirilerek farziyeti ortadan kaldırılmış, teşvik edilen ve özendirilen(mendup) bir durum haline gelmiştir. Müctehidlerin çoğunluğu, dört mezhep imamı da bu görüşe sahiptirler.

b) Bu görüşte olan âlimlere göre vasiyet âyeti miras âyetiyle kısmen yada tamamen nesh edilmemiştir. Dahhâk, Tâvûs, Taberî gibi âlimler bu görüştedirler. Miras âyetiyle birlikte pay verilenler dışında kalıpta herhangi bir sebepten dolayı (din farklılığı olan anne ve baba, köle olan akrabalar vb.) terekeden pay alamayan akrabaların mahrum bırakılmaması için vasiyet edilerek mahrumiyetlerinin giderilmesi istenmiştir. Vasiyetin miktarı konusunda örf, adet ve adalet ölçülerine riayet edilerek belirlenmelidir. “Yakının aynı gruptaki daha uzak akrabayı mirastan mahrum etmesi” (hacb) kuralı gereği dede yetimi olan torunların mirastan pay alamaması durumu günümüzde bazı ülkeler tarafından bu hükümden yararlanmak suretiyle çözümlenmektedir. Bu uygulamayla mahrumiyetleri giderilerek mirastan faydalanmaları sağlanmaktadır. Dedesinden önce babası vefat eden bir çocuğun bakımı dedesine aittir. Dedesinin vefat etmesi durumunda da hayattaki amcası dedeye torundan daha yakın olduğu için yetim olan çocuğun mirastan pay alamamasını sağlar. İslam dininde çocuk hayatta olmayan “babasının yerine konularak” mirastan pay alamaz. Bu ve benzeri konularda “vâris olamayan yakın akraba” sorunu zuhur etmektedir. Bunların çözümü için de vasiyet hükmüne başvurularak ortaya çıkacak olan mahrumiyetler çözüme kavuşturulabilmektedir.

c) Vasiyet edilen kişi eğer birde mirastan pay alan kişilerden (vâris) birisi olması halinde bu vasiyetin geçerlilik durumu ne olacak? Bazı âlimlere göre bu durumdaki vasiyetin geçerliliği yoktur. Hanefî ve Hanbelî âlimler başta olmak üzere diğer âlimlere göre ise vasiyetin geçerliliği diğer varislerin rızasına bağlıdır.

⁴⁰⁵ Buhârî, “*Vesâyâ*”, 2.

⁴⁰⁶ Kur’an Yolu, 1/273, 274.

d)İlgili hadis göz önünde bulundurulduğunda vasiyetin üçte biri geçmesi halinde bazı âlimlere göre geçersiz sayılırken, Hanefi âlimlerinde içinde bulunduğu çoğunluğa göre burada da varislerin rızası olması halinde vasiyet geçerlilik kazanabilir.

e) Bir kişni üzerinde bulunan bir borç ve hak için vefatından sonra ödenmesi veya ifa edilmesi için vasiyette bulunması farzdır. Eğer üstünde farziyeti gerektirecek bir borç veya hak yoksa bu durumda vasiyetin hükmü menduptur. Durumun müsait olması durumunda yerine getirilmesi öğütlenmiş bir hukuki tutum, dini görev ve ibadet olarak görülmektedir. Hz. Peygamberin vasiyeti özendiren hadisleri⁴⁰⁷ bu şekilde yorumlanmaktadır.⁴⁰⁸

Bu görüşler arasından müelliflerimiz tarafından bir tercihte bulunulmamıştır. Tefsirimizin giriş kısmında bulunan nesih bölümünde bu âyeti kerimeye yer verilmiştir. Bakara suresindeki âyetle anne-baba ve akrabalara makul olarak bir mal verilmesini vasiyet edilmesinin istenmesi Nisâ suresindeki miras âyeti ile nesh edildiğini söyleyenlerin bulunduğu ifade edilmektedir. Âyetin nesh edildiğini kabul etmek yerine âyetleri uzlaştırmamanın mümkün olduğu söylenmektedir. Âyeti miras âyetiyle belirlenmiş olan payları alacak olanlar dışındaki akrabalara vasiyette bulunma zorunluluğunun devam ettirilmesi şeklinde anlaşılabilir. Bu şekilde anlamakla miras âyetinin vasiyet âyetinin hükmünün kaldırmayıp kapsamını daralttığını düşünerek âyetleri uzlaştırmış oluruz.⁴⁰⁹

3.1.5.2. Varis Olmayana Mirastan Pay

‘‘ (Vâris olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunurlarsa bundan, onları da rızıklandırın.’’⁴¹⁰

Zikredilen âyet, miras âyetleri ile çelişki vehmi ortaya çıkartmaktadır. Bu âyetin nesh edildiği hakkında görüşler olmakla beraber varis olmayanlara, fakirlere, hizmetçilere mirastan bir yardım yapılmasının tavsiye edildiği de bildirilmektedir. İbni Abbas da bu âyetin hükmünün yürürlükten kaldırılmadığı görüşündedir.⁴¹¹ Mecburi

⁴⁰⁷ Buhârî, “*Vesâyâ*”, 1; Müslim, “*Vasıyye*”, 1, 4.

⁴⁰⁸ Kur’an Yolu, 1/273, 274.

⁴⁰⁹ Ae., 1/35.

⁴¹⁰ Nisâ 4/8.

⁴¹¹ Buhari, “*Tefsîr*”, 4, 3.

olarak verilecek sadakanın sadece zekât olduğu dikkate alınarak yapılacak bu yardımın mendub olduğu söylenebilir.⁴¹²

3.1.5.3. Miras Anlaşması ile Varis Olmak

"وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِي مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانَكُمْ فَأَتَوْهُم نَصِيْبُهُمْ إِنْ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا

Ana, baba ve akrabanın geride bıraktıklarından her biri için yakın vârisler belirledik. Antlaşma yoluyla yakınlık bağı kurduğunuz kimselere de paylarınızı verin."⁴¹³

Bu âyet ile miras âyetlerinde payları zikredilen âyetler arasında çelişki vehmi ortaya çıkmaktadır.

مَوَالِي sözcüğü âyette “vârisler” anlamında kullanılmaktadır. Sözcüğün müfredi olarak gelen mevla ise; “kişinin hısımları, doğumdan akrabası” anlamlarında da kullanılmaktadır. Amcalar, dedeler, dayılar vb. bu akrabalarındırlar. Miras âyetinde zikredilen kişilerin bulunmaması veya mirasın taksiminden sonra mirastan malın artması durumunda kalan kısım, ulemanın çoğunluğuna baba (asabe) tarafından olan, bazılarında göre de anne (zevi'l-erhâm) tarafından olan akrabalara yakından başlayarak dağıtılır. Bu görüşü savunanlar arasında Hanefi mezhep imamı Ebû Hanîfe ve Hanbeli mezhep imamı Ahmed b. Hanbel bulunmaktadır.

“Antlaşma yoluyla yakınlık bağı kurduğunuz kimseler” ifadesinden “evlât ve kardeş edinme, vasiyet yoluyla miras bırakma, tazminat ve miras sözleşmesi yapma vb.” uygulamalar anlaşılmaktadır. Bu uygulamalar Araplar arasında yaygın olarak uygulanmaktaydı. Miras âyetleri ile bir takım âlimlere göre bu uygulamalar kaldırılmıştır. Ebu Hanife'ye göre “tazminat ve miras sözleşmesi” şartlarına uygun olmak şartıyla, mirasta sıranın kendilerine gelmesi durumunda mirastan yararlanabilirler.

Âyette zikredilen “mevâlî” sözcüğünü kan bağı bulunan akrabalar, “antlaşma yoluyla yakınlık bağı kurduğunuz (akidlerin bağladığı) kimseler” ifadesini evlilikle ortaya çıkan akrabalar şeklinde yorumlayan âlimler bulunmaktadır. Bu âlimler, “Asabeye, zevi'l-erhâma, sözleşmeli mirasçıya –miras âyetlerinde gösterilen paylar dışında– mirastan pay verilmez” görüşündedirler.⁴¹⁴

⁴¹² Kur'an Yolu, 2/ 22.

⁴¹³ Nisâ 4/33.

⁴¹⁴ Kur'an Yolu, 2/ 57-58.

3.1.6. Ahiret ile İlgili Müşkiller

3.1.6.1. Kıyamette Dillerin Mühürlenip Mühürlenmeyeceği

“O ceza gününde dilleri, elleri ve ayakları, yapıp ettikleri hususlarda aleyhlerine tanıklık edecektir.”⁴¹⁵ Bu âyette dillerin de ayaklar ve ellerle beraber tanıklığından bahsedilmektedir.

“O gün onların ağızlarını mühürleriz; yapmış olduklarını elleri bize anlatır, ayakları da tanıklık eder”⁴¹⁶ âyetinde ise ağızların yani dillerin mühürlenip, tanıklıkları diğer azalar yapacaklardır. Bu âyetler arasında bir çelişki varmış gibi görülmektedir.

Müelliflerimiz Yasin sûresindeki âyette söz edilen kişilerin inkârcılar olduğunu vurgulamaktadırlar. Nûr sûresinde bir önceki âyet göz önüne alınarak bahsedilen kimselerin namuslu kadınlara iftirada bulunan münafıklar olduğu yorumu yapılmaktadır. İftira dille yapıldığından diller tarafından da tanıklık yapılacaktır.⁴¹⁷

3.1.6.2. Zihinden Geçirilenlerden Dolayı Hesaba Çekilmek

“İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker.”⁴¹⁸ Âyeti;

“Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz”⁴¹⁹ âyeti ve “Allah ümmetimin içinden geçirdiklerini –söylemedikçe ve yapmadıkça– bağışlamıştır”⁴²⁰ âyetiyle ve

“Kulum iyi bir şeyi yapmaya niyetlendiği zaman ona bir sevap yazarım, onu yaptığı zaman ise ondan 700’e kadar katlayarak sevap yazarım. Kötü bir şey yapmaya niyetlenip de onu yapmadığı zaman günah yazmam, yaptığı takdirde ise bir günah yazarım”⁴²¹, Sahâbe Resûlullah’a gelerek zihinlerinden, inançla ilgili olup açıklamaları mümkün olmayan bazı kötü düşüncelerin gelip geçtiğini söylediklerinde Allah’ın elçisi kendilerine şu cevabı vermiştir: “O imanın ta kendisidir”⁴²² hadisleri çelişki vehmi oluşturmaktadır.

⁴¹⁵ Nûr 24/24.

⁴¹⁶ Yâsîn 36/65.

⁴¹⁷ *Kur’an Yolu*, 4/506; geniş bilgi için bk. İbn Âşûr, *A.g.e.*, 23/ 50.

⁴¹⁸ Bakara 2/284.

⁴¹⁹ Bakara 2/286.

⁴²⁰ Müslim, “İmân”, 201-202.

⁴²¹ Müslim, “İmân”, 204-207.

⁴²² Müslim, “İmân”, 209.

Müelliflerimiz, çelişki vehmini ortadan kaldırmak için yapılan yorumları şu şekilde sıralarlar:

1. Bu âyetin nesh edilmiştir.

2. İbni Abbas'tan gelen yorumdur ki âyetlerin öncesinde bahsedilen borçların yazılması ve şahitlikle ilgili olmasından ‘yalancı şahitlik’ ve ‘şahitliğin gizlenmesi’ ile alakalı yorumdur. Müelliflerimiz bu yorumu haklı bulmakla beraber daha geniş bir hüküm çıkarılması gerektiği görüşündedir.⁴²³

3. Taberî'nin görüşüdür ki: neshin olması için şartların oluşmadığı için neshten söz edilemeyeceği ve insanların günahlarının ve içinden geçirilenlerinin yazılmasının onlardan hesaba çekileceği anlamının çıkmayacağıdır.⁴²⁴

4. İbni Âşûr'un yorumu: içten geçerek dışa vurulmayan şey ‘hatır’ ise, yani ‘hayal, tasavvur, doğuş’, bundan dolayı bir sorumluluk söz konusu değildir. Eğer bu ‘hatır’ gelmiş ama geçmemiş ve karar safhasına gelmiş ise şu üç şık ortaya çıkar:

‘ a) Eğer bunlar iman, inkâr, haset, kin, nefret gibi –tabiatları gereği dışa vurmayan, fiile dönüşmeyen, kalpte ve zihinde kalan– psikolojik haller, duygular ve kararlarsa bunların sorumluluk doğuracağı açıktır.

b) Niyet ve kararın konusu ‘fiil’le ilgili ise, meselâ hırsızlık yapmaya niyet edilmiş, karar verilmiş, sonra bundan, dış etki ve engelleme bulunmadan vazgeçilmişse buna ecir bile verileceği hadiste bildirilmiştir.

c) Eğer kötü niyet ve karardan bir dış etki ve engel sebebiyle vazgeçilmiş olursa, o fiili işlemiş gibi cezalandırılma konusunda birbirine zıt iki görüş vardır.’⁴²⁵

İbni Âşûr'un görüşlerinin daha kapsamlı ve geniş olduğu görülmektedir. Müelliflerimizin de İbni Âşûr'un görüşlerini benimsediklerini söyleyebiliriz.⁴²⁶

3.1.6.3. Ahirette Sorgulama

‘İşte o gün insana da cine de günahı hakkında soru sorulmaz’⁴²⁷ âyetinde ahirette sorgulama yapılmayacağı söylenmektedir. A'râf sûresinde ‘Elbette kendilerine peygamber gönderilen kimseleri de, gönderilen peygamberleri de mutlaka sorgulayacağız’⁴²⁸ âyetinde ise sorgulamanın olacağı ifade edilmektedir.

⁴²³ Firuzubadi, *İbni Abbas Tefsiri*, 1/664.

⁴²⁴ Taberî, *A.g.e.*, 3/149.

⁴²⁵ İbn Âşûr, *A.g.e.* 3/130-1318.

⁴²⁶ *Kur'an Yolu*, 1/450-452.

⁴²⁷ Rahmân 55/39.

⁴²⁸ A'râf 7/6.

Kuran yolu tefsiri Rahmân sûresindeki âyetin mealinin sonunda parantez içinde ‘‘ çünkü her şey apaçık ortadadır’’ ifadesine yer vererek bu konudaki görüşünü mealde ifade etmiştir. Amellerin kayıt altına alındığının müşahede edilmesi, kişilerin azalarının şahitlik edecek olması, günahkârların simalarından tanınacak olmaları herkesin halini ortaya koyacaktır. Kimsenin savunma yapmaya ihtiyacı kalmayacaktır. Çünkü sonuç ayan beyan ortadır.⁴²⁹

3.1.6.4. Kendilerine Uyarıcı Gelmeyenlerin Durumu

‘‘Biz bir resul göndermedikçe azap da etmeyiz.’’⁴³⁰ Bu âyeti kerimeye göre azap edilebilmesi için o topluluğa bir peygamberin gelmesi gerekmektedir. Kelam âlimleri arasındaki tartışmalardan biri de peygamber gönderilmeyenlerin durumu olmuştur. Hz. İsa ile Hz. Muhammed (sav.) arasında peygamber gönderilmeyen uzunca bir sürenin olması konuyu daha da önemli kılmaktadır.

Müelliflerimiz bu konuda üç görüşün olduğunu söylerler:

a) İman etmek ve Allah’ı bilmek konularında sorumlulukları yoktur. Bunlar için insanların akılları kendi başlarına yeterli değildir.

b) İman etmek ve Allah’ı bilmek konularında sorumludurlar.

c) İman etmekle birlikte iyilik ve kötülüklerin akılla da bilinebileceği eylemlerle de yükümlüdür.⁴³¹

Bu görüşlerden birincisi Eş’arilere aittir. İkinci görüş Mâtürîdi’ye, üçüncü görüş ise Mu’tezile ve Şîa’ya aittir. Müelliflerimiz ‘‘cezanın kanunîlik ilkesini’’⁴³² ön plana çıkararak ilk görüşü benimsedikleri anlaşılmaktadır.

Konumuzla ilgili olan Yasin sûresindeki ‘‘ (Bu kitap) izzeti büyük, rahmeti bol olan Allah tarafından ataları uyarılmamış, bu yüzden kendileri de gaflet içinde bulunan bir toplumu uyarasın diye inzal olunmuştur’’⁴³³ âyetindeki ‘‘mâ’’ sözcüğünün mahiyeti hakkında çeşitli görüşler vardır. ‘‘Ma’’ sözcüğünün ‘‘mâ en-nâfiye’’, ‘‘ismi mevsul’’ veya ‘‘masdariye’’ olarak ele alınması ile mana değişmektedir. ‘‘ismi mevsul’’ ve ‘‘masdariye’’ olarak kabul edildiğinde ‘‘ataları uyarılmış’’ veya ‘‘atalarının uyarıldığı

⁴²⁹ *Kur’an Yolu*, 5/209.

⁴³⁰ İsrâ 17/15.

⁴³¹ *Kur’an Yolu*, 2/184.

⁴³² *Ae.*, 3/ 470. *Tâhâ sûresinin 134. Âyetinin tefsirinde ‘‘bildirimde bulunmadan sorumlu tutmama’’ olarak geçmektedir. Bk. Ae.*, 3/ 662.

⁴³³ *Yâsîn* 36/6.

şeyle’’⁴³⁴ anlamlarına gelmektedir. Müelliflerimiz “mâ” sözcüğünün “mâ en-nâfiye” (olumsuzluk) ifade ettiği kanaatini mealde ortaya koyarak “ataları uyarılmamış” manasını vermişlerdir.⁴³⁵

3.1.6.5. Cezanın Ebedi Olması

“Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir.”⁴³⁶ Cezanın ebedi olacağını anlatan bu âyet ile “Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını dilediği kimse hakkında bağışlar.”⁴³⁷ Âyeti çelişki vehmi vermektedir.

Nisâ sûresi 48. ve yüz 116. âyetlerine baktığımızda Allah’ın şirk ve küfürden başka günahları bağışlayacağı ifade edilmektedir. Doksan üçüncü âyeti kerimeyi “tövbe etmediği takdirde” şeklinde anlayarak çelişkinin ortadan kaldırılması öngörülmüştür.⁴³⁸

3.1.6.7. Dağların Yürümesi

“Dağları görür, onların durduğunu sanırsın; oysa bulutlar gibi hareket ederler.”⁴³⁹

Bu âyeti kerime ile “...oraya sağlam dağlar yerleştirdik...”⁴⁴⁰ ve “O, sizi sarsmaması için yere sağlam dağlar yerleştirdi...”⁴⁴¹ âyetleri arasında dağların sabit mi yoksa hareketlimi oldukları hakkında ilk bakışta çelişki oluşabilmesi muhtemeldir.

Müelliflerimiz, dağların yürütülmesi olayının kıyamette vuku bulacak bir olay olacağı görüşündedirler. Kıyamette her şey nasıl Allah’a gelecekse dağlarda gelecektir. Allah’ın bilgi ve kudretiyle bu dünyayı başka âleme çevirmeye sahip olduğu, kıyamet günü geldiğinde de dünyanın başka âleme çevrileceği görüşlerinden faydalanılmaktadır.⁴⁴² Bu görüşleri destekleyen âyetler⁴⁴³ de delil olarak sunulmaktadır.⁴⁴⁴

⁴³⁴ Taberî, *A.g.e.*, 12/150; İbn Atıyye, *A.g.e.*, 4/446.

⁴³⁵ *Kur’an Yolu*, 4/476.

⁴³⁶ Nisâ 4/93.

⁴³⁷ Nisâ 4/48.

⁴³⁸ *Kur’an Yolu*, 2/118.

⁴³⁹ Neml 27/88.

⁴⁴⁰ Hicr 15/19.

⁴⁴¹ Nahl 16/15.

⁴⁴² İbn Âşûr, *A.g.e.*, 20/47.

⁴⁴³ İbrâhim 14/48; Kehf 18/47; Tâhâ 20/105-107; Kâria 101/5.

⁴⁴⁴ *Kur’an Yolu*, 4/210.

3.1.7. Cennet Ve Cehennem İle İlgili Müşkiller

3.1.7.1. Cehennemliklerin Yiyecekleri Nelerdir.

“Onlar için kuru, dikenli bir bitkiden başka yiyecek yoktur.”⁴⁴⁵

“Bu mu daha iyi bir ikramdır yoksa zakkum ağacı mı?”⁴⁴⁶

“Zakkum ağacı günahkârın yiyeceğidir.”⁴⁴⁷

“Sonra onların, yedikleri bu nesnenin üzerine, kaynar su karıştırılmış bir içecekleri de olacaktır.”⁴⁴⁸

“...bağırsaklarını parçalayan kaynar su içirilen kimseler gibi olur mu hiç?”⁴⁴⁹

“Yananların akıntısından başka yiyeceği de yoktur!”⁴⁵⁰

Zikredilen âyetlerde cehennemliklerin yiyeceklerinin farklılıklarından bahsedilmektedir. Bu farklılıklardan dolayı Cehennemliklerin yiyeceklerinin neler olacağı çelişkili gibi görünmektedir.

Müelliflerimiz, Kur’ân’ın cehennem ve cennet tasvirlerini insanın dünyada algıladıkları şeylerden, düşlerinden, istek ve çekincelerinden faydalanarak anlatıldığı görüşündedirler. Bilinenden yararlanarak bilinmeyen anlatılmaktadır.⁴⁵¹

Âyetlerde haber verilen cehennemliklerin yiyeceklerinin farklı olması bu dünyada insanların hoşlanmadıkları yiyeceklerden oluşmasıyla cehennemin tasvir edilebilmesini sağlamaktadır. Âhiret ile ilgili bilgiler gaybi bilgiler olduğundan olayları idrak edebilmemiz için somutlaştırılarak anlatılmaktadır. Bu anlatımlardaki kelime ve sözlerin belirttiği anlamı dünyadaki aynısıymış gibi anlamamız gerekli değildir. Gayb âlemiyle ilgili konulara müminler inanırlar, mahiyetinin Allah tarafından bilinebileceğini söylerler.

Cehennemin farklı tabakalardan oluştuğu bilinmektedir. Bu zikredilen yiyeceklerin cehennemin farklı tabakalarındakilerin yiyeceklerinin olması da muhtemeldir. Bazı tabakadakilerin yiyeceği “zakkum” olurken bazılarının “diken”

⁴⁴⁵ Gâşıye 88/6.

⁴⁴⁶ Sâffât 37/62.

⁴⁴⁷ Duhân 44/43-44.

⁴⁴⁸ Sâffât 37/67.

⁴⁴⁹ Muhammed 47/15.

⁴⁵⁰ Hâkka 69/36.

⁴⁵¹ Kur’an Yolu, 4/535-536; 5/ 51-52, 608-609.

bazılarının yiyecekleri de ‘‘kaynar su, kanlı irin’’ olabilir.⁴⁵² Müelliflerimiz her ne kadar bu görüşten bahsetmeseler de bir diğer görüşte bu şekildedir.

3.1.7.2. Bütün İnsanlar Cehenneme Girecek Mi?

‘‘İçinizden, oraya (cehenneme) varmayacak hiçbir kimse yoktur.’’⁴⁵³

‘‘ Daha önce bizden en güzel sonucun vaadini almış olanlara gelince, işte onlar cehennemden uzak tutulurlar.’’⁴⁵⁴ Zikredilen âyetler birbiriyle çelişmiş gibi görünmektedir.

Müelliflerimiz cehenneme herkesin varacağı âyetinin üç şekilde anlaşılabilceğini ifade etmişlerdir.

1-) Sırat köprüsünün cehennemün üstüne kurulmasıdır. Bütün insanların sırttan geçeceğine göre herkes cehenneme uğramış olmaktadır.

2-) Cehenneme girmeyecek hiçbir kimsenin olmamasından maksat kâfirlerdir.

3-) İnsanlar yapmış oldukları amellerine göre cennete girebilecekleri gibi cehenneme de girebilecek potansiyelindedirler.

3.1.7.3. Cennet ve Cehennemün Ebediliği

‘‘ Orada onlar her nefeste acıdan inleyip feryat ederler. Rabbinin dilediği hariç, onlar gökler ve yer durdukça o ateşte ebedî kalacaklardır... Mutlu olanlara gelince onlar da cennettedirler. Rabbinin dilediği hariç, gökler ve yer durdukça onlar da orada kesintisiz bir lutuf olarak ebedî kalacaklardır.’’⁴⁵⁵

Bu âyetlerde cehennemlikler ve cennetliklerin ebedi kalıp kalmayacakları konusunda bir çelişki varmış gibi görünmektedir.

Müelliflerimiz bu konuyu şöyle açıklamışlardır: Âyette geçen ‘‘Gökler ve yer durdukça’’ ifadesini tefsirciler iki şekilde anlamışlardır:

1) Arap lisanında sonsuzluk için kullanılan mecazi bir ifadedir.

2) Gök ve yer’in bulunduğu mekânın ahiret olmasından yola çıkarak ahiretteki gök ve yer de sonsuz olacağından azapta sonsuz olacaktır.⁴⁵⁶ Her iki görüşte de bedbahtların cehennemde kalma sürelerinin sonsuz olduğu anlaşılmalıdır.

⁴⁵² Hasan b. Muhammed b. Hüseyin en-Neysâbüri, *Garâibü'l-Kur'ân ve Ragâibü'l-Furkân* (Tefsiru'n-Neysâbüri), (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 6/489.

⁴⁵³ Meryem 19/71.

⁴⁵⁴ Enbiyâ 21/101.

⁴⁵⁵ Hûd 11/107-108.

⁴⁵⁶ Bk. İbrahim 14/48 ahiretteki yer ve gök.

“Rabbinin dilediği hariç” istisnası için bazı yorumlar bulunmaktadır. Bu yorumlar da şunlardır:

1) Bu ebedilik Allah dilediği zaman son bulacaktır.

2) Allah’ın dilediği kimseler cehennemde ebedi kalmayacaklardır.

3) Bedbahtların günahları ağır gelen müminler ve inkârcılar olarak ikiye ayırarak istisnanın müminler için geçerli olacağı görüşüdür.

Birinci görüş için cehennemın sonlu olacağı ifade edilir. İkinci görüş için, Allah’ın dilediğini yapma gücüne sahip olmakla beraber inkâr edenler ve şirk koşanların cehennemde ebedi kalacağını bildirdiği âyetlere⁴⁵⁷ ters düşmektedir. Üçüncü görüşün; müminlerin ebedi olarak cennette kalacağını, inkârcıların ebedi cehennemde kalacağını bildiren âyetler ile bu âyetleri uzlaştırdığı görüşündedirler.

“Allah dilemedikçe siz dileyemezsiniz”⁴⁵⁸ âyeti göz önünde bulundurularak “Cehenneme girecek olanların bir kısmının orada ebedî kalmaları Allah’ın dilemesine bağlıdır. En’am sûresinde⁴⁵⁹ bu istisnanın insanı cehenneme atıp ebedi olarak orada bırakmasının Allah için bir mecburiyet oluşturmadığı söylendikten sonra Allah’ın iradesi ile ve istemesi ile olduğu söylenir.⁴⁶⁰

Cennetliklerden bahsederken “Rabbinin dilediği hariç” istisnası burada da bulunmaktadır. Âyetin son kısmından anlaşılmaktadır ki buradaki cennete giren bir daha çıkmayacaktır, cennet nimetleri de devamlıdır bir kesintiye uğramacaktır. Günahkâr olarak ahirete giden müslümanların günahları nazarında cehennemde azap gördükten sonra cennete konulması yorumuyla birlikte nimetlerin ödenmesinin sanki bir borçmuş gibi anlaşılmasının önüne geçmek için kullanılmıştır yorumu İbn Âşûr’un iki görüşünü yansıtmaktadır.⁴⁶¹ Esed’in Allah insan için yeni bir tekâmül oluşturmadıkça, daha büyük bir mertebeye ulaştırmadıkça (insan cennette ebedi olarak yaşayacaktır) görüşündedir. Reşit Rızaninsa istisnayı “Allah onlara başka bir nimet vermek istemesi müstesna” şeklinde yorumladığı görülmektedir. Müelliflerimiz âlimlerin görüşlerini verdikten sonra kendilerinin konu hakkındaki tercihlerini söylememektedirler.⁴⁶²

⁴⁵⁷ Nisâ 4/14, 116.

⁴⁵⁸ İnsan 76/30.

⁴⁵⁹ En’am 6/128.

⁴⁶⁰ Kur’an Yolu, 2/ 470.

⁴⁶¹ İbn Âşûr, A.g.e, 12/199-201.

⁴⁶² Kur’an Yolu, 3/199-201.

3.1.8. Kıssalarla İlgili Müşkiller

3.1.8.1. İblis Cin Mi Melek Mi?

“Meleklerle, "Âdem'e secde edin" dediğimizde İblis dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kâfirlerden oldu.”⁴⁶³ İblis'in “ cin mi yoksa melek mi” olduğu hakkında çeşitli yorumlar mevcuttur.

Bu konuda Kur'an Yolunun görüşü şöyledir:

Bu âyeti kerimedeki istisnayı delil olarak zikrederek iblis'in seçkin meleklerden olduğu görüşünde olanlar da bulunmaktadır. “O, cinlerdendi; rabbinin emrinden dışarı çıktı”⁴⁶⁴ âyetini ve bazı rivayetleri delil göstererek iblisin cinlerden olduğu görüşünde olan âlimler de bulunmaktadır. Bu âlimler; “Âdem nasıl insanlığın atası ise iblisin de cinlerin atası” olduğu görüşünde oldukları da söylenmektedir. Bakara sûresindeki âyette istisnanın zahiren iblisin meleklerdenmiş gibi anlaşılmasına yol açsa da istisnanın aynı tür ve cinsten olması gerekmediği görüşünü “Koyun sürüsü geldi ancak çoban gelmedi” örneği ile delillendirilir.⁴⁶⁵ Meleklerin özellikleri arasında Allah'ın emir ve buyruklarına karşı gelmedikleri de bilinmektedir.⁴⁶⁶

Müelliflerimiz iblisin meleklerden olmadığı, cinlerden olduğu görüşündedirler.

3.1.8.2. Habil'in Kabil'e Günahını Yüklen Demesi

“Ben diliyorum ki sen hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenesin, cehennemliklerden olasın!”⁴⁶⁷

“Hiç kimse başkasının günah yükünü üstüne almaz.”⁴⁶⁸

Bu iki âyet birbiriyle görünüşte çelişkili gibidir. Müelliflerimiz bu çelişki vehmini şu şekilde ortadan kaldırmaya çalışmışlardır:

Müfessirler burada Habil'in “beni öldürmenin günahını yüklen” manasında söylediği kanaatindedirler. Dindar olan bir kimse hiç kimsenin Allah'a isyan etmesini ve cehenneme gitmesini istemez. Habil'in niyeti kardeşini günah olan öldürme işleminden vaz geçirmektir.⁴⁶⁹

⁴⁶³ Bakara 2/34.

⁴⁶⁴ Kehf 18/50.

⁴⁶⁵ Kur'an Yolu, 1/105-106.

⁴⁶⁶ Tahrîm 66/6.

⁴⁶⁷ Mâide 5/29.

⁴⁶⁸ İsrâ 17/15.

⁴⁶⁹ Kur'an Yolu, 2/255.

3.1.8.3 Nefislerinizi Öldürün Emri

“Onun için yaratana tövbe edin de nefislerinizi öldürün. Öyle yapmanız yaratıcınızın katında sizin için daha iyidir; böylece Allah tövbenizi kabul etmiş olur.”⁴⁷⁰

Bu âyeti kerimede geçen Hz. Musa'nın “ nefislerinizi öldürün” emri çelişki vehmi oluşturmaktadır. Allah Teâlâ cana kıymayı ve kendini öldürmeyi yasaklamıştır.

Müfessirlerin çoğunluğu “ nefislerinizi öldürün” emrini “birbirinizi öldürün” şeklinde yorumlamışlar. Tevrat'ta bu görüşü destekler bir hadiseden bahsetmektedir. M. Reşîd Rızâ, tövbenin insan nefisine zor geleceği gerçeğinden yola çıkmak suretiyle tövbe ederek nefsinizi öldürün görüşündedir.⁴⁷¹ Mutasavvıflarda “Kötü duygularınızı, bencil isteklerinizi yok ediniz” görüşündedirler.⁴⁷²

3.1.8.4 Hızır'ın Genci Öldürmesi

“Erkek çocuğa gelince, onun anne babası, mümin kimselerdi; çocuğun onları sonunda azgınlık ve nankörlüğe düşürmesinden korktuk.”⁴⁷³

Hz. Musa ile Hızır'ın kıssasını kısaca hatırlayalım. İki kıyıya ulaşmış bir gemiye binerler ve Hızır gemiyi deler Hz. Musa itiraz eder. Tekrar yola devam ederler ve bir erkek çocuğa rastlar ve Hızır onu öldürür. Hz. Musa yine itiraz eder. Sonra bir köye ulaşırlar. Köylüler onları misafir etmezler. Hızır köyde yıkılmakta olan bir duvarı tamir eder. Hz. Musa buna müteakıl bir ücret isteyebileceğini söyler. Bu itirazla beraber Hızır, beraberliklerinin sona ereceğinden bu üç hadisenin hikmetlerini anlatmaya başlar. Geminin varacağı yerde sağlam gemilere el koyan bir kralın olduğundan gemiye hasar verdiğini, anne ve babasının Müslüman olan genci onları azgınlığa ve nankörlüğe sevk etmesinden korktuğundan öldürdüğünü ve köydeki duvarın ise iki yetim çocuğa ait olup altında hazine bulunduğundan onların büyüüp güçlendikleri zaman çıkartmaları için tamir ettiğini ve bunların hiçbirini de kendiliğinden yapmadığını söyler.

Bu olayda gencin öldürülmesi olayını “suçsuz bir insanın öldürülmesi” olarak görüldüğünde bu fiilin kabul edilmesi imkânsızdır. Hızır bunları ilahi emir gereği yaptığına göre bu emirlerle peygamberlere gönderilen emirler çelişmektedir. Bu âyetin

⁴⁷⁰ Bakara 2/54.

⁴⁷¹ M. Reşîd Rızâ, Tefsîru'l-menâr/Tefsîru'l-Kur'ân'il-Hakîm , Kahire 1353-54, 1/320.

⁴⁷² Kur'an Yolu, 1/126-127.

⁴⁷³ Kehf 18/80.

Kur'ân'dan çıkartılması gerektiğini savunanların olması konunun önemini daha da artırmaktadır.⁴⁷⁴

Hızır'ın bir melek olduğu görüşünde olup insanlardan başka bir varlık olma ihtimali üzerinde de duran müfessirler vardır. Bir diğer görüşe göre bu öldürme hadisesi iki şekilde açıklanabilmektedir:

1) Bu kişi bir çocuk değil, idam edilmesi gereken suçlar işlemiş bir yetişkin gençtir. Bunu Hz. Musa'nın Hızır'ın yapmış olduğu yoruma itiraz etmemesinden anlaşılabilir.

2) Hz. Musa'nın itiraz etmemesinin sebebi Hızır aleyhisselâmın bu öldürme fiilini Allah'ın emriyle yapmış olmasıdır. Hızır aleyhisselâm kendisinin özel şeriatla Allah'ın gönderdiği bir peygamber olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Çocuğun öldürülmesi her ne kadar genel olarak kurallara aykırı olsa da Hızır bu öldürme fiilini Allahtan aldığı özel bir vahiyle gerçekleştirmiştir.⁴⁷⁵

Bu görüşler verildikten sonra müelliflerimiz; son yorumun Allah'ın sünnet, âdet, ahlâk ve evrensel şeriatına ters düştüğünü belirterek olayı şöyle yorumlarlar:

1) Gencin idam edilmeyi gerektirecek suçlar işlemesinden dolayı öldürülmüş olabilir.

2) Hızır Allah'ın izniyle, gencin ecelinin gelmesinden dolayı Azrail'in görevini yerine getirmiştir.⁴⁷⁶

3.1.8.5 Bedirde Yardıma Gelen Meleklerin Sayısı

‘‘O zaman inananlara şöyle diyordun: "Rabbinizin, indirilen üç bin melek size yardım etmesi sizin için yeterli değil mi? Evet, eğer siz sabır gösterip disiplinli davranırsanız, onlar şu anda süratle üzerinize gelseler bile rabbiniz size nişanlı beş bin melek yardım edecektir.”⁴⁷⁷

‘‘Meleklerden peşi peşine gelen binlik kuvvetlerle ben size yardım edeceğim”⁴⁷⁸

Bu âyetler arasında sanki bir tezat varmış gibi görünmektedir.

Arapların ‘‘birçok’’ sözcüğü yerine ‘‘bin, binlerce’’ sözcüklerini kullandıkları da göz önüne alındığında Enfâl sûresinde ‘‘birçok melek ile...’’ şeklinde anlamakta

⁴⁷⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=GNiTpLgcdRQ> erişim tarihi:23.10.2020.

⁴⁷⁵ Şevkânî, *A.g.e.* 3/342; Elmalılı, *A.g.e.* 5/3272.

⁴⁷⁶ *Kur'an Yolu.* 3/573-574.

⁴⁷⁷ Âl-i İmrân 3/ 124-125.

⁴⁷⁸ Enfâl Sûresi 8/ 9.

mümkündür. Tarihi açıdan baktığımızda takviye güçler ihtiyaç hâsıl olduğunda peş peşe gönderilerek düşmanın üzerinde etki oluşturması sağlanmaktadır.⁴⁷⁹

Bedirde müminler, Kürz b. Câbir el muharibinin savaşçılarıyla birlikte müşriklere yardıma geleceği haberini alınca Allah (c.c.) Ali İmran sûresindeki âyetlerle müminleri müjdeleyerek morallerinin yükselmesini sağlamıştır. Müminlerin zaferini duyan Kürz ise yardım için gelmemiştir.⁴⁸⁰

Elmalılı'dan rivayetle Allah Teâlâ bedirde önce bin melek Müslümanları desteklemiş, Kürz' ün desteğe geleceği haberinin duyulması üzerine üç bin melek Müslümanların morallerini yükseltmiş ve müşriklerin yenilgilerini hızlandırmıştır. Yardımın gelecek olması halinde ise Müslümanların beş bin melek destekleneceği söylenmiştir.⁴⁸¹

Meleklerin yardıma gelmesini tevil ederek “moral gücü” olarak yorumlamanın doğru olmayacağını bildiren müelliflerimiz meleklerin kâfirlere karşı savaşıklarını sahabilerden görenlerin de olduğunu ifade etmektedirler.⁴⁸²

3.1.9. İnsanla İlgili Müşkiller

3.1.9.1. İnsan Neden Yaratıldı?

“Sizi (özel) bir çamurdan yaratan...”⁴⁸³

“Biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra belli belirsiz et parçasından yarattık ki...”⁴⁸⁴

“Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yaratıyoruz; Sonra onu sağlam bir korunakta nutfe haline getiriyoruz.”⁴⁸⁵

Mezkûr âyetlerde insanın topraktan yaratıldığı zikredilmektedir.

“Hakikatte biz insanı katışık bir nutfeden yarattık; imtihan edelim diye onu iştir ve görür kıldık”⁴⁸⁶ bu âyette de insanın nutfeden yaratıldığı bildirilmektedir. Bu âyetler arasında bir çelişki vehmi oluşmaktadır.

Tefsir âlimlerinin topraktan, çamurdan yaratılmayı iki şekilde anlamlandırmışlardır:

⁴⁷⁹ Kuran Yolu, 2/670.

⁴⁸⁰ İbn Kesîr, A.g.e, 2/93.

⁴⁸¹ Elmalılı, A.g.e, 2/1171

⁴⁸² Kuran Yolu, 1/666- 667.

⁴⁸³ En'âm 6/2.

⁴⁸⁴ Hac 22/5.

⁴⁸⁵ Mü'minûn 23/ 12-13.

⁴⁸⁶ İnsan 76/2.

1-) Hz. Âdem bütün insanlığın atasıdır. Hz. Adem'in yaratılışı topraktan yani çamurdan olmuştur. İnsanlar Âdem'in soyundan geldiğine göre onlarda topraktan yaratılmışlardır.

2-) insan bedeni besinlere ihtiyaç duymaktadır. Besinlerde direk veya endirekt olarak topraktan sağlanmaktadır.⁴⁸⁷

Mü'minûn sûresindeki "Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yaratıyoruz"⁴⁸⁸ âyeti hakkında da müelliflerimiz şunları söylemektedirler:

Mü'minûn sûresi on ikinci âyeti kerimedeki sülâle sözcüğü lügatta " "bir şeyin içinden çekip çıkarılan şey" manasında kullanılır. Âyette ise toprakta bulunan ve insan bedeninin oluşumuna yarayan organik ve inorganik unsurlar, besinler için kullanılmaktadır. Erkek ve kadının üremeyi sağlayan maddelerinin (yumurta ve sperm) oluşumunu sağlama bilmesi besinlerle ilgilidir. Besinlerde topraktan oluşmaktadır. Buna göre yaratılan ilk insanın yaratılışı topraktan olduğu gibi ondan sonraki bütün insanların oluşumunda da toprak bulunmaktadır.⁴⁸⁹

3.1.9.2. İnsanın İlmî

"...size ise pek az bilgi verilmiştir."⁴⁹⁰

" O, dilediğine hikmeti verir ve kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra nâil olmuştur."⁴⁹¹

İki âyet arasında çelişki vehmi varmış gibi görünmektedir.

Müelliflerimiz "...size ise pek az bilgi verilmiştir"⁴⁹² âyetini, âyetin baş tarafındaki ruh ile ilgili soruyla ilişkilendirmenin mümkün olduğunu söylerler. Âyetin özel olarak, ruh hakkında insanlara verilen bilginin az olduğunu belirttiği görüşündedirler. Âyet Genel olarak, "Bütün insanlara her konuda verilen bir bilgi azdır" şeklinde yorumlayanlarında bulunduğu düşünüldüğünde Allah'ın bilgisi yanında insanların bilgisinin azlığını ifade ettiği söylenebilir.⁴⁹³ Bu yorum "Eğer yeryüzündeki bütün ağaçlar kalem olsaydı, deniz de -ardından ona yedisi daha eklenmek üzere-

⁴⁸⁷ Kur'an Yolu, 2/371; 3/712.

⁴⁸⁸ Mü'minûn 23/ 12-13.

⁴⁸⁹ Kur'an Yolu, 4/14.

⁴⁹⁰ İsrâ 17/85.

⁴⁹¹ Bakara 2/269.

⁴⁹² İsrâ 17/85.

⁴⁹³ Kur'an Yolu, 3/518.

mürekkep olsaydı yine de Allah'ın sözleri bitmezdi; Allah azîzdir, hakîmdir''⁴⁹⁴ âyeti ile desteklenmektedir.

3.1.9.3 Her İnsanın İyiliklerinin Mükâfatını Görmesi

''Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür''⁴⁹⁵ âyeti bütün insanların yaptıkları iyiliklerinin ve kötülüklerin karşılığını göreceklerini bildirirken '' Onlar, âhirette paylarına ateşten başka bir şey düşmeyen kimselerdir. Dünyada ürettikleri boşa gitmiştir; yapıp ettikleri de geçersizdir''⁴⁹⁶ âyetide yapıp ettiklerinin boşa gideceğini bildirmektedir. Âyetler kendi aralarında çelişki vehmi ortaya çıkartmaktadır.

İman etmeyenlerin dünyada yaptıkları işler dünyayı kazanmak içindir. Dünya için yapmış oldukları iyi işlerin karşılıklarını sadece dünyada göreceklerdir.⁴⁹⁷ Nûr sûresinde anlatılan temsil buna örnek olarak verilebilir. Âyetler şu şekildedir:

''İnkâr edenlerin yapıp ettikleri, susamış kimsenin geniş düzlüklerde görüp su zannettiği seraba benzer; sonunda gelip ona ulaşınca orada hiç bir şey bulamaz, ama Allah'ın yanında bulur, O da eksiksiz olarak hesabını görür. Allah hesabı pek çabuk görendir. Yahut dalga, üstünde yine dalga, onun üstünde de bulutla (kara bulut gibi bir dalga ile) kaplı büyük bir denizdeki karanlıklar gibidir; birbiri üzerinde karanlıklar! Neredeyse elini çıkarsa onu göremeyecek. Allah bir kimseye ışık vermezse onun aydınlıktan asla nasibi yoktur.'' ⁴⁹⁸

''İnancı olmayanların, mutlak hakikati inkâr edenlerin dünyada yapmış oldukları iyi işler de vardır ama âhirette inançsızlığın koyu karanlığı onları örtmüş, hesapta ve terazide görülmez hale gelmesini sağlamıştır.'' ⁴⁹⁹

Yapılan iyiliklerin ahirette önlerine çıkması için ön şart olarak ahirete ve Allah'a inanmaları gerekmektedir.⁵⁰⁰

Zilzal sûresindeki âyet ile ilgili yapılan yorumlar şunlardır:

a) İman etmediklerinden dolayı yapılan iyiliklerin mükâfatının ahirette alınmasından söz edilemez ancak iyiliklerinin mükâfatını dünyada alırlar.

b) Mümin olanlara da inkâr edenlere de yaptıkları işler gösterilir. Müminlerin işlemiş olduğu küçük günahları bağışlanır, iyilikleri için mükâfatlar verilir. İnkârcılar

⁴⁹⁴ Lokmân 31/27.

⁴⁹⁵ Zilzal 99/7-8.

⁴⁹⁶ Hûd 11/16.

⁴⁹⁷ Kur'an Yolu, 3/156-157.

⁴⁹⁸ Nûr 24/39-40.

⁴⁹⁹ Kur'an Yolu, 4/85-86.

⁵⁰⁰ Kur'an Yolu, 4/118.

için iyilikleri kabul edilmez çünkü bunlar yapılırken Allah'ın rızası gözetilmemiştir. Kötülükleri içinde ceza verilir.

c) İnkâr edenlerin iyilikleri de sayılır, fakat inkârlarından dolayı oluşan günahlarından düşülür. Hiçbir iyilik inkâr günahını karşılayamayacağından dolayı boşa gitmiş olur.

d) Müminlerin yapmış oldukları bütün iyiliklerinin karşılıklarını görecekları gibi inkâr edenler de yapmış oldukları bütün kötülüklerin karşılıklarını göreceklardır.⁵⁰¹ Bu yorumlar hakkında bir seçim yapmayan müelliflerimizin diğere âyetlerdeki görüşlerine baktığımızda inkâr edenlerin iyiliklerinin karşılığını dünyada alacakları görüşünde oldukları müşahede edilmektedir.

3.1.9.4. Kulun Başına Gelen Kötülüklerin Sebebinin Kendisi Olup-Olmaması

‘‘ Kendilerine bir iyilik dokunsa "Bu Allah'tan" derler, başlarına bir kötülük gelince de "Bu senden" derler. "Hepsi Allah'tandır" de...

Sana gelen iyilik Allah'tandır. Başına gelen kötülük ise nefsendendir.’’⁵⁰²

Nisâ sûresinde peş peşe gelen âyeti kerimelerde birincisinde iyilik ve kötülüğün Allahtan olduğunun söylenmesi istenmektedir. İkinci âyette iyiliğın Allahtan; kötülüğün ise özel olarak Peygamber, genel olarak şahısların kendinden olduğunun bildirilmesinde bir çelişki vehmi doğmaktadır.

Müelliflerimiz bu konuyu şu şekilde çözüme kavuşturmuşlardır:

Âyetteki ‘‘... Kendilerine bir iyilik dokunsa "Bu Allah'tan" derler, başlarına bir kötülük gelince de "Bu senden" derler...’’ ifadesini söyleyenler Yahudilerdir. Onların bu sözüne cevaben ‘‘takdir etmek, murat eylemek ve yaratmak’’ yönünden iyilik ve kötülük Allah'tandır denilmektedir. Yahudiler kendilerini Allah'ın has kulları olarak saymaktadırlar. İyiliklerle karşılaştıklarında ‘‘bu Allah'tandır’’ diyorlardı. Kötülüklerle karşılaşmalarında ise -hâşâ- Peygamberimizi sorumlu tutmaktaydılar. Âyet Yahudilerin bu kötü tutumuna cevap vermektedir. Eğer insan aklını ve iradesini Allah'ın istediği gibi kullanarak başarı veya iyilik elde ederse, irade ve gücünü Allah'ın istediği

⁵⁰¹ Râzî, A.g.e, 32/58-59, *Kur'an Yolu*, 5/669-670.

⁵⁰² Nisâ 4/78, 79.

yolda kullandığı için, iyilik Allah'tandır. İrade ve gücünü Allah'ın razı olmadığı yönde kullanarak başına gelen musibet ise kendindedir.⁵⁰³

3.1.9.5. Başımıza Gelen Musibetler

“Başımıza gelen her musibet kendi yapıp ettikleriniz yüzündendir; kaldı ki Allah birçoğunu da bağışlar.”⁵⁰⁴

Bu âyeti kerimeye göre insanların dünyada karşılaştıkları musibetlerin kendi yaptıkları şeylerden dolayı olduğu anlaşılmaktadır. Diğer âyetlerde insanların denenmek için musibetlere duçar olacakları ifade edilmektedir.

Bu Kur'an Yolunda şöyle ele alınmaktadır:

Musibet “*istenmeyen, kötü durumlar, felâketler*” manasında kullanılır. Dünyanın kuralları münasebetiyle insanların felakete karşı tedbir almamaları veda Allah'ın emirlerine karşı gelmek sonucunda insanların musibetlere duçar olabilecekleri zikredilmektedir. İnsanların bütün hatalarından dolayı bu dünyada cezaya çarptırılmadıkları, bir kısmının affedildiği ki âyetin son kısmında bundan bahsedilmekte ve bir kısmının da ahirete bırakıldığı bildirilmektedir.

Bazı insanların sınanmak, günahlarının bağışlanması vb. nedenlerinden dolayı da bir kusur ve ihmalleri olmadığı halde bazı felaket ve sıkıntılara maruz bırakıldıkları âyetler ve hadisler aracılığıyla bizlere haber verilmiştir.⁵⁰⁵ Müelliflerimiz, bu kimseler zikredilen âyetteki musibet dışında sayılması gerektiğini söylerler. Bu âyette ki hitabın, tefsircilerin ekserisine göre günahkârlar için olduğu söylenmiştir.⁵⁰⁶ Muhammed Esed bu âyetin ahiretteki musibetlerden bahsettiği görüşündedir.⁵⁰⁷ Esed bu yorumu “Kur'ân âyetleri ve İslam'ın doktrinleriyle çelişmemesi” için yapmıştır.⁵⁰⁸

3.1.9.6. Atalara Tabi Olmak.

“İman eden, soylarından gelenlerin de aynı iman ile kendilerini izledikleri kimselerin yanlarına bu zürriyetlerini katacağız;”⁵⁰⁹ Bu âyetten tâbi olunanların sayesinde ahirette bazı mutluluklar kazanılacağı sonucuna ulaşılabilmektedir.

⁵⁰³ Kur'an Yolu, 2/98-99.

⁵⁰⁴ Şûrâ 42/30.

⁵⁰⁵ Bk. Süleyman Uludağ, “*Belâ*”, DİA, 5/380.

⁵⁰⁶ Zemahşerî, *A.g.e.*, 3/405; Beyzâvî, *A.g.e.*, 5/412-413.

⁵⁰⁷ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı (trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk) İstanbul: İşaret yay., 1996, 2/989, 990.*

⁵⁰⁸ Kur'an Yolu, 4/752.

⁵⁰⁹ Tûr 52/21.

“Onlar bir ümmetti gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerinin, sizin kazandıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilecek değilsiniz.”⁵¹⁰

“Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz; lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır”

Bu âyetler ise kulların kendi kazandıklarından sorumlu olacaklarını bildirmektedir.

İmanın cennete girmek için ilk şart olduğu bilinmektedir. İman hususunda öncekilere uyulmasından kastedilen, Allah’a iman etmek ve bu iman için lüzumlu olan gereksinimleri yapmak yani Allah’a salih bir kalple bağlanmak ve faziletli işler yapmak konularında geçmişlere tabi olmaktır.⁵¹¹

“Herkes kendi yapıp ettiğinin hesabı karşılığında bir rehindir.”⁵¹² bölümü ise âyetin suiistimal edilmesini önleyici bir vurgudur. Cennete girmek için herkesin kendi çalışması gerekmektedir. İmanın gerektirdiklerini yapmadan sadece iman ettik demekle, samimi Müslüman olan yakınlarının sayesinde cennete giremeyeceklerdir.⁵¹³

3.1.9.7. Dünya Menfaatlerini Terk

“Dünya hayatı aldatici bir zevkten başka bir şey değildir”⁵¹⁴ ayetinde ve diğer âyetlerle⁵¹⁵ birlikte peygamberimizden gelen rivayetlerde⁵¹⁶ dünya hayatı ve malları yerilmektedir. Diğer yandan “Dünya mükâfatını isteyenler bilsinler ki Allah nezdinde hem dünya hem âhiret mükâfatı vardır. Allah her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir.”⁵¹⁷ Âyetiyle birlikte Peygamberimizin en çok yaptığı⁵¹⁸ ve yapılmasını da tavsiye ettiği⁵¹⁹ dua olan “Ey rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ver, öteki dünyada da (ahirette de) iyilik ver; bizi cehennem azabından koru”.⁵²⁰ âyetlerinde dünya hayatı da istenmektedir. Bu âyetler arasında bir çelişki vehmi doğmaktadır.

Dünya hayatını yeren âyetlerde amaç, dünya hayatının eğlencesine kapılıp dünyaya bağlanarak ahiret hayatını yok sayanlara bir uyarı olup, ahiret hayatını

⁵¹⁰ Bakara 2/134, 141.

⁵¹¹ Kur’an Yolu, 5/146.

⁵¹² Tûr 52/21.

⁵¹³ Kur’an Yolu, 5/146.

⁵¹⁴ Hadîd 57/20.

⁵¹⁵ Âl-i İmran 3/14, Kehf 18/46, Nâziat 79/37-39; A’lâ 87/16-17.

⁵¹⁶ Bk. Buhârî, *Cihâd*, 37, Tirmizî, *Zühd*, 13.

⁵¹⁷ Nisâ 4/134.

⁵¹⁸ Buhârî, “Daavât”, 55.

⁵¹⁹ Müslim, *Zikir*, 23.

⁵²⁰ Bakara 2/201.

hatırlatmaktadırlar. Dünyanın geçici olduğu, ömrün bir gün sona ereceği ve baki olanın ahiret yurdu olduğu bilinmektedir. Diğer yönden ahiret hayatını isteyenler ve o yönde çalışanların dünya nimetlerini istemelerinde de bir mahsur olmaması gerekmektedir.⁵²¹ Çünkü dünya hayatı ahiretin tarlasıdır. Günümüzde çalışıp üretmenin önemi görülmektedir.

3.1.10. Kible ile İlgili Müşkiller

3.1.10.1. Kible

Bakara 144. âyetteki “yüzümüzü nerde olursak olalım kabeye döndürülmesi” yine Bakara sûresindeki 177. âyetteki “Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik değildir” âyetiyle çelişir gibi görülmektedir. Bir yerde kibleye dönme emri varken diğer âyette yüzün dönmesinin “berr” olmayacağı ifade edilmektedir.

Peygamberimizin kabeye doğru ibadet etme özlem ve arzusu bilinmekteydi. Bununla beraber bir imtihan vesilesi de olan kible değişikliği bakara 144. âyetle gerçekleşmiştir. Yahudiler bu değişikliğe itiraz etmişlerdir.⁵²² 177. âyette ise içi boş bir şekilde, sadece şekilde kalan bir ibadetin, sadece “yüzün doğuya yada batıya dönmesinin” iyilik olmayacağı ifade edilmiştir. Âyetin diğer kısmında ise iyiliğin nelerden oluşabileceğine bazı örnekler verilerek kible meselesiyle fitne çıkartma uğraşında olanlar için son nokta konulmuştur.⁵²³

“Doğu da Allah’ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah’ın zâtı oradadır. Şüphesiz Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, çok bilgilidir.”⁵²⁴

“Doğu da Allah’ındır batı da.” bölümüyle anlatılmak istenen, yeryüzünün içindekilerle birlikte hepsinin Allah’ın mülkü olduğudur.⁵²⁵ İbadetlerin Allah için yapılması maksadıyla bütün yerküre ibadethanedir. Bakara yüz kırk dördüncü âyette mescidi harama dönme emriyle bu âyet çelişkili gibi görünmektedir. Bu âyetin yüz kırk dördüncü âyetle neshedildiği görüşünde olanlar da bulunmaktadır.⁵²⁶

Neshi kabul etmeyen müelliflerimiz yüz on beşinci âyetle ibadeti geniş anlamda ele alarak, Allah’a her yerde ibadet ve dua yapılabileceğinin ifade edildiğini, yüz kırk

⁵²¹ *Kur’an Yolu*, 2/158.

⁵²² *Ae.*, 1/ 231-232.

⁵²³ *Ae.*, 1/ 263-264.

⁵²⁴ Bakara 2/115.

⁵²⁵ *Taberî, A.g.e*, 1/ 503.

⁵²⁶ *Taberî, A.g.e*, 1/502; *Râzî, A.g.e*, 4/18-19.

dördüncü âyette ise namaz kılariken kibleye dönmek gerektiğinin anlatıldığını söylerler. Birtakım rivayetlerde⁵²⁷ kiblenin bilinmemesi, bilinse bile hastalık vb. nedenlerle kibleye dönülebilmesi gibi durumlarla ilgili mazeretlerin bulunmasında müsait ve olası herhangi bir yöne dönülebileceği ruhsatını da vermektedir.⁵²⁸

3.1.10.2. Kabeye Yönelen Müşriklere Saygı

‘‘Ey iman edenler! Allah’ın işaretlerine, haram aya, boyunları bağısız ve bağlı kurbanlıklara, rablerinin büyük lutuf ve rızasını dileyerek Beytülharâm’a yönelmiş kimselere sakın saygısızlık etmeyin.’’⁵²⁹

Müelliflerimiz âyetin nüzul sebebiyle ilgili olayı şu şekilde anlatmışlardır:

‘‘ Hutam b. Hind el-Bekrî adında bir adam Medine’de Hz. Peygamber’in huzuruna gelerek kendisini kavminin temsilcisi diye tanıtmış, arkadaşlarıyla birlikte gelip Müslüman olacaklarını söylemiş ve İslâm’ın ne olduğunu öğrenmek istediğini söylemişti. Hz. Peygamber de İslâm’ın, Allah’tan başkasına tapmamak, namaz kılmak, zekât vermek ve oruç tutmak olduğunu anlatınca Hutam, ‘‘Senin bu anlattıkların biraz güç, ben dönüp bunları kavmime anlatayım, kabul ederlerse ben de kabul ederim; eğer kabul etmezlerse ben onlarla beraberim’’ deyip Hz. Peygamber’in huzurundan çıktı. Yurduna dönerken Medineliler’in meralarda yayılmakta olan develerini de sürüp götüren Hutam, ertesi yıl Yemâme’den bir ticaret kervanı yükleyip hacca gelmiş ve bir yıl önce götürdüğü develerin birçoğunun boynuna gerdanlık takıp kurbanlık olarak Harem-i şerife sevk etmişti. Bunu haber alan müslümanlar, adamın kervanını vurmak için Hz. Peygamber’den izin istediler. Bunun üzerine bu âyet inerek müslümanların ona saldırmalarını engellemiş ve hac ibadetiyle ilgili işaretlere saygılı olmalarını bildirmiştir.’’⁵³⁰

İslam dininden önce Araplar haram aylar olan zilkade, zilhicce, muharrem ve receb aylarında savaşmazlar, barış içinde yaşarlardı. İslam diniyle birlikte de bu uygulamanın devam etmesinden dolayı müfessirler âyette geçen ‘‘rablerinin büyük lutuf ve rızasını dileyerek Beytülharâm’a yönelmiş kimselere sakın saygısızlık etmeyin’’ emrinden kastedilenlerin müşriklere olduğu kanaatinde idirler. Bakara sûresi 191. âyet ve Tevbe 5. ve 28. âyetleri bu âyeti kerimedeki hükmü kaldırdığı görüşünde olanlar bulunmaktadır.⁵³¹ Âyetler arasında neshin bulunmadığı ve dolayısıyla âyetin hükmünün kaldırılmadığı görüşünde olan âlimler bulunmaktadır. Onların görüşleri müelliflerimizce şu şekilde anlatılmaktadır:

⁵²⁷ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, 1/144-145.

⁵²⁸ Kur’an Yolu, 1/194-195.

⁵²⁹ Mâide 5/2.

⁵³⁰ Kur’an Yolu, 2/ 205; Taberî, *A.g.e*, 6/; Vâhidî, *Esbâb-ı Nüzûl*, Mısır 1316, s: 139-140; Ebüssuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, Beyrut, ts., 3/4.

⁵³¹ İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, Kahire 1974. 1/147; İbn Kesîr, 3/8; Elmalılı, *Hak Dini*, 3/1555.

Saygısızlık edilmemesi istenen 'Rablerinin büyük lutuf ve rızasını dileyerek Beytülharâm'a yönelmiş olanlardan maksat, geçmişteki inkarlarından rahatsızlık duyarak müslüman olan kimselerdir. Geçmişte işlediklerinden dolayı Mescid-i Harâm'a girmekten menedilmemeleri gerektiği bildirilmektedir. Bakara suresindeki ve Tevbe suresindeki âyetler şirk koşanlarla ilgili olduğundan bu âyeti nesh edemez.⁵³²

Bu iki görüşü zikreden müelliflerimiz bir tercihte bulunmamışlardır. Nesh konusunu kabul etmedikleri göz önünde bulundurulduğunda ikinci görüşü tercih ettiklerini söyleyebiliriz.

3.1.11. Tövbenin Kabul Edilmeyeceği

“Ama yaptıklarının ardından tövbe edip kendilerini düzeltenler başka; çünkü Allah çok bağışlayıcı ve merhametlidir.”⁵³³

“Elbette imanlarının ardından inkârcılığa sapıp sonra inkârlarını daha da arttıranların tövbeleri asla kabul edilmeyecektir.”⁵³⁴

İslam'dan küfre dönenlerin Ali İmran sûresinin 89. âyetinde tövbelerinin kabul edileceği ifade edilirken bir sonraki âyeti kerimede ise tövbelerinin kabul edilmemesinin bildirilmesi bir çelişki gibi görünmektedir.

Müelliflerimiz tefsirimizde müfessirlerin bu konu hakkındaki yorumlarını maddeler halinde zikrederler:⁵³⁵

a) Bu ve 86. Ayet İslam'a düşmanlıkta ileri gitmiş olmalarından dolayı kalpleri küfürle mühürlenmiş bir zümre için inmiştir. Anlaşılmaktadır ki bu topluluğa Tevbe etmek kismet olmayacaktır.

b) İslam'a düşmanlıkta aşırı gidenler kimi zaman bu davranışlarından dolayı rahatsız oluklarından kimi günah ve kötülüğü işlemekten vaz geçiyorlardı. Allah'a inanmayıp İslam'a girmemeleri, kalplerini inkâr hastalığından kurtarmadıkları sürece içinde buldukları pişmanlıkları onlara bir fayda sağlamayacak, tövbe etmiş sayılmayacaktır.

⁵³² *Kur'an Yolu*, 2/ 205; Elmalılı, *Hak Dini*, 3/1555; Ateş, 2/454.

⁵³³ Ali imran 3/89.

⁵³⁴ Ali imran 3/90.

⁵³⁵ İbn Atıyye, *A.g.e*, 1/469-471; Zemahşerî, *A.g.e*, 1/201; Râzî *A.g.e*, 8/131-132; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi'li-ahkâmî'l Kur'an (musahhih: ebû İshak İbrahim)*, Kahire, 4/130-131; M. Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr/Tefsîru'l-Kur'an'il-Hakîm*, Kahire 1353-54, 3/366-369; tövbe konusunda bk. Nisâ 4/17-18; Furkân 25/70-71.

c) İnkarda aşırı gidenlerden bazıları vardır ki onların tavır ve davranışları kalplerine öylesine işlemişlerdir ki, Kur'ân'ın ifadesiyle kalplerini mühürlemişlerdir ki, bu tutumları onları tövbeye yönelmekten alıkoyar. Psikolojik engeller karşılına çıkar ve bu engeller onların hakkı kabulüne izin vermezler. Böylece de tövbede edemezler.

d) Burada anlatılan tövbe kalbi tövbe değil sadece sözle yapılan tövbedir.

e) 89. Âyet kapsamında inkardan döndükten sonra yapılan tövbe, tekrar inkara dönüldüğünde kabul edilmeyecektir. İnkara tekrar dönülmekle önce yapmış olduğu tövbe iptal olmuştur.

f) Bu anlatımda bir kinaye bulunmaktadır. Küfür ölümden kinayedir. Kafir olarak ölenlerin yapmış oldukları tövbe kabul edilmeyecektir.

g) Âyette anlatılanlar inkarda ısrar edip ölmek üzere gelmiş olanlardır. Bu halde olanların yapmış oldukları tövbenin kabul edilmeyeceğini bizlere başka âyette de haber verilmektedir.⁵³⁶

h) Burada zikredilenler kitap ehlidir. Çünkü önceki ayetlerde de Ehli Kitaptan bahsedilmektedir. Tövbe etmekten kasıt işlenmiş olan günahlarından tövbe etmektir. Onlar Hz. Peygamberin risaletini inkâr ettiklerinden dolayı tövbelerinin kabul edilmeyecektir.

Bu maddelerden müelliflerimiz ilk iki maddeyi tasvip ettiklerini ifade etmektedirler.

3.1.12. Eşler Arasında Tam Adaletin Sağlanıp-Sağlanamayacağı

“...Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadınla evlenin...”⁵³⁷

“Ne kadar üzerine düşseniz de kadınlar arasında âdil davranmaya güç yetiremezsiniz.”⁵³⁸

Eşler arasında adil davranmakla ilgili iki âyetten ikincisinde haksızlık etmemenin imkânsızlığından bahsedilirken, birinci âyette haksızlıktan korkulması gerektiğinden bahsedilir. Bu da iki ayet arasında bir çelişki olduğu vehmini ortaya çıkartmaktadır.

⁵³⁶ Bk. Nisâ 4/18.

⁵³⁷ Nisâ 4/3.

⁵³⁸ Nisâ 4/129.

Kur'an Yolunda İslam'ın indiği dönemdeki çok eşliliğin nedenlerinden bahsedildikten sonra çok eşliliğin İslam ile gelmediği belirtilmiştir.⁵³⁹ İslam'ın öngördüğü tek hanımla evliliklerdir. Erkeklerin, kaçınmayacakları 'gönül ilişkisi, sevgi ve bağlılık gibi 'hallerde, birden fazla kadınla evli olanların adil davranmayacakları gözler önüne serilmektedir. Bundan sonra bu zikredilen, ellerinde olmayan hallerin dışında adaletli olmaları istenmektedir.⁵⁴⁰

İkinci âyetteki adaletli davranılmayacak olan hususlar kalbi olan meyillerdir⁵⁴¹ ki Peygamber efendimizin, Hz. Aişe validemizden gelen şu hadisi buna delildir:

“Rasulullah (s.a.s) nafaka ve günlerin taksimi hakkında hanımların arasında adaletli davranıyor, bununla beraber şöyle buyurdu: “Ey Allah'ım! Bu benim gücümün yettiği şeyleri taksim etmemdir. Senin gücünün yettiği, benim ise gücümün yetmediği şeylerin taksiminden dolayı beni kınama (hesaba çekme).”⁵⁴²

3.1.13. "Dinde Zorlama Yoktur" Âyeti Bağlamında Savaşı Emreden Âyetler

“Dinde zorlama yoktur.”⁵⁴³ Âyeti dinde zorlamanın olmadığını ifade ederken;

“Fitne ortadan kalkıncaya ve dinin tamamı Allah için oluncaya kadar onlarla savaşın.”⁵⁴⁴ âyeti ve

“Fitne ortadan kalkıncaya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın,”⁵⁴⁵ âyetinde ve

“Lâ ilâhe illallah deyinceye kadar insanlarla savaşma emrini aldım...” hadisinde,

İslam'ın savaş ile yayılmasının istendiği vehmi ortaya çıkmaktadır.

Bu konuyu Kur'an Yolu müellifleri şu şekilde izahata kavuşturmuşlardır:

Kadim ulema konu hakkında şu görüşleri ortaya koymuşlardır;

a-)Müfessirlerin ekserisinin benimsediği, diğer âyetlerle⁵⁴⁶ Bakara 256. âyetin hükmünün nesh edilmesidir.

⁵³⁹ Kur'an Yolu, 2/ 15-17.

⁵⁴⁰ *Ae.*, 2/155-156.

⁵⁴¹ Bk. Taberî, A.g.e, 3/135- 138.

⁵⁴² Süleyman bin Eş'as es-Sicistani Ebu Davud, *Sünen-i Ebu Davud. thk. Muhammed Muhyeddin Abdulhamid. Beyrut: Daru 'l-Fikr, 1998, nikâh, 39,2134; Tirmizi, nikâh,42,1140, İbn Mâce, nikâh, 47, 1971.*

⁵⁴³ Bakara 256.

⁵⁴⁴ Enfâl 8/39.

⁵⁴⁵ Bakara 2/193.

⁵⁴⁶ Bk. Tevbe 9/73, 123; Tahrîm 66/9; Fetih 48/16.

b-) Bazı kadim ulemaya⁵⁴⁷ göre neshin olmadığı bu âyetler cizye vermeyi kabul eden ehli kitap hakkında inmiştir. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî nesh olmadığı konusunda bu âlimlerle hem fikirdir. Zorlamayı hak ve batıl olarak ikiye ayırarak batıl olan zorlamanın yasaklandığını savunur. İslam'ın hükümlerine uygun yapılan zorlama hak olarak yapılan zorlamadır.⁵⁴⁸

c-) Âyet nesh edilmemiştir. Fakat ensarla ilgili bir meselenin çözümü için indirilmiş ve o konuyla ilgilidir. İslam öncesi ensar kadınlarının çocuğu yaşamazsa “Şu çocuğum yaşarsa onu yahudi yapacağım” diye adakta bulunurlardı. Bu adet sonucunda Medine’de Yahudileşmiş ensar çocukları bulunmaktadır. Yahudilerden Nadiroğulları ihanetlerinden dolayı Medine’den çıkartılırlarken Müslüman olan ensar aileler “Biz çocuklarımızı yahudileştirirken o dinin bizimkinden daha üstün olduğu inancında idik. Şimdi ise hak din İslâm geldi, çocuklarımızı onlardan alıp zorla müslümanlaştıralım”⁵⁴⁹ diye fikir beyan ettiler. Hz. Peygamber zorlamanın yasaklandığını bildiren ayetin gelmesiyle Yahudileşmiş ensar çocuklarını İslâma girme konusunda muhayyer bıraktı.⁵⁵⁰

ç-) Esirlerden ehli kitap olanların zorlanamayacağı görüşü.

d-) Kimseye zorlama yapılmaz. İnsanlar akıllarını kullanarak İslam’a girme veya girmemede serbesttirler.⁵⁵¹

e-) Zemahşeri “ İmanla ilgili ilâhî kanundur, kuraldır” şeklinde yorumlamıştır.⁵⁵²

f-) Zikredilen görüşleri saydıktan sonra âyet tahlil edildiğinde Müslümanlarla harp içinde olan kafirlerin de kapsandığını düşünen Şevkâni, bu kafirlerin cizyeyi kabul etmemelerinden dolayı Müslüman olmak veya savaşmak seçeneklerine sahip oldukları görüşündedir.⁵⁵³

g-) İbn Âşûr’a göre ise “Dünya halkının tamamının Müslüman olması değil, koruyuculuğunu ve savunuculuğunu Müslümanların ifa edeceği bir dünya” evrensel

⁵⁴⁷ Şa‘bî, Katâde, Dahhâk gibi.

⁵⁴⁸ Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Kahire, 1974, 1/ 232.

⁵⁴⁹ İbn-i Kesir, *A.g.e*, 1/310-311.

⁵⁵⁰ *Kur'an Yolu*, 1/ 404.

⁵⁵¹ İbn-i Kesir, *A.g.e*, 1/310-311.

⁵⁵² Zemahşeri, *A.g.e*, 1/155.

⁵⁵³ Muhammed b. Ali Şevkâni, *İrşâdü'l Fühûl*, Beyrut 1992, 1/302-303.

kuralının gerçekleşmesi maksadıyla Arap yarım adasında şirkin ortan kalkması gerekmektedir. Şirkin Arap yarımadasından kalkmasından sonra “dine zorlama” savaşları sona ererek bunu isteyen âyetler ve hadisler nesh edildi. Hakka hukuka teslim olma savaşları ortaya çıktı.⁵⁵⁴

Bu görüşler zikredildikten sonra müelliflerimiz kendilerinin de son görüşe mutabık bir düşüncededirler. Barış isteklerinin kabul edilmesinin gerekliliğini söyleyen âyet⁵⁵⁵, “fitne bitinceye kadar savaşın” âyetindeki fitne sözcüğünün “zulüm, düzensizlik anarşi” manalarını da kapsamaktadır. “Dini Allah’a has kılmanın” herkesin İslam’a girmesi şeklinde anlaşılması gerekmektedir. Cizye konusunda Peygamberimizin sadece ehli kitaptan değil ehli kitap harici kâfirlerden de cizye aldığı gerçeği de göz önünde bulundurularak baskı yapmak suretiyle din değişikliği olanaksız olmakla birlikte hükümsüzdür de. Bu sebeplerden bu davranıştan insanlar menedilmiştir. Savaşlar hak hukuk ve hürriyetler için yapılabilecektir. Savaş insanların üzerindeki dini baskıları ortadan kaldırarak din ve vicdan hürriyetine kavuşabilmeleri içindir. Herkes istediği dini seçme özgürlüğüne sahiptir. Dinini seçmede kimse zorlanmamalıdır.⁵⁵⁶

Hız. Peygamber İslam’ı üstün kılmak için diğer dinleri ve mensuplarını yok etmemiştir. Onların İslam’ı kabul etmeleri içinde baskı yapmamıştır. Onları dinlerini seçmelerinde ve yaşamalarında serbest bırakarak İslam’ın güzelliklerini anlatmak için akla uygun ve sağduyuya hitap eden delilleri kullanmak suretiyle dikkatlerini çekmiştir. Hayatında yaşamak suretiyle de güzellikleri görüp İslâm’ı seçmelerini hedeflemiştir.⁵⁵⁷

İman kalp ile tasdiktir. İman konusunda zorlamanın yapılmasıyla elimizde münafıkların sayısının artmasından başka bir şey bulunmaz. Çünkü ölüm korkusuyla insanlar inanmış gibi görünmeye başlayacaklardır. Bu durum ise münafıkların sayısının artmasına neden olmaktan başka bir işe yaramaz. Dinden irtidad edenin öldürülmesi görüşü de aynı sonucu gözler önüne serecektir. Ölümden kurtulmak için inanmış gibi görünen münafıkların ortaya çıkmasını sağlayacaktır.⁵⁵⁸

⁵⁵⁴ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî İbn Âşur, *et Tahir vet tenvir, Tunus, 1984*, 1/26-28.

⁵⁵⁵ Enfâl 8/61.

⁵⁵⁶ Kur’an Yolu, 1/ 404-407.

⁵⁵⁷ *Ae.*, 2/101.

⁵⁵⁸ *Kur’an Yolu*, 1/342.

3.1.14. Mü'minlerin İman Etmeye Çağrılmaları

‘‘Ey iman edenler! Allah’a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin...’’⁵⁵⁹ Âyette iman etmiş olanlar tekrardan iman etmeye davet edilmektedir.

Müfessirler, buradaki hitap münafıklardır, ikinci kez iman edin denilmesinden maksat imanınızı devam ettirin demektir, iman etmiş olanlara imanlarını kâmil imana ulaştırmalarının istenmesidir vb. şekilde açıklamalarla çelişki vehmini ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Müelliflerimiz âyette iman edenlerin nelere iman edecekleri sayılmakla beraber bu sayılanlardan birine bile iman edilmese iman sahih değildir görüşündedirler.⁵⁶⁰

Bu âyet için Derveze şunları söyler ‘‘Abdullah bin Selam ve arkadaşı Yahudi Mesleme'nin sözü üzerine inmiştir. Rivayete göre onlar şöyle demiştir: "Biz Kur’ân'a ve yalnızca Musa'nın kitabına iman ediyoruz. Bunun üzerine âyet mü'min kimseyi bu Kitab'a ve bundan önceki kitaplara imanla tanımlamıştır.’’⁵⁶¹ Zikredilen bu rivayet müelliflerimizin görüşlerini tasdiklemektedir.

3.1.15. Putların Yarar Sağlaması

‘‘Allah’ı bırakıp kendisine ne zarar ne de yarar sağlayabilen şeylere yalvarıp yakarır. Sapkınlığın en uç noktası da işte budur.⁵⁶² (Bir de) o, zararı yararından daha yakın olan varlıklara yalvarıp yakarır.’’⁵⁶³ Hac sûresinin on üçüncü âyetinde ‘‘ zarar yararından daha yakın’’ ifadesi ile on ikinci âyetindeki yararda zarar da sağlayamayacaklarını bildiren ifade görünüşte çelişkili gibidir.

Müelliflerimiz on üçüncü âyetle ilgili olarak iki görüş olduğunu ifade etmektedirler. Birinci görüşe göre tapınanların liderleri olduğudur. Bu liderlerinde kendilerine yarardan çok zarar sağladıklarıdır. İkinci görüş ise tapınanların putlar olduğudur. Putların bu dünyada ne zararı ne de faydası vardır.⁵⁶⁴ Ahirette ise faydasından çok zararının olduğu ifade edilmektedir.⁵⁶⁵

⁵⁵⁹ Nisâ 4/136.

⁵⁶⁰ *Kur’an Yolu*, 2/160-161.

⁵⁶¹ Muhammed İzzet Derveze, et-Tefsiru'l-hadis, *Kahire 1381/1962* 6/:225.

⁵⁶² Hac 22/12.

⁵⁶³ Hac 22/13.

⁵⁶⁴ Bk. Râzî, *A.g.e.*, 23/14.

⁵⁶⁵ *Kur’an Yolu*, 4/718-719.

3.1.16. İnkârcıların Mühlet İstemesi

“Sonra, "Bize yeni bir süre verilir mi acaba?" diyecekler.”⁵⁶⁶ “ O halde (şimdi gelsin diyerek) azabımızın çabuklaşmasını mı istiyorlar?”⁵⁶⁷ Bu âyetler arasında zahiri bir çelişki vehmi varmış gibi gözükmektedir.

Müelliflerimiz mühlet isteme hadisesinin azaba çarptırıldıkları zaman vuku bulacak olduğu görüşündedirler. Azabı isteme hadisesinin ise dünyada Hz. Peygamberin azaptan söz ettiğinde⁵⁶⁸ inanmayanların onu alaya almak için istemeleridir.⁵⁶⁹

3.1.17. Kâfirlerin Mal ve Evlatları ile Eziyet

“O halde onların malları da evlâtları da seni imrendirmesin; çünkü Allah onlara dünya hayatında bunlarla eziyet çektirmeyi ve canlarının da kâfir olarak çıkmasını murat ediyor.”⁵⁷⁰ Mal ve evlat bu dünyada sevinç kaynağı iken âyette eziyet kaynağı olacağının ifade edilmesi bir müşkil gibi görünmektedir.

Müelliflerimiz konuyu şöyle izah ediyorlar:

Katadeye göre eziyet, ahirette evlatlar ve mallarla olacaktır.⁵⁷¹ İbn Atıyye ise “Onlarla” diye ifade edilen zamirin sadece malları kapsadığı görüşündedir.⁵⁷² Evlatlarından bazılarının imana ulaşmaları da onlar için bir eziyet ve azap olarak sayılmıştır. Dünya hayatına bağlılıklarından ve hırslarından dolayı bunlarda olan azalmalar onları bunalıma sokmuştur.⁵⁷³ Sıralanan bu görüşler hakkında müelliflerimizce bir tercih yapılmamıştır.⁵⁷⁴

⁵⁶⁶ Şuarâ 26/203.

⁵⁶⁷ Şuarâ 26/204.

⁵⁶⁸ Bk. En'âm 6/58; A'râf 7/70,77; Enfâl 8/32; Hûd 11/8,32; Hac 22/47; Ankebût 29/53,54; Şuarâ 26/187; Sâd 38/16; Şûrâ 42/18; Ahkâf 46/22.

⁵⁶⁹ *Kur'an Yolu*, 4/175.

⁵⁷⁰ Tevbe 9/55.

⁵⁷¹ İbn Abbas ta bu görüştedir. Bk. Celil Kiraz, *Şerif Murtazâ'nın Emâlî'sinde Kuran Müşkilleri ve Müteşâbihleri*, Bursa, Emin Yayınları, s: 135. Ayrıca bk. El-Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Meâni'l-Kur'an, nşr. Muhammed Ali en-Neccâr, Ahmed Yûsuf en-Necâtî, I-III, Beyrut, 1980, 1/442*; İbn Kuteybe, *Te'vîlü Müşkili'l Kur'an*, s:208; Kâdî Abdülcabbâr, *Tenzihü'l Metân*, s: 167.

⁵⁷² İbn Atıyye, *A.g.e*, 3/45.

⁵⁷³ İbn Âşûr, *A.g.e*, 10/ 228-229.

⁵⁷⁴ *Kur'an Yolu*, 3/20-21.

3.1.18. Mugayyebât-ı Hamse (Beş Bilinmeyen)

‘‘ Kıyamet saati hakkındaki bilgi yalnız Allah’ın katındadır; O, yağmuru yağdırmakta; rahimlerdekini bilmektedir. Hiç kimse yarın ne elde edeceğini bilemez; hiç kimse nerede öleceğini bilemez, ama Allah her şeyi bilir, her şeyden haberdardır.’’⁵⁷⁵

‘‘Mugayyebât-ı hamse’’ (beş bilinmeyen) diye adlandırılan bu âyette kıyamet vaktinin, yağmurun yağma zamanının, rahimlerde bulunan ceninlerin cinsiyetinin, insanların nerede öleceklerinin ve yarın ne olacağını sadece Allah tarafından bilinebileceği ifade edilmektedir. Özellikle teknolojinin ilerlemesiyle beraber yağmurun ve rahimlerdekinin bilinmesi zamanımızda büyük ölçüde biline bilmektedir.

Müelliflerimiz bu konu hakkında şunları söylerler:

Mezkûr âyette sınırlandırma kıyamet, ölüm saati ve yarın ne olacağıyla ilgili konulardadır. Bunları yalnız Allah bilebilir. Diğer yağmur ve rahimlerdeki ile ilgili olan kısımda bir sınırlama bulunmamaktadır. Yani ‘‘Bunları da yalnız Allah bilir’’ ifadesi geçmemektedir. Sayılan beş şeyi sadece Allah’ın bilebileceğini ifade eden kadim tefsir ulemasının aksine yağmur ve rahimlerde olanı bilme konusunda kulların da bilgi sahibi olabilecekleri görüşü benimsenmiştir. Kulların bu bilgilerinin her zaman doğru olacağını söylemekte imkânsızdır. Çünkü bilgisi her şeyi kapsayan sadece Allah Teâlâ’dır. Allah, insanoğlunun beklentilerini ve tahminde buldukları şeyleri gerçekleştirmemek için bazı durumlar yaratabilir.⁵⁷⁶

3.1.19. Ganimetler

‘‘Sana ganimetleri soruyorlar. Ganimetlerin Allah’a ve resulüne ait olduğunu söyle’’⁵⁷⁷ Âyeti kerimede ganimetlerin hepsinin Allah ve resulünün olduğu ifade ediliyor.

‘...ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah’a, Peygambere, yakınlarla, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Allah her şeye kadirdir.’’⁵⁷⁸ Ganimetlerin beşte birinin hazine için ayrılmasına ‘‘tahmis’’ denilmektedir. Bu âyette

⁵⁷⁵ Lokmân 31/34.

⁵⁷⁶ Kur’an Yolu, 4/ 344-345.

⁵⁷⁷ Enfâl 8/1.

⁵⁷⁸ Enfâl 8/41.

ganimetlerin beşte birini Allah ve resulünün olduğu ifade ediliyor. Zikredilen bu iki âyette ilk bakışta çelişki varmış gibi görünmektedir.

Kur'an Yolu müfessirleri bu konuyu şöyle izah etmişlerdir:

Enfâl sûresi 1. âyetteki ifadenin ahlaki bir ilke olduğundan hareket edilerek, Bedir savaşında elde edilen ganimetlerin pay edilmesinde ortaya çıkan tartışma üzerine inmiştir. Sadece barışta değil savaşta da Müslümanların nelere dikkat etmeleri gerektiği üzerinde durulmuştur. Genel olarak her şeyin Allah'ın olduğu gerçeği ile birlikte özelde ise ganimetlerin de Allah'ın olduğunu ifade eden müelliflerimiz şunları söylerler:

“ O'nun resulü vahyi tebliğ etme ve dini öğretme yanında örnek gösterme ve uygulama vazifesi ile de yükümlü kılınmıştır. Tam mânasıyla mülk olarak Allah'a ait bulunan ganimetin kullarına nasıl paylaşılacağını açıklama ve bunu uygulama vazifesi de Resûlullah'a aittir. Müminler ganimet için savaşmamalı, ganimete göz dikmemeli, bir şey verilirse almalı, verilmezse hak iddia etmemelidir. Mülkiyeti Allah'a, kullanım ve dağıtım şekillerindeki tasarruf hakkı da Resûlullah'a ait bulunan bir madde üzerinde tartışan, bu arada birilerinin öfkelenmesine ve incinmesine sebep olanlara düşen vazife ise hemen gönül almak, ilişkileri yeniden normal çizgiye getirmek ve güzelleştirmektir.”⁵⁷⁹

Enfâl sûresi birinci âyetteki “Ganimetin Allah'a ve resulüne ait olması” bu şekilde izah edilirse kırk birinci âyetiylede çelişmemiş olur.

Bazı müfessirler 41. âyetin 1. âyeti neshettiği görüşündedirler. Enfâl sûresi 1. âyeti genel olarak ganimetlerin Allah'a ait olduğu, dağıtılmasının ise Peygamberin sorumluluğunda bulunduğu şeklinde anlamak suretiyle neshe de gerek kalmayacaktır. Enfâl 1. âyet meselenin “ahlaki boyutunu” gözler önüne sererken kul olarak nasıl yaklaşılmasının gerektiğini anlatır. 41. Âyet ise Allah'a ayrılması gereken payın nasıl kullanılmasını açıklamıştır. Zikredilen bu görüşlerle âyetler uzlaştırılmaya çalışılmıştır.

Müelliflerimiz Peygamberimizin ganimeti beşte bir oranında dağıtmadığı rivayetinin senedinin sağlam olmadığı⁵⁸⁰ görüşündedirler.⁵⁸¹

3.1.20. Münafıkların Gönüllü Harcamaları.

“De ki: "İster gönüllü harcayın ister gönülsüz, sizden asla kabul edilmeyecek! Zira siz günaha gömülmüş kimseler oldunuz. Yaptıkları harcamaların kabul edilmesine

⁵⁷⁹ Kur'an Yolu, 2/ 661.

⁵⁸⁰ İbn Kesir, A.g.e, 3/549-550.

⁵⁸¹ Kur'an Yolu, 2/ 661- 662, 692.

engel olan esas sebep de şudur: Onlar Allah'ı ve Peygamberini tanımadılar; namaza da ancak üşene üşene gelirler ve harcamalarını gönülsüz olarak yaparlar.”⁵⁸²

53. âyeti kerimede gönüllü ve gönülsüz harcamalardan bahsedilirken 54. Âyette gönülsüz harcayacakları bildirilir. Bu âyetler arasında çelişki vehmi varmış gibi görülmektedir.

Gönüllü veriyormuş gibi görünmekten bahsedilmiş olabilir. Mantıki olarak da gönüllü infakta bulunma ihtimali de bulunmaktadır. Bir diğer ihtimal ise yapmış oldukları infaklarla kendilerinden bahsedilmesinden hoşnut olmalarıdır. Müelliflerimiz bu görüşleri zikretmektedirler.⁵⁸³

3.1.21. Can Alma Görevi Meleğin (Azrâil) Mi, Meleklerin Mi?

“De ki: "Sizin için görevlendirilmiş bulunan ölüm meleği canınızı alacak, sonra rabbinize döndürüleceksiniz.”⁵⁸⁴ Bu âyeti kerimede can alma işlemini tek bir meleğin (ölüm meleği, azrail) yapacağı ifade edilirken diğer âyetlerde meleklerin can almasından bahsedilmektedir. Sanki çelişkili gibi görünen bu konudaki diğer âyetler şunlardır:

“Kendilerine yazık etmekte iken hayatlarını sona erdirdikleri kimselere melekler "Ne işte idiniz?" dediler, (onlar) "O yerde zayıf görülenlerden idik" cevabını verdiler. Melekler ise "Allah'ın arzı geniş değil miydi, hicret etseydiniz ya!" dediler. İşte onların barınağı cehennemdir ve orası gidilecek ne kötü bir yerdir!”⁵⁸⁵

“Melekler, inkâr edenlerin suratlarına ve arkalarına vura vura, "Tadın bakalım yangın azabını!" diyerek canlarını alırken bir görseydin!”⁵⁸⁶

“Onlar, meleklerin, "Selâm size; yaptıklarınıza karşılık girin cennete!" diyerek mutluluk içinde ruhlarını teslim alacağı kimselerdir.”⁵⁸⁷

Azrâil, dini kaynaklarda ölüm meleği olarak isimlendirilmesine rağmen güvenilir hadis kaynaklarında⁵⁸⁸ ve Kur'ân-ı Kerîm'de ‘ölüm meleği’ olarak geçmektedir. Hadislerde ve Kur'ân'da Azrâil olarak geçtiğine rastlanmamıştır. Muhtemel olarak İbranice olan Azrâil ile ilgili bilgiler israiliyattan gelmektedir. Can alma işiyle görevli olan meleklerin sayısının fazla olmasından Azrâil'in bu meleklerin lideri olduğu anlaşılabilir. Diğer melekler onun yardımcılarıdır.⁵⁸⁹ Eceli gelen kişinin

⁵⁸² Tevbe 9/53-54.

⁵⁸³ Kur'an Yolu, 3/20-21.

⁵⁸⁴ Secde 32/11.

⁵⁸⁵ Nisâ 4/97.

⁵⁸⁶ Enfâl 8/50.

⁵⁸⁷ Nahl 16/32.

⁵⁸⁸ Buhârî, “Cenâ'iz”, 69, “Enbiyâ”, 31; Müslim, “Fezâ'il”, 157, 158; Tirmizî, “Tefsîr”, 7; İbn Mâce, “Cihâd”, 10; Hambel, Müsned, 2/ 269, 351; 4/ 287; 5/395.

⁵⁸⁹ Kur'an Yolu, 1/103-104; 2/417; 4/352. Bk. Ahmet Saim Kılavuz, “Azrâil”, DİA, 4/350-351.

ölüm emri Allah tarafından Azrâil'e verilir. O da almış olduğu bu emri yardımcıları vasıtasıyla yerine getirir.⁵⁹⁰

3.1.22. Mazi Fiil Kullanılması

“أَتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ”

“Allah’ın emri yerine gelecektir; artık onun bir an önce gelmesini isteyip durmayın. Allah, onların ortak koştukları her şeyden uzaktır ve yücedir.”⁵⁹¹

Bu ve diğer bazı âyetlerde mazi fiil (geçmiş zaman) kullanılmasına ragmen olay vuku bulmamıştır. Buda bir çelişki vehmi oluşturmaktadır.

Allah Teâlâ bir şeyin olacağını bildirmiş ise onun olmama ihtimali yoktur. Yani o olmuş demektir. Bu gerçeğin ifade edilmesi için mazi fiil kullanılmıştır. Olayın vuku bulması kesin ki sen o olayı oldu say manasına gelmektedir. Âyette kıyametin kesin ve kesin kopacağına anlatılmak istenmesi için *آتَى* fiili, mazi sığasında kullanılmıştır.⁵⁹²

⁵⁹⁰ Râzî, *A.g.e.*, 13/15-16; Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzil Ve Hakâiku't-Te'vil*, Beyrut: Dârü İhyâi't Turasi'l Arabî, ts., 3/7; Yûnus Akça, “Kur'an'da Müşkilere Yol Açan Sebepler [The Reasons which Causes Difficulty in Qur'an]”. Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi -Journal of the Faculty of Theology 6/10 (Haziran/June 2019), s:189-215.

⁵⁹¹ Nahl 16/1.

⁵⁹² Kur'an Yolu, 3/377.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN YOLU TEFSİRİNİN ÇAĞDAŞ MÜŞKİL'İ ÇÖZÜMÜ

4.1. KUR'AN YOLU TEFSİRİNDE ÇAĞDAŞ MÜŞKİL

4.1.1. Çağdaş Müşkil'in Tanımı

“Çağdaş Müşkil” kavramını, Günümüzde Kur'ân'ın anlaşılma olgusu içinde Kur'ân âyetleri ile çağdaş düşüncenin çelişmesi olarak tanımlayabiliriz.⁵⁹³ Günümüzde dünyanın büyük bir köye dönüşmesiyle birlikte Müslümanların batı kültüründen etkilenmemesi imkânsız hale gelmiştir. Bu durum başta oryantalistler olmak üzere İslam'a zarar vermek isteyenler tarafından kullanılmaktadır. Kur'ân'ın ilahiliği hakkında fitne tohumları ekilmek suretiyle Müslümanların kafaları karıştırılmak istenmektedir. Ortaya çıkacak olan kafa karışıklığıyla beraber fitne çıkartmak için ellerinden gelen yapılmaktadır. Bu konular hakkında âlimlerimizin hararetli tartışmaları da konunun ehemmiyetini gösterir. Tartışılan bu konulardan bazıları hakkında Kur'an Yolu tefsirinin yorumlarını bu bölümde inceleyeceğiz. Bu bölümündeki çalışmamızın büyük bir kısmında müşkilin geniş tanımından yararlanılarak çalışmamız sürdürülecektir.

4.1.2. Şefaath Meselesi

Kuran âyetlerinde 31 defa geçmekte olan şefaath; “suçunun bağışlanması veya dileğinin yerine getirilmesi için birine aracılık etme”⁵⁹⁴ anlamına gelmektedir. Dini literatürde ise “kıyamet gününde peygamberlerin ve kendilerine izin verilen sâlih kulların müminlerin bağışlanması için Allah katında niyazda bulunması” anlamında kullanılmaktadır. Şâfi' ve şefi' “aracılık eden, şefaatte bulunan” manalarına gelmektedir.

Kur'an yolu tefsiri şefaath konusunda şunları söyler:

Nisâ sûresinde “Kim güzel bir şefaatte bulunursa ondan kendisi için bir nasip olur; kim de kötü bir işe aracılık ederse onun da buna denk bir payı olur.”⁵⁹⁵ âyetinde şefaath kelimesi sözlük anlamı olan dünyada insanların ilişkilerindeki “aracı” manasında

⁵⁹³ Hasan Hüseyin Havuz, *Çağdaş Müşkilü'l – Kur'ân (Muhammed Esed Örneği)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2013, s:9.

⁵⁹⁴ Râgıb el-İsfahânî, A.g.e, “şf'a” md.; Lisânü'l-Arab, “şf'a” md.

⁵⁹⁵ Nisâ 4/48.

zikredilmiştir. Bu âyetin inzal olduğu zamanda Müslümanlar, münafıklar, müşrikler beraberce hayatlarını idame ettiriyorlardı. Toplumda birlikte yaşamalarından dolayı da birbirleriyle çeşitli ilişkilerde bulunmaları doğaldır. Bu ilişkilerden bir tanesi birbirleriyle olan işlerinde aracılık yapmalarındır. Yapılan bu işlerde evrensel bir kural getirilmektedir;

“Şefaata kötü, çirkin ve yasak değildir; ancak meşrû, hukuka ve ahlâka uygun olmalı, iyi, başkası aleyhine haksızlık doğurmayacak bir sonucun hâsıl olması için yardım mânasına ve amacına ulaştırmalıdır. Böyle olan şefaata için ecir vardır. Hâsıl olan iyilik ve ecirden şefaata sahibi (buna aracılık eden, hatırını ve imkânını kullanan) kimseler de karşılık alırlar. Haksız bir talebin, kötü sonucun gerçekleşmesi için yapılan aracılık yapan için de bir mesuliyet bulunur; haksıza, zâlime, kötülük edene verilen cezanın benzeri bir ceza ona da verilir.”⁵⁹⁶

Taberî bu âyeti Müslümanların yada küfrün yanında yer almak, onların safında bulunmak olarak yorumlamıştır.⁵⁹⁷

Bakara sûresi 48. âyete göre⁵⁹⁸ mutezile âlimleri günahkârlara şefaata edilmeyeceği sonucunu çıkartarak sadece cennetliklerin sevabının artırılması için şefaatin söz konusu olacağını söylerler. Ehli Sünnet âlimleri ise her iki zümre için şefaata mümkündür görüşündedirler. Şefaata ilgili âyetlere baktığımızda şefaatin sınırlı tutulduğu görülmektedir. İnsanlar kurtuluşları için yapılması gereken şeyleri mümkün olduğunca, güçleri yettiği ölçüde yapmalıdırlar. Günahları için tövbe etmeleri gerekmektedir.⁵⁹⁹

Putperestler putlara tapmalarını “Allah katında bizim aracılarımızdır”, bize şefaata edeceklerdir diye açıklamaktadırlar.⁶⁰⁰ Bu anlayışı yıkmak için Allah (cc.) birçok âyette şefaataçının olmayacağını ifade etmiştir. Bazı âyetlerde de Allah’ın izin vereceği kimselerin yine izin vereceği kimselere şefaata edeceğini buyurarak putperestlerin inançlarının boş olduğu vurgulanmaktadır. Rabbimizin şefaata izni vereceklerin durumu müelliflerimiz tarafından şöyle açıklanıyor:

Düzenlenen ödül törenlerindeki ödüllerin verilmesi için podyuma davet edilen şeref konuklarına benzetilmektedir. Onlar ödülün verileceği kişiyi belirlemezler ve hatta bilmezler. Bu töreni düzenleyenlere göre onlar, onurlu, saygı değer kimseler

⁵⁹⁶ *Kur’an Yolu*, 2/106-107.

⁵⁹⁷ Taberî, *A.g.e.*, 5/253,254.

⁵⁹⁸ “Öyle bir gündün korkun ki, o gün kimse başkası için bir şey ödeyemez; hiç kimseden şefaata kabul olunmaz, fide alınmaz; onlara asla yardım da yapılmaz.” Bakara 2/48.

⁵⁹⁹ *Kur’an Yolu*, 1/119-120.

⁶⁰⁰ Bk. Zümer 39/3; Yûnus 10/18.

olmalarından dolayı onlara bir ayrıcalık tanınmıştır. Allah'ın huzurunda gerçekleşecek olan şefaate izin verilecek olanlarında Allah'ın katında Ona yakın ve sevgili olanlardır.⁶⁰¹

Kimlerin şefaate layık olacağını kullar tarafından bilinmesi kulların kısıtlı ilimleriyle imkânsızdır. Bu ancak İlmi her şeyi kuşatan Allah tarafından bilinebilmektedir.⁶⁰²

Kimlerin şefaate edecekleriyle ilgili müelliflerimiz, "Hz. Peygamber'den başka genel olarak peygamberler, melekler, şehidler, Kur'ân ve müminlerin şefaathine de izin verileceğine, bunların da bazı kimseler için şefaathçi olacaklarına dair hadisler"⁶⁰³ bulunduğunu zikrederler.⁶⁰⁴

Müelliflerimiz Allah'ın şefaatin olmayacağını bildirdiği âyetleri şefaath isteğinin dini hükümleri yaşama konusunda insanların tavizler vermemelerini arzuladığı için kullandığı görüşündedirler. Mezhepler arasında tartışmaya konu olan⁶⁰⁵ tövbe etmeden ölen günahkâr Müslümanlara şefaath edip edilmeyeceği konusunda bir şey ifade edilmezken şefaath edileceklerin ve şefaath edeceklerinde Allah'ın izin vereceği kişiler olacağı söylenmektedir. Şefaathle ilgili bilgileri Bakara sûresi 255. Âyeti kerimesinde etraflıca irdelerek şefaath'in geçtiği diğer âyetlerde şefaath konusuna daha az yer verilmiştir. Bu âyetlerde de Bakara sûresi 255. Âyetin tefsirine bakılması gerektiği söylenmiştir.⁶⁰⁶

4.1.3. Kadınlar ile İgili Meseleler

4.1.3.1. Kadının Yaratılması (Havva kaburgadan mı yaratıldı?)

"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan..."⁶⁰⁷

Hz. Havva'nın ilk insan olarak yaratılan Âdem (as.)'in kaburga kemiğinden yaratıldığı görüşü hâkimdir. Bu konuda müelliflerimiz şunları söylemektedirler:

⁶⁰¹ Kur'an Yolu, 1/ 400.

⁶⁰² Kur'an Yolu, 1/ 400.

⁶⁰³ Bk. Buhârî, "Tevhîd", 24; Müslim, "İmân", 302; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 28; *Abdullah bin Abdurrahman Dârimî, Sünen-i Darimi, thk. Hüseyin Selim Esed EdDarani, Kahire: Daru't-Ta'sil, 1998, "Fezâilü'l-Kur'an", 1.*

⁶⁰⁴ Kur'an Yolu, 1/ 400.

⁶⁰⁵ DİA, Yûsuf Şevki Yavuz, DİA şefaath maddesi, 38/413.

⁶⁰⁶ Geniş bilgi için Yûsuf Şevki Yavuz, DİA şefaath maddesi, 38/412-415.

⁶⁰⁷ Nisâ 4/1.

Âyetin “...Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan...” kısmından Hz. Âdem’in parçasından (kaburga kemiğinden) diye anlamak yerine onun yaratıldığına benzer ana maddeden yaratan diye anlamak gerekmektedir. Rum sûresi 21. âyet⁶⁰⁸, Nahl sûresi 72. âyet⁶⁰⁹ ve şura sûresi 11. âyet⁶¹⁰ bu görüşü desteklemektedir. Mezkûr âyetlerde ki “nefsinden yaratmak” ifadesinden “vücudunun bir parçasından yaratmak” şeklinde bir anlam çıkmamaktadır. Havva’nın Âdem’in kaburga kemiğinden yaratıldığı ile ilgili hadisler hakkında da şu açıklamalar yapılmaktadır:

“ Havvâ’nın veya kadınların eğri kaburgadan yaratıldığını söyleyen hadisler, kadınla erkeğin tabii (fitri) olan ve değişmemesi gereken farklılıklarını ve özelliklerini anlatmak üzere yapılmış bir teşbihtir, mecazî bir tabirdir. Nitekim bazı rivâyetlerde açıkça “Kadın kaburga gibidir” buyurulmuştur.⁶¹¹ Hadislere göre kadınları erkeklere benzetmeye, tabii özelliklerini yok etmeye kalkışmak, eğimli yaratılmış kaburga kemiğini düz hale getirmeye uğraşmak gibidir. Kaburga ancak kavisli olduğunda uygun, sağlam ve kâmindir, fonksiyonunu yerine getirir; düz olsaydı akciğerin şekline uymaz ve onu muhafaza edemezdi. Şu halde onu düzeltmeye çalışmak bozmaya ve kırmaya çalışmak demektir.”⁶¹²

Havva’nın Âdem’in kaburga kemiğinden yaratılmadığı, Âdem neden yaratılmış ise Havva’nın da ondan yaratıldığı görüşü ön plana çıkartılmaktadır. Kaburga kemiğinden yaratıldığını bildiren hadislerin bir benzetme yaptığı söylenmektedir.

4.1.3.2. İnsanların Çoğalması

Havva ve Âdem’in yaratılmasından sonra insanların nasıl çoğaldıkları meselesi günümüz tartışmalarından bir tanesidir.

Müelliflerimiz bu konu hakkında şunları söylemektedirler:

İlk insan olarak Âdem ve Havvâ’nın yaratılmasından itibaren çocuklarının nesillerini nasıl sürdürdükleri konusu merak konusu olmuştur. Bazı âlimler Hz. Âdem ve Havvâ’nın çocuklarının birinci batında dünyaya gelen ikizler ikinci batında dünyaya gelen ikizlerle (birinci batında doğan erkek ikinci batında doğan kızla, ikinci batında doğan erkek birinci batında doğan kızla) evlendiklerini söylemektedirler. Allah Teâlâ o

⁶⁰⁸ “Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O’nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardır.” Rûm 30/21.

⁶⁰⁹ “Allah size kendi cinsinizden eşler yarattı, eşlerinizden de sizin için oğullar ve torunlar türetti; sizi güzel ürünlerle rızıklandırdı. Onlar yine de bâtıla inanıp Allah’ın nimetine karşı nankörlük mü ediyorlar?” Nisâ 16/72

⁶¹⁰ “Gökleri ve yeri yaratan O’dur. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da çiftler yarattı. Bu şekilde çoğalmanızı sağlamaktadır. O’na benzer hiçbir şey yoktur. O her şeyi iştirir, her şeyi görür.” Şûrâ 42/11.

⁶¹¹ Buhârî, “Nikâh”, 79, 80; Müsned, 5/151.

⁶¹² Kur’an Yolu, 2/11.

zamanlarda farklı batınlarda dünyaya gelen kardeşler arasında evlenmeyi yasaklamamıştır.⁶¹³

Yaygın olarak kabul edilen görüş bu şekilde verilmiştir.⁶¹⁴ Müelliflerimiz yaygın olan bu görüşe katılmamaktadırlar.

Müelliflerimize göre böyle bir düşünceye mecbur değiliz. Çünkü Allah (c.c) insanoğlunu nasıl yaratıldığının anlatıldığı âyetlere bakıldığında topraktan, çamurdan, nefisten ve Allah'ın ruhundan üflemesiyle yaratmadan söz edildiği görülmektedir. Allah'ın ruhundan üflemesiyle yaratma Hz. İsa'nın dünyaya getirilmesiyle ilgilidir. Hz. Meryem'in karşı cinsle birlikte olmadan Allah'ın kendi ruhundan üflemesiyle⁶¹⁵ "ruh insan şekline bürünerek Hz. Meryem'e görünüp"⁶¹⁶ hamile kalmış ve Allah'ın Meryem'e ilettiği "kelimesi"⁶¹⁷ olarak Hz. İsa dünyaya gelmiştir. Hz. Zekeriya'ya Hz. Yahyâ'nın müjdelenmesinin ardından " "kendisinin yaşlandığını, eşinin de çocuktan kesildiğini" söyleyerek bunun gerçekleşmesinin nasıllığını sorması üzerine verilen cevap şu şekilde olmuştur: "İşte böyle; Allah dilediğini yapar"⁶¹⁸; "... O, bana kolaydır; daha önce, sen hiçbir şey değilken seni de yaratmıştım."⁶¹⁹ İlk insan Hz. Adem'in yaratılışında ne anne vardır ne de baba, Hz. İsa'nın yaratılışında baba yoktur fakat anne vardır, Hz. Yahyâ'nın yaratılışında anne ve babanın olmasına rağmen çocuk yapma kabiliyetleri bulunmamaktadır. Kur'an-ı Kerim ve sağlam rivayetlere baktığımızda "kardeşlerin birbiriyle evlendikleri" bilgisine ulaşılmamaktadır. İlk yaratılan erkek ve kadından sonraki insanların nasıl türediği bilinmemektedir. Yukarıda ifade edilen şekillerden birisi gibi olabileceği gibi diğer bir şekilde de yaratma ve çoğaltma olabileceğinin söylenmesi müelliflerimizce daha isabetli bulunmaktadır.⁶²⁰

"Kardeşlerin birbiriyle evlendikleri" görüşü müelliflerimiz tarafından benimsenmemektedir. Allah Teâla Âdemi, İsa'yı ve Yahyâ'yı nasıl yaratmış ise insanları başlangıçta bu şekilde yaratmıştır görüşünü savunmaktadırlar. Fakat bu görüşleriyle birlikte Havvanın bütün insanlığın annesi olduğu sonucuna varılacak yorumları da bulunmaktadır:

⁶¹³ Muhammet Hüseyin Tabâtabâi, El Mîzân Fî tefsîri'l-Kur'ân, Beyrut 1973, 4/146.

⁶¹⁴ Kur'an Yolu, 2/11- 12.

⁶¹⁵ Enbiyâ 21/91; Tahrîm 66/12.

⁶¹⁶ Meryem 19/17.

⁶¹⁷ Nisâ 4/171.

⁶¹⁸ Âl-i İmrân 3/40.

⁶¹⁹ Meryem 19/9.

⁶²⁰ Kur'an Yolu, 2/11- 12.

‘‘Hitabın, arkadan gelecek hükümler bakımından, hiçbir fark gözetmeksizin bütün insanları hedeflemiş olmasının ikinci delili de insanlar arasındaki ilişkilere –biri geniş, diğeri nispeten dar olan– iki unsuru temel kılmış olmasıdır:

a) Bütün insanların asıl maddesi, özü olan ‘‘nefis’’

b) İlk rahimden (bütün insanların annesi olan Havvâ’nın rahminden) son rahime (her bir insanın annesinin rahmine) kadar gelen rahimler. Yaratıcı bir, özü ve aslı bir, ilk oluşta anası babası bir, sonraki oluşlarda da soyu ve ailesi bir olan insanların yalnızca bu birlikten kaynaklanan birtakım hakları ve ödevleri (bu mânada insan hakları) olacaktır, olmalıdır; Nisâ sûresi de bu hakların ve ödevlerin önemli bir kısmını açıklamak üzere gönderilmiştir.’’⁶²¹

Müelliflerimizin Nisâ sûresindeki bu yorumlarından bütün insanların annesi olarak Havva kabul edildiği anlaşılabilir. Fakat Bakara sûresindeki, yukarıda vermiş olduğumuz yorumlarında ise, Kur’ân da zikredilen Allah’ın yaratma şekillerinden biriyle veya başka bir şekilde Allah’ın yaratmasıyla insanların çoğaldığı görüşünü savundukları görülmektedir. Bu iki yorum arasında bir çelişki bulunmaktadır.

4.1.3.3. Erkeklerin Üstünlüğü

‘‘Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılmasına bağlı olarak ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar.’’⁶²²

‘‘Erkeklerin ise onların üzerinde bir dereceleri mevcuttur.’’⁶²³

Müelliflerimizin bu konu hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

Bu âyette ifade edilen koca ve genel olarak da bütün erkeklerin yönetici ve koruyucu olmaları a) Allah bazı insanları bazısından daha kabiliyetli yaratması nedeniyle erkekler de yönetme ve koruma melekeleri daha fazla olarak yaratılmıştır. b) Erkekler ailenin iâşeyle ve mali işleriyle ilgilenmişlerdir. Erkeklerin fiziksel olarak güçlü olmalarından koruma hususunda daha elverişli olmaları yanında akıl ve mantıkla hareket etmeleri ön planda olarak yaratılmışlardır. Kadınların yaratılmalarında ön plana çıkan ise duygularıyla hareket etmeleridir. Bazı tefsirciler için bu insan tabiatının değişmez kanunudur. İkinci şıktaki konuya gelince bu kültür ve örfle ilgilidir. İslam hukukunda erkek mehir, diyet, cihat gibi ekonomik yönü olan sorumluluklarının yanında ailenin geçim ve iâşesiyle sorumludur. Bu yönleriyle ekseriyetle erkeklerin bu görevleri yapmalarının yanında âyetteki bütünlüğe baktığımızda ‘‘kavvâm’’ sözcüğünün aile reisliğini ifade ettiği daha çok vurgulanmaktadır.⁶²⁴

⁶²¹ Kur’an Yolu, 2/10.

⁶²² Nisâ 4/34.

⁶²³ Bakara 2/228.

⁶²⁴ Kur’an Yolu, 2/58.

4.1.3.4. Kadınların Dövülmesi

Nisâ sûresi 34. Âyette⁶²⁵ ifade edilen tedbirlerden biri de kadının dövülmesi olarak zikredilmesidir. Bu konu zamanımızda büyük eleştirilere yol açmaktadır. Müelliflerimiz bu konuyu aşağıdaki şekilde yorumlamışlardır.

Ailede hareket ve tavırlarından dolayı yoldan çıkma, aile kurallarını hiçe sayma emareleri gösteren kadınlara ‘‘nâşize’’ denilmektedir. Bu durumda ne yapılacağına dair yetkileri Kur’ân Aile reisi vasfıyla erkeğe vermektedir. Kocanın ‘‘öğüt vermek, yatakta yalnız bırakmak ve dövmek’’ yöntemlerini nâşize olan eşine karşı kullanılabileceği söylenmektedir. Buradaki dövme seçeneği özellikle günümüzde problem oluşturmuştur. Kadim olan müfessirlerimizden bile kadının dövülmesinin caiz olmadığını ifade ederek bu konuyu farklı yorumlayanlar da bulunmaktadır.

Peygamberimizin dövme yetkisinin verildiğine dair hadisleri olsa da bu hadislerden daha sağlam ve sahih olarak bu fiilin çirkinliğini ve kötülüğünü ifade eden ve eşlerini darp edenleri ‘‘hayırsız’’ diye nitelendiren hadisleri de mevcuttur. Peygamber (s.a.s.) ‘‘Aynı yatağı paylaşmanın’’ bu fiille bağdaşmayacağını ifade etmiştir.⁶²⁶ Bu âyetin sebebi nüzulü olarak rivayet edilen olaya baktığımızda Peygamberimizin o zamanki toplulukta bulunan bu eylemi kaldırmak istediği görülmektedir.⁶²⁷ Atâdan gelen bir görüşe göre dövmenin sembolik olduğunu anlatmak için fiilin misvak ağacı gibi yumuşak ve büyüklüğü de diş fırçası kadar olan bir ağaçla gerçekleştirilmelidir.⁶²⁸ Koca namus davasından başka bir sebeple hanımını dövemez ancak kızgınlığını ifade edebilir görüşü Atâ’ya aittir. İbnü’l-Arabî, Atâ’nın görüşlerinden yola çıkarak ‘‘Koca, karısını dövemez’’ demektedir.⁶²⁹ İbn Âşûr ise dövme kısmen kocaya genel olarak devlete(ülü’l-emre) verilmiştir görüşündedir. Devlet kocanın hakkını da elinden alarak yasaklama yetkisine sahiptir.⁶³⁰ Kocanın öfkesinin hanımı tarafından sadece bu şekilde anlaşılacaksa ancak bu halde dövme fiilinden bahsedilebilir. Özellikle âyetin indiği

⁶²⁵ Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılmasına bağlı olarak ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Sâliha kadınlar Allah’a itaatkârdırlar. Allah’ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) baş kaldırmamasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür. Nisa 4/34.

⁶²⁶ Buhârî, ‘‘Nikâh’’, 93.

⁶²⁷ Bk. Cessâs, *A.g.e.*, 2/188; Ebû Bekir İbnü’l Arabî, *A.g.e.*, 1/415.

⁶²⁸ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 2/189; İbn Atıyye, *A.g.e.*, 2/ 48.

⁶²⁹ Ebû Bekir İbnü’l Arabî, *A.g.e.*, 1/420.

⁶³⁰ İbn Âşûr, *A.g.e.*, 5/43-44.

zamandaki toplumun gelenekleri ananeleri göz önünde bulundurularak tedbirler arasında “kocanın karısını dövmesi” sayılmıştır. Bu bilgiden hareket eden müfessirlerimiz, Resûlullah tarafında “iyi bir kocanın karısını dövmeyeceği” kuralı getirilerek toplumun ıslah edilmesinin amaçlandığı görüşündedirler. Resûlullah’ın zikrettiği bu kuralın, dövme fiilini kötileyerek yapılmasını engellediği görülmektedir. Hz. Peygamberden gelen hadislerin ve uygulamaların âyeti neshetmiştir şeklinde anlaşılması gerektiği söylenmektedir. Sünnet, yöreselliği ve kültürel bağı gözler önüne çıkartmıştır.⁶³¹ Dövme hadisesiyle bir ıslahın olmayacağı bilinmektedir. Âyette sayılan tedbirlerden maksat bir ara yol bulup evliliğin devamını sağlamaktır. Dövme fiiliyle evliliğin devamını sağlamak için bir çözüm bulmak şöyle dursun daha da çıkılmaz bir hal alacaktır.

4.1.3.5. Kadının Mirastaki Hakkı

“Allah size, çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder.”⁶³²

Bazı çevreler miras hukukunda kadına 1 erkeğe 2 hak verilmesini tenkit etmişlerdir. Özellikle Müslüman olmayan çevreler ısrarla miras taksimi konusunun üzerinden İslam’a saldırmaya çalışmaktadırlar. Müelliflerimiz bu konuyu dört madde üzerinden açıklığa kavuşturmaya çalışmışlardır.

a) Kadınların mirasta payları her halükârda erkeklerin hakkının yarısı değildir. Anne bir olan çocuklarda kız ve erkek eşit olarak pay alırlar. Bu durumda paylar ikili birli olarak taksim edilmez.

b) Aile ile kamu faydası ve finansal sorumluluklar dikkate alınarak kadına erkeğin yarısı miras verilmiştir. Geçmişte erkeklerin ticaretle daha fazla uğraştıkları, ticarete daha yatkın oldukları bilinmektedir. Bu bilgiden hareketle, kurulmuş olan aile ve bireylerinin servetten faydalanmasının azami olması hedeflenmiştir. Toplumsal bir konu olan servetin korunması da amaçlanan bir diğer hedefdir.

c) Erkeklerin mali sorumlulukları dikkate alındığında kadınların böyle bir zorunlulukları yoktur. Erkekler evlerinin ve eşlerinin nafakasıyla⁶³³ sorumludurlar.

⁶³¹ *Kur’an Yolu*, 2/59-61.

⁶³² Nisâ 4/11.

⁶³³ Nisâ 4/34.

Bununla birlikte mehir⁶³⁴ yükümlülükleri, düğün masrafları da vardır. Kadınlar erkeklerin bu sorumluluklarından faydalanmak ile erkeklerin aldığı miras payından da faydalanmış olacaklardır. Kadınlara verilen üçte bir olan miras payları bu faydalar hesaba katıldığında üçte ikiye kadar çıkabilmektedir. Ayrıca erkeklerin tazminat ve muhtaç olan akrabalarına bakma yükümlükleri gibi mali sorumlulukları, dinen kadınlarda yoktur. Kadınlar miraslardan aldıkları payları istedikleri gibi kullanabilme özgürlüğüne sahiptirler.

ç) Kadınlarla erkelerin mirastan eşit pay almaları ancak orta çağdan sonra Batıda başlamıştır ki onda da kadının aldığı payda tasarruf hakkı tam olarak değil de sınırlamalarla mevcuttur. Orta çağdan önce ise mirastan pay alma gibi bir haktan söz edilememektedir. İslam'ın gelmesiyle birlikte kadın değer kazanmış, ilk baştan itibaren mirastan aldığı payda kendisinin sınırsız bir tasarruf hakkı tanınmıştır. İslam kadına üçte bir hak vermekle birlikte kullanım ve diğer nafaka, mehir gibi hakları da göz önünde bulundurulduğunda hakkı üçte ikiye çıkmaktadır.⁶³⁵

İslam'da erkek ve kız çocuğunun mirastan ikili birli hak almalarının ana sebebi; cinsiyetle alakalı değildir. Toplumsal yapı ve aile dikkate alınarak kadın ve erkeğe biçilmiş olan roller ve mali sorumluluklar göz önüne alınmıştır.⁶³⁶

4.1.3.6. Kadının Boşama Hakkı

“Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir.”⁶³⁷

“Serbest kalmak/serbest bırakmak, bağından kurtulmak/bağını çözmek” anlamlarına gelen talâk Türkçemizde boşamak veya boşanmak şeklinde ifade edilmektedir. Terim olarak “belli lafızlarla nikâh akdinin bozulması” olarak kullanılmaktadır. İslam dini boşama yetkisinin sahibi olarak erkeği göstermiştir.⁶³⁸ Bu

⁶³⁴ Mehir: Mehir: nikâh akdinin sonucunda kocanın karısına ödemek zorunda olduğu para veya mal, demektir. Mehir hakkında ayrıntılı bilgi için bk. M. Akif Aydın, “Mehir”, DİA, İstanbul 2003, 28/389-391.

⁶³⁵ *Kur'an Yolu*, 2/26-27.

⁶³⁶ Reşid Rızâ, *A.g.e.*, 4/406; Elmalılı, *A.g.e.*, 2/1302-1304; Hayrettin Karaman, *İstanbul: Ensar Neşriyat 1994*, s:23, 341; M. Said Şimşek, *Tefsir Problemleri*, Konya, Kitap Dünyası, 2013, 299-302; Ali Bardakoğlu, *İslam Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*, İstanbul: KURAMER, 2017, s:148; Mustafa Öztürk, *Câhiliye'den İslamiyet'e Kadın (Kur'an Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Ve Kadın)*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2012; İbrahim H. Karlı, *Kur'an Yorumlarında Kadın*, İstanbul Rağbet Yayınları, 2003, 167; İlhami Güler, *Sabit Din Dinamik Şeriat*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2017, s:175, 176, 177, Hamza Aktan, “Miras”, DİA, İstanbul, 2005, 30/144

⁶³⁷ Bakara 2/229.

⁶³⁸ H. İbrahim Acar, “Talâk”, DİA, İstanbul 2010, 39/496.

da kadınların İslam tarafından ikinci sınıf olarak görülüyor denilerek eleştirilmesine sebep olmuştur.

Kuran Yolu müelliflerimiz bu konuda şunları söylemektedir:

Talâk beş şekilde olabilir. Bunlar şu şekildedir:

- a) Erkeğin boşaması (talâk);
- b) Hakemlerin veya hâkimin şartlara göre boşaması (tefrik);
- c) Kadının bir meblağ ödeyerek boşanması (muhâlea);
- ç) Eşin ölümü;
- d) Eşlerden birinin irtidat (dinden dönmek, dinden çıkması) etmesi.⁶³⁹

Her ne kadar boşama yetkisi erkeğin olsa da eşlerin anlaşmasıyla boşama hakkı kadına da verilebilmektedir. Cahiliye adetlerinden biri olan kadının sınırsızca boşanıp sonrada geri alınma âdeti İslam'la son bularak bir sınırlama gelmiştir. Bu konuda kocanın mehirle yükümlü olması, helal olan şeyler içinde Allah'ın sevmediği şeyin boşama olduğunun bildirilmesi İslam'ın almış olduğu tedbirler olarak sayılabilir. Bir kadın geçimsizlik halinde evlilik kurallarına riayet edememekten korkuyorsa kocasına mehrinin tamamını veya bir kısmını vererek bu birlikteliği bitirme hakkına (muhâlea) sahiptir. Eğer koca vermiş olduğu mehri geri almak için huzursuzluk çıkararak boşanmak istiyorsa geri aldığı mehir ona helal olmaz.⁶⁴⁰

Kadın kocasının nüşuz olması halinde hâkime ve hakeme başvurarak boşanmayı talep etme hakkına sahiptir. Kocanın hanımını ihlal etmesi, hanımına kötü davranması, aile hukukuna dair haklarını yerine getirmemesi gibi kocadan kaynaklanan sorunlar nüşuz olarak sayılabilir.⁶⁴¹

Görüldüğü üzere kocaya tanınan yetkinin boşanmayı hızlandıran bir yetki olmadığı mali yükümlülükleri de göz önünde bulundurularak söylenebilir. Ayrıca kadınların da boşama yetkilerinin bulunduğu yukarıda ifade edilmiştir.

⁶³⁹ *Kur'an Yolu, 1/361.*

⁶⁴⁰ *Ae., 1/365,366.*

⁶⁴¹ *Ae., 2/154.*

4.1.3.7. Kadının Şahitliği

“ ...Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle - biri yanılırsa diğzerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar.”⁶⁴²

Kur’ân’ın en uzun âyeti olan bu âyeti kerime borçların yazılmasını tavsiye etmektedir. Âyette şahitlerin iki erkek olması, bulunamaması halinde bir erkek ve iki kadının şahit olması gerektiği ifade edilmektedir. Bu da şahitlikte bir erkeğin iki kadına eşit olduğu gibi anlaşılmasına neden olmuştur.

Kur’an Yolu bu konuda şunları söylemektedir:

Müelliflerimiz şahitlik için bir kadının gerekli görülmeyip iki kadının gerekli görülmesi kadınların akıl ve dürüstlükleri ile ilgili olmadığı görüşündedirler. Kadınların psikolojileri, durumları, toplumdaki konumları ve evlerindeki işlerle meşgul olmalarından dolayı dışarıdaki hayatla ilgili ilişkilerinin daha az olması kaçınılmazdır. Bu nedenden dolayı kaynaklanan hatırlamamak ve şaşırma durumlarıyla karşılaşmaları erkeklere nazaran daha fazla olması kaçınılmazdır. Bir hakkın zayı olmasını engellemek için böyle bir tedbir alınmıştır. Kadınların şahitliğinin kabul edilmesi için erkeğin bulunmaması şartı aranmamaktadır. Bu nedenle erkek bulunmadığında iki kadın şahitlik etsin denilmemektedir.⁶⁴³ Bu da kadının ikinci derece görülmediğinin kanıtıdır ki şahitlik eden kadının iki kadın değil de bir kadın olduğu âyet dikkatli bir şekilde irdelendiğinde anlaşılacaktır. Yine şahitlikte bir kadın bir erkeğe eşit olmuş olacaktır. Şahitlik için gereken İkinci kadın, birinci şahidin hatırlamamasında veya yanılmasında ona yardımcı olacak, hatırlamasını sağlayacaktır.⁶⁴⁴

4.1.4. Orucun Başlama Zamanı

“Fecirden siyah ip beyaz ipten sizin için ayırt edilir hale gelinceye kadar yiyin ve için, sonra orucu geceye kadar tamamlayın.”⁶⁴⁵

Günümüzde ramazan ayının başlamasıyla birlikte Orucun başlama zamanı ile ilgili tartışmalar başlamaktadır. Kur’an Yolu müelliflerimiz güneşin batmasıyla iftar yapılacağı, yani orucun son bulacağı hususunda ittifak olduğunu bildirerek ihtilafın orucun başlama zamanı olan imsak zamanında olduğunu vurgulamışlardır.

⁶⁴² Bakara 2/282.

⁶⁴³ Kurtubî, *A.g.e.*, 3/388.

⁶⁴⁴ *Kur’an Yolu*, 1/448.

⁶⁴⁵ Bakara 2/187.

Tan yerinin ağarmasıyla veya güneşin doğmasıyla gecenin son bulacağı Arapçada ifade edildiği bilinmektedir. Müelliflerimiz gecenin sona erip günün başlayacağı zamanın tan yerinin ağarması olduğu görüşündedirler. Bu görüşlerine delil olarak âyette ‘‘fecir’’ sözcüğünün kullanılmasını gösterirler. Âyetteki ‘‘Fecirden siyah ip beyaz ipten sizin için ayırt edilir hale gelinceye kadar’’ tümcesine , ‘‘tan yerinin beyazlığı gecenin siyahlığından ayrılıncaya kadar’’ ya da ‘‘fecir söküp tan yeri ağarmaya başlayıncaya kadar’’ manaları verilmiştir. Peygamberimizden gelen hadislerde göz önüne alındığında gecenin son bulacağı zaman güneşin doğmasına değin götürülmediği de bir diğer delilleridir.⁶⁴⁶ Bununla beraber bazı istisnai durumlarda yeme içme ruhsatı tan yerinin ağarmasından emin olununcaya kadar verilmiştir. Teknolojiyle beraber tan yerinin ağarmasını birçok araçla tespit edebileceğimizden yola çıkılarak oruç zamanında tereddütten söz etmemiz doğru olmayacaktır. Bu bilgidен hareketle orucun başlama zamanı tanyerinin ağarması ile başlamış olur görüşü kabul edilmektedir.⁶⁴⁷

4.1.5. Nesh

Lügatta ‘‘ İzale, bertaraf, ibtal ve yok etme; izale edilen şeyin yerine başka birinin konulması veya konulmaması, nakletme, kaldırma, hükümsüz kılma, istinsah etme, değiştirme, tahvil etme, ortadan kaldırmak, nakletmek’’ anlamlarında kullanılan ‘‘nesh’’ sözcüğü istilahta ise ‘‘ bir nassın hükmünün daha sonra gelen bir nas ile kaldırılması; başka bir tarifile, şer‘i bir hükmün daha sonra gelen şer‘i bir hükümle ortadan kaldırılması’’⁶⁴⁸ olarak ifade edilmiştir. Hükmü ortadan kaldırılana ‘‘mensûh’’, bu hükmü ortadan kaldırana ise ‘‘nâsîh’’ denilmektedir.⁶⁴⁹

Nesihten söz edebilmemiz için bazı şartların olması gerekmektedir.⁶⁵⁰

a- İki nas arasında uzlaştırılmayacak bir durum olması gerekmektedir.⁶⁵¹

⁶⁴⁶ "Adiy Ibnu Hatim (radiyallahu anh) biri siyah, biri beyaz iki köstek bağı aldı. Bir gece bunlara baktı fakat biri diğerinden ayrılmıyordu. Sabah olunca durumu Resulullah (aleyhissalatu vesselam)'a söyle bildirdi: "Yastığımın altına biri siyah biri beyaz iki iplik koydum." Resulullah (aleyhissalatu vesselam) ona takıldı: "Beyaz iplikle siyah iplik senin yastığın altına iseler yastığın çok geniş olmalı." Buhârî, ‘‘Savm’’, 16, 17; Müslim, ‘‘Siyâm’’, 33, 39 vd.; Ebû Dâvûd, ‘‘Siyâm’’, 17.

⁶⁴⁷ Kur’an Yolu, 1/ 286-287.

⁶⁴⁸ Katâde b. Diâme, *en-Nâsihu ve’l-mensûh*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Müessesetü’rrisâle, 1418/1998, s:6; Seyyid Şerif Cürcânî, *et-Ta’rifât*, thk. Heyet Beyrut: Dâru’l-kütübi’lilmiyye, 1403/1983, s:240; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s:122; Kur’an Yolu, 1/34.

⁶⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, III/61; Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdulkâdir er-Râzî, *Muhtâru’s-Sihâh*, Kâhire, 2000, s:352.

⁶⁵⁰ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, İfav yayınları, İstanbul, s:237.

⁶⁵¹ İbnü’ l-Cevzî, *Nevâsihu’l-Kur’an*, Beyrut 1985, s:24.

b- Nesh edilen nas şer'i bir yargı taşıması gerekli olduğu⁶⁵² gibi nesh eden de şer'i bir yargı taşımamalıdır.⁶⁵³

c- Naslar arasında bir zaman bulunmalıdır.⁶⁵⁴

ç- Hüküm iyilik veya kötülük niteliği taşımamalıdır.⁶⁵⁵

d- Hükümü ortadan kaldıran nas hükümü ortadan kaldırılan nistan daha aşağı bir derecede olmamalıdır.⁶⁵⁶

Nesh büyük bir ehemmiyete sahip olmakla beraber çetrefilli bir yapıya sahip çetin bir konudur.⁶⁵⁷ Nasih mensûh konusu Müfessirlerin vakıf olmaları lazım gelen en ehemmiyetli konulardan bir tanesidir.⁶⁵⁸ Ulemanın ekserisinde nesh konusuna vakıf olmayanın Kuran âyetlerini tefsir etmesinin doğru olmadığı görüşü hâkimdir.⁶⁵⁹

Hz. Ali (r.a) tan gelen mevkuf haber bu söylenenleri doğrulamaktadır: “ Hz. Ali bir kadıya⁶⁶⁰: Nasih ve mensuhu bilir misin? diye sorduğunda kadı; hayır, cevabını verir. Bunun üzerine Hz. Ali; kendini de, başkalarını da helak ettin, şeklinde mukabelede bulunur.”⁶⁶¹ Bunun gibi kişilerin fetva veremeyecekleri görüşü ulema arasında hâkim olmuştur.

Kurtubî sunları söyler: “Bu konuya dair gereken bilgiyi edinmek kesinlikle gerekli ve faydası çok büyüktür. İlim adamları bu hususa dair bilgi sahibi olmaktan uzak

⁶⁵² Seyfüddin ebu'l Hasen Ali el Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-Ahkâm*, (thk. Ahmed el-Efadîl) Müessesetü'l-halebi, Kâhire, 1967, 3/105; Ebû Hamid b. Muhammed el-Gazâlî, *el-Mustasfâ min İlmi'l-Usul*, Mektebetü'l-Müsennâ, Beyrut, 1/121; İbnü'l-Cevzî, *A.g.e.*, s:24; Zerkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-İrfân fî ulûmi'l-Kur'an*, Matbaa-i İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâhu, Kahire, 2/76.

⁶⁵³ el Âmidî, *A.g.e.*, 3/105, Gazâlî, *A.g.e.*, 1/121.

⁶⁵⁴ İbnü'l-Cevzî, *A.g.e.*, s:23.

⁶⁵⁵ Muhammed Ebû Zehra, *Usûlu'l-Fıkh*, İstanbul, ts., s: 164.

⁶⁵⁶ İbnü'l-Cevzî, *A.g.e.*, s:24

⁶⁵⁷ İsmail Cerrahoğlu, *Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ank., 1968, s: 74.

⁶⁵⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, s: 597; Cerrahoğlu, *Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*, s: 74.

⁶⁵⁹ Zerkeşî, *A.g.e.*, 2/ 29; Suyûtî, *el-İtkân*, s: 597; Cerrahoğlu, *Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*, s: 75.

⁶⁶⁰ Başka rivayetlerde kadı yerine vaiz geçmektedir.

⁶⁶¹ Zerkeşî, *A.g.e.*, 2/29; Suyûtî, *el-İtkân*, s: 597; Muhammed Abdülazîm Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, Matbaa-i İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâhu, Kahire, 2/ 174-175; Mennâü'l-Kattân, *Mebâhis fîUlûmi'l-Kur'an*, s: 213; Muhammed b. Lütfi Es- Sabbağ, *Tefsir Usulü Araştırmaları* (trc: Ömer Dumlu), Anadolu Yayınları, İzmir, 1999, s: 323.

duramazlar. Neshi, ahmak cahillerden başkası da inkâr etmez. Çünkü ahkama dair karşılaşılan meselelerde helal ve haramı bilmek hususunda bunu bilmeyi gerektiren pek çok husus vardır.”⁶⁶²

İnsanların keyif ve arzularına göre neshi kullanmaları doğru olmamakla⁶⁶³ beraber uygulamalarda böyle olmadığı görülmektedir. Kendi hiziplerini, düşüncelerini ve fikirlerini karşısındakine onaylatmak, karşı tarafın tezlerini bertaraf etmek için kullanılan bir argüman olagelmıştır.⁶⁶⁴ Bu neshe konu olan âyetlerin sayıca fazla olmasının sebeplerinden biri olarak görülmektedir. Neshin ortaya çıkması için geçerli olan şartların oluşması bu konuya çözüm olması yönünden büyük önem taşımaktadır.⁶⁶⁵

İstilahi anlam yerine lügat anlamı sahabe ve tabiin tarafından kullanılmış ıstılah anlamı ise daha sonraki zamanlarda kullanılmaya başlanmıştır.⁶⁶⁶ Nesh ilk dönemden itibaren tartışılmaya başlandığından dolayı ortaya çıkan eserler hicri I. (miladi VII) yüzyıla kadar ulaşmaktadır.⁶⁶⁷ Sözü edilen bu tartışmalar Yahudilerle ilgilidir.

Ebû Müslim el-İsfahânî (ö. 322/933) ile birlikte neshin varlığına karşı çıkılmaya başlanarak tartışmalar zuhur etmiştir. Neshi aklen olabildiğini kabul eden İsfahânî neshin şer’an olamayacağını savunmaktadır. “Asılsız bir şey ona ne önünden ne arkasından yaklaşabilir.”⁶⁶⁸ âyetini delil göstererek görüşünü savunmuştur.

Literatürde Ebû Müslim el-İsfahânî’nin neshi kabul etmediği konusunda fikir birliği bulunmaktadır. Fakat bu kabul etmemenin mahiyeti çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Sem’ânî, el-İsfahânî’nin âlim olmasına rağmen neshin olmadığı

⁶⁶² Kurtubi, *A.g.e*, 2/260.

⁶⁶³ Zürkânî, *A.g.e*, 2/ 209.

⁶⁶⁴ Mevlâ el-Hasen b. el-Hüseyin el-Hayyân, “*Ahkâmu ’ l-Kur ’ an İlmi: Doğuşu, Gelişimi ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma*, (trc: Mustafa Şentürk, Mine Özer, Narin Yavuz), İslam Hukuku Dergisi, Sy: 22, 2013, s: 465.

⁶⁶⁵ Bebeplerden dolayı Kişinin nesih bilgisinin tespitinde dikkat edilmesi gereken birtakım ilkelerden de söz edilmektedir. Bu ilkelerden birincisi, neshin lafzen delalet yoluyla tespit edilmesidir (Bkz: *Ebu Muhammed b. Ali b. Ahme b. Saîd ez-Zâhirî İbn Hazm, el-İhkâm fî usûli ’l-ahkâm, Kahire: Dâru’l-Hadîs, t.y., el-İhkâm fî Usûli ’ l-Ahkâm, 4/ 84; A.g.e, s: 103; İbnü ’ l-Cevzî, Nâsihi ’ l-Kur ’ an ve Mensûhihi, s: 21; Zürkânî, Menâhilü ’ l-İrfân, 2/ 209; Mennâü ’ l-Kattân, Mebâhis fî Ulûmi ’ l-Kur ’ an, s: 213-214). İkincisi, sahabeden sahih bir tarikle gelen rivayetle bilinmesidir (Bkz: Zürkânî, Menâhilü ’ l-İrfân, 2/ 209-210; Mennâü ’ l-Kattân, Mebâhis fî Ulûmi ’ l-Kur ’ an, s. 213). Üçüncüsü ise icmâ yoluyla bilinmesidir (Bkz: Gazâlî, *el-Mustasfâ*, s: 103; Zürkânî, Menâhilü ’ l-İrfân, 2/ 209).*

⁶⁶⁶ Veysel Güllüce, “Kur’an’da Nesh Edilmiş Âyet Var mıdır?”, *EKEV Akademi Dergisi-Sosyal Bilimler-*, 2006, Erzincan, say: 26, 10/52.

⁶⁶⁷ Abdulhamit Birışık, *Nesh Literatür*, DİA, İstanbul 2007, 32/584.

⁶⁶⁸ Fussilet 41/42, kur’an yolu meali.

görüşünü nasıl benimsediğini bilemediğinden bahseder.⁶⁶⁹ Âmidî ise Ebû Müslim'in neshin aklen vuku bulabileceğini kabul etmekle birlikte şer'an bundan söz edilemeyeceği görüşünde olduğunu söyler.⁶⁷⁰ Abdülaziz Buhâriye göre İsfahânî, şeriaatin içinde neshi kabul etmemektedir. Bu münasebetle de Kur'ân âyetleri arasında nesh yoktur görüşündedir.⁶⁷¹ Hakkında en detaylı bilgiyi bizlere Râzî vermektedir. Râzî'ye göre İsfahânî, sadece Kur'ân âyetlerinin neshini kabul etmez. Neshedilmiş olarak kabul edilen âyetleri tahsis veya başka şekilde yorumlama yoluna gittiği bilgisini de vermektedir.⁶⁷² İsfahânînin tahsis diye adlandırmasıyla neshin sadece isimlendirmeden ortaya çıkan bir fark olduğu görüşünde olanlar da bulunmaktadır.⁶⁷³

Neshi kabul edenlerin delilleri şunlardır:

a- Neshin varlığından üç âyette söz edilmektedir. Bu âyetler neshi kabul edenlerin en önemli delillerindendir. Bunlar: Bakara sûresi 106,⁶⁷⁴ Nahl sûresi 101⁶⁷⁵ ve Ra' d sûresi 39.⁶⁷⁶ âyetleridir.

b- Nesh aklen de mümkündür.

c- Kur'ânda nesh bulunduğu yönünde icmâ bulunmaktadır.

ç- Kur'ânda nesh bulunduğu yönünde sahabeden gelen rivayetler mevcuttur.

Neshi kabul etmeyenlerin delilleri:

Birinci olarak; neshi kabul edenlerin delil olarak gösterdikleri âyetlerdeki âyet sözcüğü 'risalet' anlamında kullanılmıştır. Dolayısıyla Kur'ân kendisinden önce inzal olunan kitapları yürürlükten kaldırmıştır.⁶⁷⁷

⁶⁶⁹ Ebu'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdülcebbâr Sem'ânî, *Kavâti 'u'l-edille fi'l-usûl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, 1/422.

⁶⁷⁰ Ebu'l-Hasen Seyfüddîn Ali b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebi Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, neşr. İbrahim el-Acûz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985, 2/106.

⁶⁷¹ Buhârî, Alâuddîn Abdülaziz b. Ahmed b. Muhammed Abdülaziz (ö. 730/1330), *Keşfu'l-esrâr an usûli Fahri'l-İslam el-Pezdevî*, thk. Muhammed elMu'tasimbillah el-Bağdadî, I-IV, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut 1997, 3/ 236.

⁶⁷² Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Huseyn et-Taberistânî Râzî, *el-Mahsûl fi ilmi usûli'l-fikh*, thk. Taha Cabir Feyyaz el-Alvânî, I-VI, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1992, 3/307-311.

⁶⁷³ Lütfullah Cebeci, DİA, İsfahânî md, İstanbul 2000, 22/509.

⁶⁷⁴ "Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kâdirdir." Bakara 2/106.

⁶⁷⁵ "Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir- "Sen sadece uyduruyorsun" dediler. Öyle değil, fakat onların çoğu bilmezler." Nahl 16/101.

⁶⁷⁶ "Allah dilediğini siler, dilediğini de yerinde bırakır; ana kitap onun katındadır." Râd 13/39.

⁶⁷⁷ Sait Şimşek, *Kur'ânda iki Mesele*, Konya, 1987, s:92.

İkinci olarak; Hz. Peygamberden gelen, Kur'ân-ı Kerîm'de nesh olduğunu açık seçik ifade eden bir hadise rastlanmamaktadır.⁶⁷⁸

Üçüncü olarak; âyetlerin nüzul sırası hakkında bir ittifak yoktur. Nesh eden âyetin nesh edilenden sonra gelmesi gerektiği kuralını kati bir şekilde delillendiremeyiz.⁶⁷⁹

Dördüncü olarak; nesh olunan âyetlerin sayısında da bir ittifak yoktur.⁶⁸⁰

Beşinci olarak; Kur'ân-ı Kerîm'de nesh problemi bir inanç meselesi olmadığından nesh olmadığını söylemekle küfre düşülmez.⁶⁸¹

Kur'ân-ı Kerîm'de neshin olduğunu savunan âlimlere göre Kur'ânda nesih üç kısımdır. Birincisi lafız olarak baki olan fakat hüküm olarak nesh olan âyetler, ikincisi hem lafız olarak hem de hükmü nesh olmuş âyetler, üçüncüsü lafzı nesh olmuş fakat hükmü baki olan âyetler.⁶⁸²

Kur'ân Yolu tefsirinde tefsir ilimlerinden ve tefsirin metodundan bahseden giriş bölümü telif edilmiştir. Müelliflerimiz bu bölümde nesih konusuna da yer verdikleri görülmektedir. Yapılan izahatlara baktığımızda müelliflerimizin âyetlerin âyetleri nesh etmediği, Kur'ân'ın diğer kitapları nesh ettiği görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.

Müelliflerimizin nesh ile ilgili görüşleri şu şekildedir:

Hükmü tümüyle ilga olmayıp muhtevasının daralmasına yol açan âyetlerin mensuh addedilmesi, şart ve sınırlandırmalar getiren âyetlerin nasih olarak görülmesi ilk zamanlarda Neshin gerçekleştiğinin söylendiği âyetlerin sayısının artmasına sebep olmuştur. Müfessirlerimiz Sonraki fukahanın yapmış olduğu tanımla⁶⁸³ sayının azaldığı görüşündedirler.⁶⁸⁴

Müelliflerimizce nesih geçmiş şeriatların Kur'an ile neshedilmesinden ibarettir. Nesh edildiği söylenen âyetler müelliflerimizce tevil ve telif yollarına gidilmek suretiyle

⁶⁷⁸ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, s: 245; Geniş bilgi için bkz. Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, İstanbul, 1980

⁶⁷⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s: 122; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, s: 236.

⁶⁸⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s: 123; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, s: 236.

⁶⁸¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s: 125; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, s: 236.

⁶⁸² Hibetullah b. Abdurrahman b. İbrahim, *Nâsihi'l-Kur'an ve Mensûhuhü*, Beyrut, 1985, 1/19.

⁶⁸³ Sonra gelen bir nassın, öncekinin -ikisi bir arada olmayacak ölçüde karşıt- hükmünü kaldırması.

⁶⁸⁴ Kur'an Yolu, 1/34.

her âyetin kendi şartlarında ele alınması gerektiği görüşündedirler. Bu görüşlerini şu şekilde ifade etmektedirler:

“ Daha çok son dönem İslâm bilginlerinin tercih ettiği ve bizce de isabetli olan anlayışa göre bir konuda iki farklı hüküm içeren iki âyetten, sonra gelenin –nihaî bir düzenleme getirme amacının açıkça anlaşıldığı durumlar dışında– öncekinin hükmünü tamamen ortadan kaldırdığını kabul etmek yerine, her iki âyetin de kendi şartlarında geçerli ve yürürlükte olduğunu, hangisinin indiği şartlar mevcutsa onun hükmünün uygulanması gerektiğini, böylece duruma göre birinin veya ötekini uygulanabileceğini, eğer birinin şartları artık sonsuz olarak tekrar doğmazsa pratikte o hükümü uygulamaya da imkân bulunmayacağını düşünmek daha isabetli olacaktır.”⁶⁸⁵

Kur’an Yolu tefsiri incelendiğinde cumhur âlimlerin nesh edildiğini söyledikleri âyet sayısı 38 dir.⁶⁸⁶ Müelliflerimiz bu ayetlerden 2 tanesinde neshi kabul ediyor gibi görünmektedirler. Bunlar Bakara 240 ve Mücadele 12. âyetlerdir.

Mücadele 12.⁶⁸⁷ âyeti kerimeye Kur’an Yolu tefsirinin giriş kısmında nesih başlığı altında yer verilmiştir.

Neshin gerçekleştiğinin söylendiği ayetlerin sayısını bir kısım âlimler fazla tutarken Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, İmam Süyûtî gibi ulema yirmi, Hâcevî on iki ve Şah Veliyyullah ise beş olduğunu söylemiştir. Bu beş ayetten üçü Hz. Peygamber ile ilgili olduğu ifade edilerek şunlar söylenir:

“Bu üç ayetin mensuh olduğu kabul edilse bile -ki, bu da tartışmalıdır- ümmeti alıştıran din kurallarını koymak gerekçesiyle bunların bir ilgisi bulunmamaktadır; Resûlullah’ın hayatı ve hayatta olduğu dönemle alakalıdır.”⁶⁸⁸ Bu üç ayetten biri Hz. Peygambere has evlenme hakkı, diğeri Hz. Peygamberi bağlayan teheccüd namazıdır. Bir diğeri ise konumuz olan Mücadele 12. âyette anlatılan onunla gizli konuşmak

⁶⁸⁵ Ae., 1/179.

⁶⁸⁶ Bakara 2/109 ,115, 178,180, 183-184,190,234,240,256,274,282,284; Âl-i İmrân 3/102 ;Nisâ 4/8,15-16,48,116; Mâide 5/2, 13, 42,106; A’râf 7/199; Enfâl 8/65; Yûnus 10/41; Nahl 16/126;Nûr 24/3; Ankebût 29/46; Câsiye 45/14; Muhammed 47/4; Necm 53/39; Mücâdele 58/12; Ğâşiye 88/21-22; Tekâsür 102/1-2; Kâfirûn 109/6.

⁶⁸⁷ “Ey iman edenler! Peygamberle özel görüşme yapmak istediğiniz zaman, bu görüşmenizden önce bir sadaka verin. Sizin için en iyi ve en nezih davranış budur. Şayet bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.” Mücadele 58/12.

⁶⁸⁸ Kur’an Yolu, 1/35.

isteyenlerin sadaka vermesinin istenmesidir. Yukarıdaki açıklamadan anlıyoruz ki müelliflerimiz bu âyetleri mensuh olarak görmemektedirler.

Bakara suresi 240. âyetin⁶⁸⁹ tefsirinde ekseri ulema âyetin aynı surenin 234. veya miras ile ilgili âyet ile neshedildiği görüşündedirler. Mücahid 240. âyetin ölüm iddetini dört ay on günden bir yıla çıkarmayı kocanın vasiyetine bağladığı görüşü müelliflerimizce yer verilir. İbn Abbas bu âyetle eşi vefat eden kadının iddetini istediği yerde geçirmesine izin verildiğini söyler. Şah Veliyyullah âyet hakkında kocanın eşinin bir yıl evinde kalmasını ve nafakasının temin edilmesini istemesiyle ilgili vasiyeti yapmasını caiz veya müstehap olduğunu ifade ederek hanımın bu vasiyeti uygulayıp uygulamamada serbest olduğunu söylemektedir. Müfessirlerimiz Şah Veliyyullah'ın bu görüşünü “öncekilerin hükmünü tamamen yürürlükten kaldırması” şeklinde bir nesih söz konusu olmayıp “geneli özelleştirme, vâcibi müstehaba çevirme...” kabilinden bir tâdil (bu mânada değiştirme) vardır şeklinde anlaşılmalıdır demektedirler.

Müfessirlerimizce bu görüşlerden şu sonuç çıkarılmaktadır: ‘‘ 234. âyet, kocası vefat eden kadının iddetini bir yıldan dört ay on güne indirmiştir. Meşrû ve mâkul bir mazeret bulunmadıkça kadın bu iddeti kocasının hânesinde geçirecektir. Miras âyeti ona mirastan hak verdiği için ve tereke de vârislere intikal etmiş bulunduğu (kocasının mülkiyetinden çıktığı) için iddet esnasında terekeden nafaka hakkı yoktur. Kadının malî durumu müsait olmazsa nafakası genel kurallara göre ilgili ve borçlu yakınları tarafından karşılanacaktır. Kocasının “zevcesinin bir yıl evinden çıkarılmamasını” vasiyet etmesi teşvik edilmiş (müstehap), kadın da dört ay on günden sonraki kısmı koca evinde geçirip geçirmeme konusunda serbest bırakılmıştır.’’⁶⁹⁰

Şah Veliyyullah'ın bu âyet hakkındaki görüşündeki yorumları ve fıkıh ulemasının tanımına yapmış oldukları yorumlar⁶⁹¹ göz önünde bulundurulduğunda bu âyetin de mensuh olmadığı görüşünde oldukları söylenebilir.

⁶⁸⁹ ‘‘İçinizden vefat edip de geride eşler bırakanlar, bir yıla kadar evlerinden çıkarılmaksızın eşlerinin geçimliğini vasiyet etsinler. Onlar çıkar giderlerse kendiliklerinden yaptıkları uygun şeylerde sizin için bir vebal yoktur. Allah izzet ve hikmet sahibidir.’’ Bakara 2/240.

⁶⁹⁰ Kur'an Yolu 1/378.

⁶⁹¹ Kur'an Yolu 1/34.

4.1.6. Garânîk Hadisesi

‘‘Gördünüz değil mi (âciz durumdaki) Lât’ı, Uzzâ’yı ve üçüncüsü olan diğerini, Menât’ı?’’⁶⁹²

Garânîk olayı Kuran Yolu tefsirinde şöyle anlatılmaktadır:

‘‘Garânîk sözlükte ‘‘beyaz su kuşu, kuğu, turna; beyaz tenli genç ve güzel kız’’ anlamlarına gelen gurnûk (gırnîk) kelimesinin cemiidir. Kureyş kabilesi mensupları putlarının Allah’ın kızları olduğuna inanır ve Kâbe’yi tavaf ederken, ‘‘Lât, Uzzâ ve bir diğeri, üçüncüsü olan Menât hürmetine! Çünkü bu üçü ulu kuğulardır ve şüphesiz şefaati umulan varlıklardır’’ diyerek onları yüksekte uçan kuşlara –veya diğeri bir anlayışa göre (melekleri Allah’ın kızları olarak gördükleri için) genç ve güzel kızlara– benzetirlerdi. Bazı ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarında yer alan bir rivayete göre bir gün Hz. Peygamber Kâbe’nin civarında Kureyşliler’le birlikte otururken Necm sûresini okumaya başlamış, 19-20. âyetlere gelince şeytan 20. âyetin devamı gibi, ‘‘İşte onlar ulu kuğulardır (garânîk); şüphesiz şefaati umulmaktadır’’ anlamına gelen bir metni Resûlullah’a okutmuş; bu durumdan memnun olan Kureyşliler de sûrenin sonunda onunla birlikte secde yapmışlardı. Zira onlara göre Resûlullah bu sözü söyleyerek onların putlarının Allah katında şefaati olacaklarını kabul etmiş, dolayısıyla kendi putperestlik dinlerine onay vermiş oluyordu. Bu rivayet, İslâmî literatürde geniş incelemelere konu olduğu gibi, özellikle Hz. Peygamber hakkında kitap yazan birçok şarkiyatçı tarafından, Kur’ân-ı Kerîm’i tenkit etmek için bir malzeme olarak kullanılmıştır.’’⁶⁹³

Anlatılan bu olay ilmi olarak araştırıldığında rivayetin sahih olmadığı ortaya çıkmaktadır. Müşriklerin Peygamberimizin Necm sûresini okuduktan sonra secde ettikleri bilgisinin sağlam hadis literatürlerinde⁶⁹⁴ bulunması çeşitli şekillerde izah edilmektedir. Olayın asılsız olduğunu kabul edenler arasında nice tanınmış oryantalistlerde bulunmaktadır. Resulullahın nübüvveti boyunca tebliğde uyguladığı metot, tevhid hakkında takındığı ciddi ve katı tutumu ve Kur’ân âyetlerini tebliğ etme görevi göz önüne alındığında bu olayın gerçekleşmesinin mümkün olmadığı ortadadır. Necm sûresinin 26-28. Âyetler de⁶⁹⁵ bu olayın gerçek olmadığını delillerindedir. Şefaati konusunda Allah’ın müsaade etmesine ve rızasına bağlı olması, şefaati edeceklerin melekler olması sonucu değiştirmeyecek, hiçbir fayda sağlamayacaktır.⁶⁹⁶

‘‘Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermedik ki, o bir temennide bulunduğunda şeytan ille de onun arzularına bir şeyler katmaya kalkışmasın.

⁶⁹² Necm, 53/ 19-20.

⁶⁹³ Kur’an Yolu, 5/168-169.

⁶⁹⁴ Buhârî, ‘‘Tefsîr’’, 53/4.

⁶⁹⁵ ‘‘Göklerde nice melekler vardır ki, Allah dilediği ve razı olduğu kulları için izin vermedikçe onların bile şefaati hiçbir fayda sağlamaz. Ahirete inanmayanlar meleklerle dışı varlıkların isimlerini veriyorlar. Oysa onların bu konuda bir bildikleri yok; sadece zanna uyuyorlar. Zan ise asla gerçek bilginin yerini tutamaz.’’ Necm 53/26-28.

⁶⁹⁶ Kur’an Yolu, 5/169.

Fakat Allah şeytanın katmaya çalıştığını iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini (onun kalbine) sağlam olarak yerleştirir.”⁶⁹⁷

Hac sûresi 52. Âyeti kerime Garânîk hadisesi ile bağlı olarak zikredilmektedir. “İşte onlar ulu kuğulardır (garânîk); şüphesiz şefaatleri umulmaktadır” ibaresini Peygamberin okumuş olmasının hac sûresi 51. Âyeti kerime göz önüne alınca doğru olmadığı, okuyanın “insan şeytanlarından” birinin okuduğu ifade edilmektedir.⁶⁹⁸

Garânîk olayı 1989 yılında Hindistanlı Selman Ruşdi'nin “Şeytan Âyetleri” adlı romanımsı kitabıyla tekrar gündeme gelmiştir.

4.1.7. Yolculukta Namazın Kısaltılması

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يُفْتِنَكُمْ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا ”

“Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin sizi gafil avlamalarından korkarsanız namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur.”⁶⁹⁹

Kur'an Yolu müellifleri bu âyeti kerimenin sarıh bir şekilde korku namazına delalet ettiğini ifade ederler. Fakat yolculukta namazın korku olmadan kısaltılması için dolaylı bir delaletten söz ettiği görüşündedirler. Yolculukta namazın kısaltılmasının açık delaletini sünnette görmekteyiz. Bu konuda Abdullah b. Ömer'den şöyle naklediliyor: “Biz Kur'ân'da korku namazıyla yolcu olmayanların namazını buluyoruz, fakat yolcu namazını göremiyoruz” şeklindeki bir soru üzerine Abdullah b. Ömer'in yaptığı şu açıklama da bu anlayışı desteklemektedir: “Biz hiçbir şey bilmez iken Allah Teâlâ Muhammed'i peygamber olarak gönderdi; biz ancak onun yaptığını görüp yapıyoruz.”⁷⁰⁰

Hz. Âişe'nin “Namaz yolculukta olsun, kişinin devamlı oturduğu yerde olsun ikişer rek'at olarak farz kılınmıştı, sonra yolculukta iki rek'at olduğu gibi bırakıldı, yolcu olmayanlar için ise rek'atlar arttırıldı”⁷⁰¹ rivayeti, sünnetin yolculukta namazı kısaltmasıyla ilgili delaletini zikretmektedir. Bu rivayetten çıkarılan sonuç “hicretten sonra yolculukta namazın hiçbir zaman dört rek'at olarak kılınmadığıdır.”

⁶⁹⁷ Hac 22/52.

⁶⁹⁸ Kur'an Yolu, 3/ 744. Bk, İsmail Cerrahoğlu, “Garânîk, DİA, İstanbul 1996, 13/365.

⁶⁹⁹ Nisâ 4/101.

⁷⁰⁰ el-Muvatta', “Kasrû's-salât”, 7.

⁷⁰¹ A.e, “Kasrû's-salât”, 8.

Bir diğerk delil olarak Ya‘lâ b. Ümeyyenin “Allah ‘korkarsanız’ diyor, ama artık bu durum ortadan kalktı, ne dersiniz?” sorusunu Hz. Ömer’e yöneltmesinide görebiliriz. Hz. Ömer bu soruya; “ben de senin gibi bu işi garip buldum ve Hz. Peygamber’e sordum; ‘Bu Allah’ın size bir sadakasıdır, öyleyse siz de O’nun sadakasını kabul edin’ buyurdular”⁷⁰² cevabını verir.⁷⁰³

4.1.8. Hz. İbrâhîm’in Kuşları Çağırması

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِيَنَّكَ سَعْيًا وَاعْلَمَنَّ أَنَّهُ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

Rabbi "Kuşlardan dört tane al, onları kendine alıştır, sonra (parçalayıp) her bir tepeye onlardan bir parça bırak, sonra onları çağır. Koşarak sana gelecekler..."⁷⁰⁴

Ebu Müslim bu âyeti kerimede zikredilen kuşların öldürülmediği görüşünü ileri süren ilk âlimdir. Ona göre âyet şöyle anlaşılmalıdır:

فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ibaresinden kuşların çağırıldığında kendisine gelecek şekilde alıştırılmasıdır. Hz. İbrahim Allah Teâlâ’dan ölüleri nasıl dirilttiğini sorduğunda bu işi onun kavramasına yardımcı olacak bir örnek gösterdi “ bu dört kuşu çağırıldığında sana cevap verip gelecek hale gelmelerini sağlayacak kadar, bu alıştırmayı tekrar tekrar yap o kuşlar bu hale gelince, her birini sağ olarak bir dağın tepesine koyup, sonra onları çağırır. Onlar sana hızla gelecekler”⁷⁰⁵

Kur’an Yolu müellifleri bu konuda Hz. İbrahim’in kuşları öldürüp parçaladığı görüşündedirler. Bu olayın bir mûcize oluşundan hareketle, kuşların öldürülmesini ve parçalanmasını sonrada bu parçaların dağlara dağıtılıp çağırıldığında kuşların dirilttilip gelmelerini gerekli görmektedirler. Bu kelimelerin başka manalar yüklenilerek yorumlanması doğru değildir. Bununla beraber Ebu Müslim’in görüşü de mucizeye aykırı bir olaydır. Bu kanaatlerini de şu şekilde ifade etmektedirler

“ Allah’ın izniyle öldürülmüş ve parçalanmış kuşların diriltilmesi Allah’ın işidir; azîz ve hakîm olan Allah için bu diriltme son derecede basit ve kolay bir iştir; bunun bir peygamber elinde, onun çağırmasıyla vuku bulması da bir mûcizedir. Allah’ın izin, ilim ve kudretiyle hâsıl olan, gerçekleşen mûcizeleri te’vil etmek, “öldürmeyi, parçalamayı, dağlara dağıtmayı, çağırmayı, diriltmeyi...”, dil bakımından kelimelere yüklenmesi mümkün olmayan mânalara çekmek gereksiz ve yersizdir. Aslında bir canlının alıştıığımız kanun ve kurallar içinde meydana gelmesi ve bir müddet sonra hayatının sona

⁷⁰² Müslim, *Salâtü’l-müsâfirîn*, 4.

⁷⁰³ Kur’an Yolu, 2/129-131.

⁷⁰⁴ Bakara 2/260.

⁷⁰⁵ Râzî, *A.g.e*, Bakara 2/20.

ermesi de çok büyük bir olaydır, insanların örneklerden hareket ederek bile benzerini yapamadıkları mucizelerdir, Allah'ın irade ve kudreti dikkate alınmadığı takdirde açıklanması da mümkün olmayan vâkıalardır. Bunların mucizelerden farkı –mucizeler, daha önceden görülmemiş ve alışılmamış yollardan ve şekillerde olurken– onların, alışılan, âdet, sünnet ve kanun haline gelmiş bulunan usul ve yollarla hâsıl olmasından ibarettir.”⁷⁰⁶

4.1.9. El Kesme Cezası

“Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah'tan bir ibret olarak ellerini kesin.”⁷⁰⁷

Bu âyeti kerimelerde hırsızlık suçu ve cezası anlatılmaktadır. “Hırsızlık, “başkasına ait bir malın, muhafaza edildiği yerden sahibinin rızâsı olmaksızın ve sahiplenmek kastıyla gizlice alınması” demektir. Bu fiili işleyen kimseye de hırsız denir.”⁷⁰⁸ Hırsızın ve hırsızlığın tanımını yapıldıktan sonra hırsızlık yapan kişiye el kesme cezasının uygulanabilmesi için bazı şartların bulunması gerekmektedir. Müelliflerimiz o şartları şu şekilde sıralamışlardır:

a) Hırsızlık yapan şahsın sorumlu tutulabilmesi için gerekli nitelikleri bulundurması gerekmektedir. Mümeyyiz olması ve ergenliğe kavuşmuş olması gerekli niteliklerdir.

b) Hırsızlık fiilinin işlenmesinin haram olduğundan haberdar olması gerekir. Yeni İslâm'ı kabul etmiş olan bir kişi hırsızlık yapmanın haram olduğundan haberdar değilse bu cezanın uygulanması söz konusu değildir.

c) Hırsızın bu fiili kasten işlemiş olması gerekir. Yani hırsızlık yapan şahsın başka birine ait olduğundan emin olduğu malı sahip olmak kastıyla bilerek ve isteyerek almasıdır.

d) Hırsızın çalmış olduğu şeyin hırsızlığın gerçekleştiği esnada başkasının mülkiyetinde olması gerekir. Yani çalınan malda hırsızlık yapan şahsın mülkiyetlik hakkının olmaması veya böyle bir hakka dair ihtimalinin dahi bulunmaması.

e) Hırsızlığa konu olan malın korunduğu yerden gizli olarak alınması gerekir. Zorla alım veya emanet olarak verilen malın sahibine iade edilmemesi – haksız fiil olmalarına rağmen- gizli olarak alma sayılmayacağından hırsızlık olarak adlandırılmaz.

⁷⁰⁶ Kur'an Yolu, 1/ 414.

⁷⁰⁷ Mâide 5/38- 39.

⁷⁰⁸ Kur'an Yolu, 2/ 268.

Nitekim Allah Resulü (s.a.s.) emanet mala hıyanetlik edeni hırsızlık yapmış olarak kabul etmemiş ve el kesme cezasını vermemiştir.⁷⁰⁹

f) Hırsızlığa konu olan malın menkul ve mütekavvim (kanunlarca korunuyor ve ekonomik bir değerinin olması) özelliklerine sahip olması gerekir. Failin fiili sonucu taşınabilir özelliğe sahip her mal menkuldür. Mütekavvim olarak sayılmayan mallar haklar konusuna girdiğinden dolayı mülkiyeti de koruma altında değildir. Meyve, sebze vb. kısa vadede dejenere olan şeyler çalındığında el kesme cezasıyla cezalandırılmaz.⁷¹⁰

g) Hırsızlığa konu olan mal korunuyorken alınmış olmalıdır. Aleni bulunan veya korunma altına alınmamış bir şeyin çalınmış olması had cezası verilecek bir hırsızlık olarak görülmez.

h) Hırsızlığa konu olan malın değeri Nisab miktarına ulaşmalıdır. Örfün müsaade ettiği miktarda aleni olarak alınmış olması gasp olarak görülmediği gibi habersizce alınması durumuna da hırsızlık denilmemiştir.⁷¹¹ Nisab miktarı hakkında Hz. Peygamber'in hadisleri ve uygulamalarına baktığımızda farklılıkların olduğu görülmektedir. Bu nedenle İslâm hukukçularının Nisab miktarı hakkındaki görüşleri farklılık gösterir. Nisab miktarı: Hanefî âlimlere göre sikkeli, saf olarak 10 dirhem yada bu değere eş bir şey olmalıdır; Şâfiî ve Mâliki âlimlere göre dörtte bir dinar; Hanbelilere göre 3 dirhem veya dinarın dörtte biridir. Zikredilen bu görüşlerin hepsinin de Hz. Peygamberin sünnetinden delillerini bulabiliriz. Bir kalkanın değerinden daha az olan bir şeyin çalınmasından dolayı el kesme cezasının verilemeyeceğini Hz. Peygamber (s.a.s.) bildirmiştir. O zamanda bir kalkan fiyatı 10 dirhem, 5 dirhem, 3dirhem veya dörtte bir dinar olduğuna dair çeşitli rivayetlerin olması mezheplerin görüş ayrılığında bulunmalarının sebebi olmuştur.⁷¹²

ı) Hırsızlık suçunun işlenmesi geçerli bir mazerete binaen gerçekleşmemiş olmalıdır. Açlık, zorunluluk, zorla yaptırmak vb. gibi mazur görülen mazeretlerdir.⁷¹³

⁷⁰⁹ Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünen. Nşr. Meşhûr b. Hasen. Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, ts. "Sârik"*, 5.

⁷¹⁰ Nesâî, *"Sârik"*, 10-13.

⁷¹¹ Elmalılı, *A.g.e*, 3/1672.

⁷¹² Farklı rivayetler için bk. A.e, *"Sârik"*, 8-10.

⁷¹³ Kur'an Yolu, 2/ 268, 269.

Suçun ilk defa işlenmesi veya tekrarlanması durumunda uygulamanın nasıl olacağı şu şekilde anlatılmaktadır.⁷¹⁴

“Hırsız bu suçu ilk defa işlemişse fakihlerin çoğunluğuna göre sağ eli bileğinden kesilir. Suçun tekrarı halinde verilecek ceza konusunda hukukçular farklı görüşlere sahiptirler: Hz. Ali, Hz. Ömer ve Ebû Hanife’ye göre suçu ikinci defa işleyen hırsız te’dip için hapis ve sopa cezası uygulanır fakat eli veya ayağı kesilmez. Çoğunluğa göre ise ikincisinde sol ayağı kesilir.”⁷¹⁵

Suçun tekrarlanması sonrası verilecek ceza hakkında Kur’an Yolu müelliflerimiz bir tercihe gitmemişlerdir.

“Hırsızlık yapan kişinin pişman olup tövbe etmesi durumu şu şekilde açıklanmıştır: Ayetin zahirine baktığımızda hırsızlık yapanın pişman olması ve tövbe etmesiyle ilgili olarak şu anlaşılmaktadır: eğer kişi hırsızlık yaptığı için pişmanlık duyar ve tövbe ederse, tövbesinde samimi olup olmadığına bakılır. Samimi olduğuna kanaat getirilirse eli kesilmez. Fakat bu durumun tespiti için şahsın hapsedilmesi ve gözaltında tutulması gerekmektedir. Bu konuda İslâm hukukçularının arasında ihtilâf vardır. Hanefî âlimlere göre hırsız yakalanmadan önce çalmış olduğu şeyi iade edip tövbe etmelidir. Ancak bu şekilde had cezası düşürülebilir. Hanbelî, Zâhirî ve Şâfiîlerden bazılarının göre hırsız yakalandıktan sonra mahkemeye götürülmeden önce tövbe etmesi halinde birtakım şartların yerine gelmesiyle ceza düşer. Bazı âlimler hırsızlık yapan kişi davanın hâkime götürülmesinden önce tövbe etse bile cezanın düşmeyeceği görüşündedirler. Onlara göre verilen had cezası suçun karşılığıdır. Tövbe yasaklanan bir fiilin yapılmasından meydana gelen günahın dolayı Allah’a sığınmaktır. Tövbe etmek suçun cezasını kaldırmaz.”⁷¹⁶

Hırsızın yakalanarak hâkim karşısına çıkartıldıktan sonra tövbe etmesi - samimiyetinin bilinmesinin zor olduğundan- hukukçuların ekserisine göre had cezasını düşürmez. Allah Resulü (s.a.s.) Mahzûm kabilesinden bir kadının hırsızlık etmesinden dolayı elinin kesilmesini istemiştir.⁷¹⁷ Oysa kadın yaptığından pişmanlık duymuştu.⁷¹⁸ Zikredilen iki görüş hakkında da müelliflerimiz bir tercihte bulunmamışlardır.

⁷¹⁴ Ae., 2/ 269.

⁷¹⁵ İbn Âşûr, *A.g.e*, 6/192.

⁷¹⁶ Ae., 6/193; Ateş, *A.g.e* 2/524.

⁷¹⁷ Buhârî, “*Enbiyâ*”, 54, “*Hudûd*”, 11; Müslim, “*Hudûd*”, 9; hırsızlık suçu ve cezası hakkında bilgi için bk. Ali Bardakoğlu, “*Hırsızlık*”, *DİA*, 17/384-396.

⁷¹⁸ Kur’an Yolu, 2/ 269, 270.

Müelliflerimiz hırsızlık suçunun cezasının el kesme olduğunu ifade etmektedirler. Bunun gerekliliğini şu şekilde açıklarlar: İslâm insanları cezalandırmak istemez. Hedefi insanların mutlu ve huzurlu yaşamalarını sağlamaktır. Bu hedef için de suç işlemeye engel olacak cezalarla beraber dini, ahlâkî, sosyal ve ekonomik tedbirlere de baş vurmuştur. Kur'ân yoksullara, darda kalmışlara, ihtiyaç içinde debelenenlere devletin kasasından pay ayrılmasını ister.⁷¹⁹ Zenginlere, mallarında fakirlerin de hakkının olduğunu unutulmaması gerektiği söylenerek⁷²⁰ muhtaç olanlara ve yoksullara yardım etmelerini istemiştir.

Diğer taraftan mecburiyet olması halinde haramların yenilebileceği ve içilebileceği ruhsatı da bulunmaktadır.⁷²¹ İslâm'ın hedeflemiş olduğu toplumsal yardımlaşmanın sağlanması için istenen kurallar uygulandığında insanları hırsızlığa sevk edecek nedenler ortadan kaldırılmış olur. Diğer yandan dikkatlerden kaçırılmaması gerekli olan konu ise aslî hüküm ve müeyyide arasındaki ayırımdır. Müeyyideler (yaptırımlar), hiçbir zaman hukuk sistemlerinde gayeler olmamışlar, amaçlanmış olan kuralların korunmasını ve desteklenmesini sağlamak için gerekli düzenlemeler olarak karşımıza çıkmışlardır.

Kur'ân'ın eşya hukukuyla ilgili temel kurallarından biri, mülkiyet hakkına gösterilmesi gereken saygı ve sahibinin rızası olmaksızın bir eşyanın cebren veya gizli yolla alınmamasıdır. Bu kuralla hedeflenen gayenin gerçekleşmesi için çeşitli müeyyidelerin düşünülmesi muhtemeldir. İnsanlık tarihi bunların tecrübeleriyle doludur. Ancak geliştirilmiş olan metotların çokta başarılı olduğunu söylememiz mümkün değildir. Bütün bu sözü edilenlerden Kur'ân'ın insan haysiyetini hiçe sayılmasına ve toplumsal güven ve huzurun ortadan kalkmasına sebep olacak hırsızlık fiilinin gerçekleşmesine izin vermeyecek tedbirlerin üzerinde ciddiyetle duruyor olmasını, diğer yandan -bu tedbir ve önlemlere rağmen- bu istenilmeyen fiilin işlenmesinde ısrar edenlere karşı katı ve azimli bir mücadeleyi istemesi anlaşılabilir. Bir başka ifadeyle, mala karşı işlenen suçlardan hırsızlık fiilinin yeri belirlenirken, hırsızlığın Müslüman kimliğiyle bağdaşmayan bir vasıf taşıdığı vurgusu da dikkat edilmesi gerekmektedir. Hz. Peygamberin bazı hadislerine baktığımızda bu

⁷¹⁹ Bilgi için bk. Tevbe 9/60.

⁷²⁰ Zâriyât 51/19.

⁷²¹ Bk. Bakara 2/173.

noktanın üzerinde durulduğu görülmektedir.⁷²² Âyet kendi başına okunduğu zaman ağır bir müeyyide gibi anlaşılabilmesine rağmen, Kur'an ilkeleri ve Hz. Peygamberin uygulamaları göz önünde bulundurulduğunda, İslâmi hassasiyete sahip bir toplumun içinde hırsızlık olarak görülecek bir fiilin yargıya intikal edebilecek bir raddeye gelmiş olmasının bir hayli düşündürücü olduğuna dikkat çekilmektedir. Allah Resulü'nün (s.a.s.) rahleyi tedrisatından geçmiş olan Hz. Ömer hırsızlık olaylarında öncelikle sanığın bu fiili işleminin nedeni üzerinde durmuştur. Ceza hukukunda temel ilke olan "kusur" şartı oluşmadığı kanaati hasıl olduğunda cezanın uygulanmaması yönünde karar vermiştir.⁷²³

İslam'a göre hırsızın elinin kesilmesi cezasının hırsızlık yapmasından dolayı verilmediğini yukarıda sayılan maddelerden de anlamaktayız. Peki neden el kesme cezası verilir? İnsanların evlerindeki mahremiyeti hiçe sayıldığı için. Konut dokunulmazlığına uyulmadığı için. İnsanların evlerinde bile huzur ve sükûnet içinde yaşamalarının ihlal edildiği için. İnsanların uykularında emniyetli olmadıklarını hissettirdikleri için.

İslam dini, insanın temel hakları olan can, mal, güven, huzur, asayiş, emniyet ve saadetini bozan kişiye ibretlik ceza verir. Hırsızlık yaptığı için eli kesilen bir kişidir. Fakat bununla korunan bütün insanlıktır. Teşebbüste bulunmak isteyenler için de caydırıcı bir yönü vardır. Günümüzde yakalanan kişilere baktığımızda onlarca sabıkasının olduğunu görüyoruz. İslam dini el kesmek ile sadece Müslümanların saadetini amaçlamaz, bütün insanlığın saadetini amaçlar. Sadece Müslümanın evinde yapılan hırsızlığa verilmez el kesme cezası. Müslüman olsun olmasın bütün insanların evinden yapılan hırsızlıklara verilir.

4.1.10. Kabir Azabı

"... Onları iki defa cezalandıracağız, ayrıca çok büyük bir azaba itilecekler."⁷²⁴

Tevbe sûresindeki âyette geçen " Onları iki defa cezalandıracağız" ifadesi hakkında iki görüş bulunmaktadır. Görüşlerden biri şu şekildedir:

Münafıklar Müslümanlar başarılı olduklarında büyük bir üzüntüye kapılıyorlar derin acılar içinde bulunuyorlardı. Birinci azap olarak Müslümanların başarılarının

⁷²² Müslim, "Hudûd", 9.

⁷²³ Kur'an Yolu, 2/ 270, 271.

⁷²⁴ Tevbe 9/101.

süreceği ve onların çok acılar çekecekleri kastedilebilir. İkiyüzlülüklerinin ortaya çıkarak insanlar içinde aşağılanacakları bildirilmiş olabilir. Her ne kadar şimdi durumları iyi olsa da ileride açıklıkla karşılaşacakları, esaret altına girecekleri, canlarından olacakları kastedilmiş olabilir. İkinci azaptan maksat kabirde çarptırılacak oldukları azaptır. Önce dünyadaki hain arzularını elde edemeyecekler, buhranlara girecekler sonra ömürleri hitam bulunduğu yapmış oldukları kötülükleri yüzünden affedilmeyeceklerini bilerek cehenneme gönderileceklerdir.⁷²⁵

Diğer görüş sahipleri ise ikinci defa cezalandırmayı ahiretteki cezalandırma olarak kabul etmişlerdir.⁷²⁶ Müelliflerimiz, zikredilen görüşler arasında bir tercihte bulunmamaktadırlar.

“Eğer rabbin tarafından daha önce söylenmiş bir söz ve belirlenmiş bir vade olmasaydı, hemen yakalarına yapışılırdı.”⁷²⁷ Tâhâ sûresindeki âyette geçen vadeden ve vadenin sonundaki cezadan maksatın neler olduğu hakkında şu yorum yapılmaktadır: Âyette zikredilen vade ve zamanı geldiğinde verilecek ceza hakkında şu yorumlar yapılmaktadır: vadeden maksat kıyamet günüdür, verilecek ceza ise cehennem azabına çarptırılmalarıdır. Vadeden maksat inkarcıların sekarat-ı mevt, verilecek ceza ise kabir azabına çarptırılmalarıdır. Vadeden maksat Bedir Savaşı, verilecek ceza ise inkarcılardan birçoklarının öldürülmesi.⁷²⁸ İbn Atıyyeden zikredilen bu görüşler arasında yine bir tercih yapılmamaktadır.⁷²⁹

“Belki dönüş yaparlar diye, onlara o büyük azaptan önce daha yakın azaptan muhakkak tattıracağız.”⁷³⁰ Secde sûresindeki âyeti kerimedeki “büyük azap” ve “yakın azab’ın” neler olduğu hakkında çeşitli görüşler vardır. Büyük azaptan maksat âhiret azabıdır. Yakın azaptan maksat ise dünyada karşılaşılan musubitler şeklinde görüşlerin olmasıyla beraber bir diğer görüşte kabir azabı olacaktır. İbni Mes’ûd ise, yakın azaptan maksat Mekkeli müşriklerin Bedir savaşında yenileceklerine dair bir işarettir der.⁷³¹ Bu görüşler zikredildikten sonra müelliflerimiz âyette geçen “Belki dönüş yaparlar diye...” ifadesi göz önüne alınarak yakın azabın dünyada

⁷²⁵ Kur’an Yolu, 3/54.

⁷²⁶ Kur’an Yolu, 3/54.

⁷²⁷ Tâhâ 20/129.

⁷²⁸ İbn Atıyye, *A.g.e.*, 4/69.

⁷²⁹ Kur’an Yolu, 3/ 661.

⁷³⁰ Secde 32/21.

⁷³¹ Kur’an Yolu, 4/357.

karşılaşacakları azap olduğu görüşünü benimserler. Dünyada karşılaşacakları azaplar sayesinde buldukları yanlışlardan dönme fırsatları olur. İnkarcılar dünyada muhasebe yapma imkanını bulurlar.⁷³²

Yakın azaptan maksat, âyette geçen ‘belki dönüş yaparlar’ ifadesinden hareketle, inkarcıların dünyadaki sıkıntıları olarak kabul edilmektedir.

‘‘Firavun ailesini ise şiddetli bir azap kuşatıp yok etti. Bu azap, onların sabah akşam sokulacakları ateştir. Kıyamet koptuğunda, "Firavun ailesini en şiddetli azabın içine atın!" denilecek.’’⁷³³ Zikredilen âyeti kerimesinin tefsirinde sabah akşam ifadesinin bir deyim olduğu söylenmektedir. Bu deyim ile azabın sürekliliği ifade edilir. Berzahın ‘ölümle kıyamet arasındaki dönem’ olarak tarif edilerek inkâr edenlerin ruhlarının berzaha her gün sabah ve akşam cehennemdeki yerlerinin gösterileceği şeklinde de yorumlanmaktadır. Âyetin bu kısmının kabir azabının var olduğunu savunanların delillerinden biri olduğu söylenmektedir.⁷³⁴ Müelliflerimiz bu âyetin kabir azabına delil olup olmadığı hakkında bir görüş belirtmemişlerdir.⁷³⁵

‘‘ Şüphesiz o zulmedenlere bundan başka (dünyada başlarına gelecek) bir azap daha var; fakat çoğu bunu bilmez.’’⁷³⁶ Tûr sûresindeki âyetin tefsirinde şunlar söylenmektedir:

Bunlardan başka bir azaba çarptırılmalarıyla ilgili olarak çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bunlar: kabir azabı, açlık, çoluk çocuklarını kaybetmek, servet ve mallarının zayi olması veya Bedir savaşında uğradıkları hezimet gibi yenilgiler. Taberî bu görüşlerin hepsini birleştirmek suretiyle kıyamet gününden önce karşılaşılabilecek oldukları her çeşit musibetlerin zikredilmiş olduğu görüşündedir.⁷³⁷ Zikredilen bu görüşler verildikten sonra bir tercihte bulunulmamaktadır. Fakat Âyetin mealinde parantez içinde ‘‘ dünyada başlarına gelecek’’ ifadesine yer vermelerinden azabın dünyada olacağı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.⁷³⁸

Mülk sûresinin isimlerinin ele alındığı bölümde sureyi okuyanların kabir azabında korunacağına dair bir rivayetten söz edilmektedir. Bu rivayet dikkate alınarak

⁷³² Ae., 4/357.

⁷³³ Mü'min 40/45, 46.

⁷³⁴ Râzî, A.g.e, 27/73; Şevkânî, A.g.e, 4/566.

⁷³⁵ Kur'an Yolu, 4/ 663.

⁷³⁶ Tûr 52/47.

⁷³⁷ Taberî, A.g.e, 27/36-37.

⁷³⁸ Kur'an Yolu, 5/ 153,154.

surenin ‘‘Vâkiye, Münciye, Mânia ve Mücâdile’’⁷³⁹ isimlerinin de bulunduğu ifade edilmiştir.⁷⁴⁰

Surenin fazileti bölümünde ise mülk suresini cenazenin arkasından okunduğu ve bu okumanın da adet olduğu ifa edilir. Bunun nedeninin ise Hz. Peygamber’in mülk suresini okuyanların kabir azabından korunacağını söylemesidir.⁷⁴¹ Bu hadis, sadece okumak olarak anlaşılmamalı, okumakla birlikte amel etmekte gerektiği ve kabir azabına çarptırılmayı gerektirecek her şeyden uzak durulması da gerektiği şeklinde yorumlanmıştır.⁷⁴²

Tefsirde kabir azabı geçen yerler incelendiğinde müelliflerimizin kabir azabını savunanların delillerinin geçtiği âyetlerde, her ne kadar menfi veya müspet görüş bildirmeseler de kabir azabının delaletinden bahsetmektedirler. Kabir azabının mümkün olmayacağından ise hiç bahsedilmemektedir. Mülk sûresinin isim ve fazilet bölümünde de sûrenin okuyanları kabir azabından koruyacağı hadisine⁷⁴³ yer verilmiş olması, müelliflerimizin kabir azabının olacağı görüşünde oldukları kanısına varmamıza sebep olmaktadır.

4.1.11. Zeyneb ile Evlilik

‘‘Bir zaman, Allah’ın kendisine lutufta bulunduğu, senin de lutfkâr davrandığın kişiye, "Eşinle evlilik bağını koru, Allah’tan kork" demiştin. Bunu derken Allah’ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun, kendisinden çekinme hususunda Allah’ın önceliği bulunduğu halde sen halktan çekiniyordun.’’⁷⁴⁴

Âyette zikredilen ‘‘Allah’ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun’’ ifadesinden hareketle tefsirlerde birçok rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerden müfessirlerimiz şu şekilde bahsetmektedirler:⁷⁴⁵ ‘‘Bazı tefsir kitaplarında Hz. Peygamber’in Zeyneb’le evlenmesi konusunda birçok akla hayale gelmez rivayetler nakledilmiştir. Bunlara göre güya Peygamber aleyhisselâm bir gün, açık kapıdan Zeyneb’i görmüş, onun güzelliğine vurulmuş ve ‘‘Ey gönülleri evirip çeviren rabbim! Sen her noksandan uzaksın!’’ demiş, Zeyneb bu sözü duyup kocasına haber vermiş, kocası Zeyd bu sözden, onun Zeyneb’i beğendiği ve kendisiyle evlenmek istediği sonucunu çıkarmış, kendisine gelerek Zeyneb’i boşamak istediğini söylemiş, Hz. Peygamber bunu kabul etmemiş, fakat Zeyd onu dinlemeyip karısını boşadıktan sonra onunla evlenmiş...’’⁷⁴⁶

⁷³⁹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4/133; Râzî, *A.g.e*, 30/52; İbn Âşûr *A.g.e*, 29/5-7.

⁷⁴⁰ Kur’an Yolu, 5/414.

⁷⁴¹ Tirmizî, ‘‘*Fezâilü’l-Kur’ân*’’, 9; Şevkânî, *A.g.e*, 5/296.

⁷⁴² Kur’an Yolu, 5/415.

⁷⁴³ Tirmizî, ‘‘*Fezâilü’l-Kur’ân*’’, 9; Şevkânî, *A.g.e*, 5/296

⁷⁴⁴ Ahzâb 33/37.

⁷⁴⁵ Kur’an Yolu, 4/386.

⁷⁴⁶ Zemahşerî, *A.g.e*, 3/427.

Bu olayın sened tenkidi ve metin tenkidi yapılarak sahih olma ihtimalinin bulunmadığını ifade eden İbn Kesîr ve İbnü'l-Arabî'nin⁷⁴⁷, günümüze ışık tutacak uyarıları bulunmaktadır.⁷⁴⁸

Kur'ân ve sahih rivayetler çerçevesinde, genel ilkelerde göz önünde bulundurularak müelliflerimize göre olay şu şekilde geçmiştir:

“Zeyneb Hz. Peygamber’le evlenmeyi arzu ediyordu, mehir bile istemeksizin onun eşi olmayı teklif etmişti. Yakın akraba oldukları için örtünme emri gelmeden önce Peygamberimiz Zeyneb’i sık sık görüyor ve onu her yönüyle tanıyordu, çekici bir kadın olmasına rağmen bu teklifi kabul etmedi. Aradan zaman geçmiş, yukarıda sözü edilen sosyal değişimin perçinlenmesine sıra gelmişti. Bu uygulama için uygun bir örnek olarak Zeyneb, pek de istekli olmamakla beraber, Resûlullah’ın tebliğ ettiği emre uydu, köle olarak Hz. Peygamber’e verildiği halde onun ve Allah’ın müstesna lutuflarına mazhar olan Zeyd ile evlendi. Bu evlilik bir yıldan biraz fazla sürdü. Sosyal değerler ve örfe dayalı duygular kısa zamanda değişmediği için Zeyneb kocasını küçük görüyor, ona karşı sert ve kırıcı davranıyordu. Zeyd’in de aklından onu boşamak geçiyor, fakat kendilerini Peygamber evlendirdiği için bunu yapamıyordu. Bu esnada Allah Teâlâ peygamberine, Zeyneb’in boşanacağını ve kendisinin eşi olacağını bildirmişti. Çok geçmeden Zeyd, boşama niyetini açmak üzere Hz. Peygamber’e geldi, Zeyneb’den şikâyette bulundu, boşamak istediğini açıkladı. Hz. Peygamber, özel bilgisine göre değil, genel, objektif hukuk ve ahlâk kurallarına göre davranarak, bu arada halkın, özellikle münafıkların, “*evlâtlığın boşadığı eş ile evlenme*” konusunu kötüye kullanıp dedikodu yapmalarından da çekinerek Zeyd’e, eşini boşamamasını tavsiye etti. Buna rağmen Zeyd eşini boşadı. Dul kalan Zeyneb, önemli bir inkılâbın yerleşmesinde fedakârca rol aldığı için ödüllendirilmeyi hak etmişti. Allah ona dünyada bu ödülü, peygamber eşi olma şerefine nâil kılarak vermeyi murat etti. Muradını Peygamber’ine bildirdi, o da emri yerine getirdi.”⁷⁴⁹

Âyetteki “ Allah’ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun” ifadesinden maksadın “ İleride Zeyneb’in boşanacağı ve Hz. Peygamber’in eşi olacağı bilgisi” olarak anlaşılması gerekmektedir. Allah bu bilgiyi önceden peygamber’ine bildirmişti ve zamanı gelince, şatlar müsait olunca da peygamber’ine bildirdiği sırrı açıklayacaktı. Bu görüşten hareketle “*Allah’ın ileride açıklayacağı bir şeyi gizliyordun*” sözcüğü kınama anlamında kullanılmayıp vâkıyı ifade etmek için kullanılmıştır.⁷⁵⁰

Âyetteki “Kendisinden çekinme hususunda Allah’ın önceliği bulunduğu halde sen halktan çekiniyordun” ifadesi şu şekillerde anlaşılabilir:

a- Allah’tan çekinmen gerekirken insanlardan çekiniyorsun.

⁷⁴⁷ İbn Kesîr, A.g.e, 6/420; İbnü'l-Arabî A.g.e, 3/1542 vd.

⁷⁴⁸ Kur'an Yolu, 4/386,387.

⁷⁴⁹ Kur'an Yolu, 4/387.

⁷⁵⁰ Ae., 4/ 387.

b- sana evlenmeni emreden Allah olduğuna göre insanların söyledikleri bir önemi yok, onların söylemlerinden çekinme Allah'tan çekin.

Hız. Peygamber'in halktan çekindiği için gerçeği saklaması düşünülemez. O hayatı boyunca Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için çabalamış, o'na itaatte kusur etmemiştir. Yapılan onca teklifleri kabul etmemiştir. Müslüman olsun olmasın hiç kimse onun Allah'ın buyruklarına ters bir davranışta bulunduğunu söyleyemez. Bu durumda ikinci görüş daha uygun görülmektedir. Surenin başlarında münafıkların dedikodu yapacakları, entrikalar peşinde koşacakları haber verilerek uyarılarda bulunulmuş, bunlara hazırlıklı olunması gerektiği vurgulanmıştır. Âyette zikredilen cümle, uyarma maksatlı olarak teselli etmek için kullanılmıştır.⁷⁵¹

4.1.12. Dabbe

“ Onlara yerden bir yaratık çıkarırız da insanların âyetlerimize kesin bir şekilde iman etmedikleri konusunda onlarla konuşur.”⁷⁵²

Dâbbetü'l-arz hakkında tefsirimizde şunlar söylenmektedir:

“*Yerden bir yaratık* diye çevrilen ve insanlarla konuşacağı bildirilen dâbbetü'l-arz, tefsirlerdeki bilgilere göre kıyametin yaklaştığını bildiren büyük alâmetlerden biri olarak ortaya çıkacak olan garip bir yaratıktır. Hadislerde bildirildiğine göre inkârcıların, öncekilerin masalları olarak gördükleri ne varsa hepsinin meydana geleceği ve gerçeğin bütün çıplaklığıyla görüleceği kıyamet günü yaklaştığında bunun bir alâmeti olarak “dâbbetü'l-arz” ortaya çıkacaktır.⁷⁵³ İslami kaynaklarda dâbbetü'l-arz ile ilgili olarak bazı ayrıntılar olmakla birlikte bunun tek bir hayvan mı, yoksa yeryüzünü kaplayacak bir hayvan türü mü veya bunun temsili bir anlatım mı olduğu hususu açık değildir. Dâbbetü'l-arz'ın çıkacağı Kur'ân-i Kerim'de bildirilmekle beraber, onun mahiyeti, ne zaman, nerede ve nasıl çıkacağıyla ilgili ayrıntılara dair bilgilerin çoğu sağlam rivayetlere dayanmamaktadır. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgileri özetleyen Râzî kendi kanaatini şöyle ifade eder: “Şunu bilmelisin ki Kur'ân'da bu hususların hiçbiri hakkında herhangi bir delil mevcut değildir. Eğer Hz. Peygamber'den sahih bir haber gelmişse kabul edilir, değilse hiçbir açıklama dikkate alınmaz.”⁷⁵⁴ Bu sebeple dâbbetü'l-arza Kur'ân'da işaret edildiği sekliyle inanıp ondan ötesine gaybi mesele olarak bakmak ve bunu kıyamet alâmetlerinin hikmetleri içerisinde değerlendirmek gerekir.⁷⁵⁵ Dâbbetü'l-arz kavramının yeryüzündeki bütün insanları kapsamayan, belli olumsuz şartların ortaya çıkması halinde sadece belli yerlerde vuku bulan veya vuku bulacak olan sosyal bir sarsıntıyı sembolize ettiğini düşünenler⁷⁵⁶ de vardır.”⁷⁵⁷

⁷⁵¹ Ae., 4/387,388.

⁷⁵² Neml 27/ 82.

⁷⁵³ Müslim, “Fiten”, 118, 128-129; Müsned, 4/ 7.

⁷⁵⁴ Râzî, A.g.e, 24/218.

⁷⁵⁵ Gayb hakkında bilgi için bk. Bakara2/3. Kur'an Yolu, 1/71-72.

⁷⁵⁶ bk. İlyas Çelebi, *İtikadı Açından Uzak ve Yakın Gelecekle İlgili Haberler, İstanbul: Kitabevi yay., 2000*, s: 132-142; Zeki Sarıtoprak, “Dâbbetü'l-arz”, DIA, İstanbul, 8/393.

⁷⁵⁷ Kur'an Yolu, 4/206, 207.

Müelliflerimiz mahiyetiyle, zaman ve mekânıyla ilgili bilgilerin sağlam olmadığından hareketle dâbbetü'l-arz'ın çıkacağına Kur'ânda haber verildiği şekilde inanmak gerektiği görüşündedirler.

4.1.13. İnşikakul- Kamer

“Vakit yaklaştı ve ay yarıldı.”⁷⁵⁸

İnşikakul kamer/ Şakkul kamer (ayın yarılması) olarak literatüre giren olayı müelliflerimiz şöyle tanımlamaktadırlar: “İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre ayın yarıldığını belirten cümle Mekkeliler'in kendisinden bir mûcize istemeleri üzerine Hz. Peygamber'in eliyle işaret edip ayı ikiye bölmesini ve sonra tekrar işaret edip birleştirmesini ifade etmektedir.”⁷⁵⁹

Bu âyeti kerime İslam âlimleri arasında Peygamberimiz zamanında vuku bulduğu veya kıyamete yakın zamanda vuku bulacağına dair iki farklı şekilde yorumlanmıştır. İslam âlimlerinin ekserisi bu olayın Peygamber(sav.) zamanında vuku bulduğu görüşündedirler. Bu âlimlerimiz fiilin âyette mazi kalıbında kullanılması ve sonraki âyeti kerimenin de bu olayı tasdik eder mahiyette bulunması ve ayrıca olayla ilgili rivayetlerin⁷⁶⁰ bulunması delillerinden hareket etmektedirler.⁷⁶¹ Müelliflerimiz bu görüşleri verdikten sonra diğer görüş sahiplerinin delillerini maddeler halinde şu şekilde sıralarlar:

a) Yarıldı fiili geçmiş zamanda kullanılmıştır. Geçmiş zaman kipinde gelen fiil ile gelece zaman amaçlanmış olabilir. Bunun örnekleri birçok âyetlerde görülmektedir. Genellikle gelecekte bir vakanın gerçekleşmesi kesinlik ifade ediyorsa gelecek zaman yerine geçmiş zaman fiili kullanılmıştır. Hasan-ı Basrî ve Atâ b. Ebû Rebâh Kamer suresi 1. âyetini bu şekilde anladıkları söylenmektedir.

b) Ayın yarıldığını söyleyen rivayetlerin sahâbe ravilerine baktığımızda olayın vukuunda yaşlarının küçük olması, kimi rivayetlerinse güvenilirlik yönünden tartışmalı olması, zikredilen rivayetlerden hiçbirinin mütevâtir mertebesine ulaşmamış olması

⁷⁵⁸ Kamer 54/1.

⁷⁵⁹ Kur'an Yolu, 5/179.

⁷⁶⁰ Bk. Buhârî, “Menâkıb”, 27; “Tefsîr”, 54/1; “Menâkıbü'l-ensâr”, 36; Müslim, “Sıfâtü'l-münâfikîn”, 43-48; Tirmizî, “Tefsîr”, 54/1-5; Müsned, 4/ 82; Taberî, *A.g.e.*, 27/84-86.

⁷⁶¹ Kur'an Yolu, 5/180.

ayın yarılmaması olayının Hz. Peygamber zamanında gerçekleştiğinin kesin delillere dayandırılmadığının göstergesidir.

c) Enes b. Mâlik rivayetiyle gelen haberlerde “ayın iki parçaya ayrıldığı” değil, Mekkeliler’in mucize istemelerinin sonucunda Allah Resulünün (s.a.s.) “ayın ikiye ayrıldığını gösterdiği” söylenmektedir.

d) Ayın yarılmaması gibi insanların dikkatini çekecek olan bir olayın vuku bulmuş olması dünyanın diğer bölgelerinden de görülmüş olmasını gerektirir. Fakat tarih ve astronomi kaynaklarında incelemeler yapıldığında böyle bir bilgiye rastlanmamaktadır.

e) Kur’an âyetlerinde, peygamber kıssaları anlatılırken önceki kavimlerden misaller verilerek o toplumlara gösterilen mucizelerin inkâr edilmesinden sonra helak edildikleri bildirilmektedir. Bu bilgidен hareketle Mekkeliler’in Hz. Peygamberden istemiş oldukları mucize yerine getirilmemiştir.⁷⁶² Birtakım âyetlerde⁷⁶³ Mekkeliler’in müşriklerin inkarda ısrarlı davranışları anlatılırken Hz. Peygamberin olağanüstü şeyler göstermesinin bile fayda vermeyeceği, inkara devam edip iman etmeyecekleri vurgulanmıştır.⁷⁶⁴

Ayın “kıyamete yakın bir zamanda yarılabacağı” görüşünde olanların zikredilen delilleri diğer gurup tarafından cevaplanmaya çalışılmıştır. Bir olayın Kur’ân tarafından haber verilmesi o olayın en güçlü delilidir. Dolayısıyla Kur’ân’dan başka mütevatir delil aramak gerekmez. Bir mucizeyi vuku bulduğu esnada hazır bulunanlar görmüşlerdir. Olayın ilmi kitaplarda geçmiyor olması ufukların bölgelerde farklılıklar arz etmesine, herkesin gözlemlenmesiyle meşgul olmayışına, o vakitte insanların evlerinde bulunmalarına, bazı yerlerde havanın bulutlu olabileceğine, ay tutulması olarıktan anlaşılabilmesine, o zamanda bazı şeylerin özellikle büyücü, sihirbaz ve şeytanların yaptığına inanılmasına bağlanabileceği söylenmektedir. Peygamber zamanında gerçekleştiğine inanmayanlar gelecekte gerçekleşeceğine de inanmayabilir. Bu âyeti Peygamber zamanında gerçekleştiğini ifade etmekle tevil etmeye de gerek kalmayacaktır. Mucize isteklerinin reddedilmesi âyetleri Müşriklerin inkârcılıktaki ısrarlarını, bağınazlıklarını

⁷⁶² İsrâ 17/59, 90-93.

⁷⁶³ En’âm 6/111; Ra’d 13/31; Müddessir 74/52-54.

⁷⁶⁴ Kur’an Yolu, 5/180.

anlatmaktadır. Kur’ânda zikredilen beş olayın Buhari’nin anlattığına göre dünyamızda vuku bulmuştur.⁷⁶⁵

Arapların bir mevzunun açıklığa kavuşmasında kamer (ay) ile ilgili tabirler kullandıkları bilinmektedir. Bu bilgidен hareket ederek ayın yarılmasından, ay doğduğunda karanlık yarılarak ışığın ortaya çıkması anlamı anlaşılabilir. Bu anlam göz önüne alınarak, hususun netlik kazandığı, açıklandığı anlamı kullanılabilir. Ayın yarılmasına zikredilen görüşlerde olduğu gibi mecazi anlam verenleri Ebû Hayyân gibi âlimler tenkit ederek bu yorumlara katılmadıklarını belirtirler.⁷⁶⁶

Müşriklerin simgelerinden olan ayın Peygamberimizin parmaklarıyla ikiye bölünmesi Arapların şirk cephesinin yarılıp yok olacağına ifadesidir yorumunu yapan Ömer Rıza Doğrul’a göre olay vuku bulmuş olmakla beraber ay tutulması olarak ta düşünülebilir.⁷⁶⁷ Muhammed Esed’ rivayetlerde kuşkulanicak bir durum olmadığını söylese de olayın kıyametten önce vuku bulacağı görüşünü Râgıp el-İsfahânîden yaptığı rivayetle teyit etmeye çalışmaktadır.⁷⁶⁸ Yapılan bu rivayetin gerçeği yansıtmadığını müelliflerimiz şu şekilde söylerler:

‘‘Şu var ki yazarın (Muhammed Esed)‘‘Râgıp, ‘inşakka’l-kamer’ (ay yarıldı) ifadesinin, kıyamet gününden önce vuku bulacak kozmik felâketi –dünyanın sonu olarak bildiğimiz vâkıayı– gösterdiği şeklinde yorumlanmasını haklı görmüştür’’ ifadesi gerçeğe uymamaktadır. Zira Râgıp el-İsfahânî belirtilen yerde,⁷⁶⁹ bu görüşü bir değerlendirme yapmaksızın, ‘‘Şöyle de denmiştir ...’’ ifadesiyle nakletmektedir.’’⁷⁷⁰

Müelliflerimizin ‘‘Elmalılı âyetin, ayın hem Resûlullah döneminde yarıldığına hem de kıyamet yaklaştığında büsbütün yarılıp kıyametin kopacağına delâlet ettiğini savunur’’ sözleriyle Elmalılı’nın iki görüşü birleştirdiği görülmektedir. Elmalılı, Hasan-ı Basrî ve Atâ b. Ebû Rebâh’a göre ay kıyametten önce yarılacak görüşünde oldukları söylene de onların geçmişte olayın vuku bulduğunu reddetmedikleri görüşündedir.⁷⁷¹

Geçmişte ayın yarıldığını kabul etmekle ayla birlikte gökte bulunan cisimlerin de yarılıp parçalarına ayrıla bileceği bildirilmektedir. Peygamber’in haber vermiş

⁷⁶⁵ Bilgi için bk. Râzî, A.g.e, 29/28; İsmail Fennî(Ertuğrul),Maddiyyûn Mezhebinin İzmihlâli,ty, Orhaniye Matbahası,1928, s: 336-337; Elmalılı, A.g.e i, 7/ 4623-4624, 4636-4637; İlyas Çelebi, *İtikadî Açıdan Uzak ve Yakın Gelecekle İlgili Haberler*, s:152-181; a.mlf., ‘‘İnşikaku’l-kamer’’, DİA, 22/343-345; beş olay için bk. Duhân 44/10-16.

⁷⁶⁶ Kur’an Yolu, 5/181, Elmalılı, *Hak Dini*, 7/4625-4626.

⁷⁶⁷ Ömer Rıza Doğrul, A.g.e, s. 595.

⁷⁶⁸ Muhammed Esed, *Kur’an Mesajı*, 3/1087.

⁷⁶⁹ Râgıp el-İsfahânî, A.g.e, ‘‘şkk’’ maddesi.

⁷⁷⁰ Kur’an Yolu, 5/182.

⁷⁷¹ Elmalılı, A.g.e, 7/4627-4628.

olduğu kıyametin her şekilde meydana geleceğinin akla yatkınlığını da gözler önüne sermiş olur. Her sebeple peygamber'e karşı çıkanlara, Hz. Muhammed'in galip geleceği günlerin yakın olduğunun haberi verilir.⁷⁷²

Gazzâlî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve Şah Veliyyullah ed-Dehlevî gibi sofilerin ayın yarılmış gibi görüldüğü görüşünde olduklarını söyleyenler bulunmaktadır. İlyas Çelebi bu görüşleri verdikten sonra eleştirmiştir.⁷⁷³ Müelliflerimiz Şah Veliyyullah ve Gazzâlîye isnat edilen görüşlerin gerçeği yansıtmadığını söylerler. İlyas Çelebi son asırda yazılmış iki eserden faydalanarak bu görüşe varmıştır. Gazzâlî, el-Mustasfâ ve İhyâu ulûmi'd-dinde ayın yarılması hadisesinin Hz. Peygamber'in zamanında vuku bulmuş bir mucize olduğunu kabul etmektedir. Şah Veliyullah Kamer suresinin birinci ayetindeki ay yarılmasının kıyamet alametlerinden olduğu görüşündedir. Peygamber zamanında meydana gelmiş bir mucize olmadığı görüşündedir. Hz. Peygamber'in vuku bulmadan önce haber verdiğini dikkate alarak ileride meydana gelecek olmasından hareketle mucize olarak kabul eder.⁷⁷⁴ İbnü'l-Arabîye göre ayın yarılmış olması zorunlu değildir. Aya bakanlara onun yarılmış gibi görülmesinin sağlanmış olması kafidir.⁷⁷⁵

Müelliflerimiz âlimlerin görüşlerini zikrettikten sonra kendi görüşlerini şu şekilde sunmaktadırlar:

“Kanaatimize göre İlyas Çelebi'nin şu ifadesi konuya ışık tutacak bir unsur içermektedir: “Görüldüğü üzere kelâmcılar bir mucize olmasından dolayı inşikak-ı kamerin mümkün olup olmadığını tartışmadan kabul etmekle beraber bunun vâki olup olmadığı hususunda ayrılığa düşmüşlerdir. Çoğunluğun kanaati onun vâki olduğu yönündedir.”⁷⁷⁶ Burada söz konusu edilen bir “mucize” olduğuna göre bunun akli bir izaha ihtiyacı yoktur; zaten İslâm âlimleri de mümkün olup olmadığını tartışmamışlardır. Vukuu meselesine gelince, mucizenin bilgi kaynağı Kur'an ise, ona bizzat şahit olmayanların meydana gelmiş olduğunu kabul etmeleri için başka delillerle ispat edilmesi gerekmez. Nitekim bir mümin, Sâlih peygambere mucizevî özellikler taşıyan bir deve verilip kavminin bununla sınandığı veya Mûsâ peygamberin eline, koynundan çıkarıp gösterdiğinde bakanları şaşırta mucizevî bir parlaklık özelliği verildiği konularında, bunların gerçekten olup olmadığını araştırma ihtiyacı duymaz. Ancak inşikak-ı kamer konusundaki âyetin ifadesi diğer örneklerdekine nazaran ihtimalli gibi durduğu ve konuya ilişkin haberlerin mütevâtirliği tartışmalı olduğu için bunun yalnızca bir ihtimalini, kesin bir iman konusu olarak ele almamak gerekir. Esasen konuya ilişkin haberler üzerinde tartışma açılmasının sebebi de –hâşâ– Kur'an-ı

⁷⁷² Kur'an Yolu, 5/182.

⁷⁷³ İlyas Çelebi, *İtikati Açından Uzak ve Yakın Gelecekle İlgili Haberler*, İstanbul,1996, s:165, 176-177.

⁷⁷⁴ Şah Veliyyullah ed-Dehlevî, *et-Teshîmâtü'l-ilâhiyye, Tashîh ve Tahşîye: Üstaz Ğulam Mustafâ el-Kasîmî, Haydarâbâd, 1992, s:65.*

⁷⁷⁵ Elmalılı, A.g.e, 7/4232- 4236.

⁷⁷⁶ İlyas Çelebi, a.g.e., s:175.

Kerim'e, onun mütevâtirliğine itimatsızlık değil, anlatımın farklı yorumlamaya açık durmasıdır.”⁷⁷⁷

4.1.14. Örtünme Tavsiye Mi Emir Mi?

“Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar... Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar.”⁷⁷⁸

Son zamanlarda bu âyetlerin bağlayıcı olup olmadığı hakkında çeşitli tartışmalar ortaya çıkmıştır. Fakat âyetlerde bulunan emir kipleri başta olmak üzere âyetlerde detaylı bilgilerin verilmiş olması, gerekçelerin açıklanması, âyetin sonunda “ Ey müminler! Hepiniz Allah’a tövbe edin” ifadesinin kullanılmış olması ve Müslümanların asırlar boyunca ittifakının bulunmuş olması örtünmenin farz olduğunun delillerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla âyetlerde geçen buyrukların bir bağlayıcılığı bulunmaktadır.⁷⁷⁹

Bu âyetlerden anlaşılıyor ki zina fiilinin gerçekleşmesi iki taraflı olmasından dolayı erkekler ve kadınlar tedbir almalıdırlar. Âyetlerde hem erkek hem kadın ayrı ayrı zikredilmek suretiyle Her ikisi de tedbir almakla sorumlu tutulmuşlardır.⁷⁸⁰

4.1.15. Medya Sorumluluğu

“Kendilerine güven veya korku veren bir haber geldiğinde onu yayıyorlar. Halbuki onu Resûlullah’a ve aralarından yetki sahibi kimselere götürselerdi, içlerinden haberin mâna ve maksadını çıkarabilenler şüphesiz onu anlarılardı.”⁷⁸¹

Günümüzde tartışma konusu olan “medyanın duyarlık ve sorumluluğu” meselesinde yol gösterici bir âyet olarak kabul edilebilir. Haberlerin “Resûlullah’ a ve ülü’ l-emre götürülmesi” emri yetki sahiplerine başvurulması olarak anlaşılması gerekmektedir. Yetki sahipleri âyetin indiği dönemde haberin halka sunulmasında yapacağı etkiyi iyi bilenler ve komutanlardır. Haber yayılmadan önce doğruluğu araştırılmalı eğer doğruysa halk üzerinde nasıl tepki oluşturacağı tahmin edilerek istenilmeyecek olayların ortaya çıkmasını daha başlamadan önlemeye çalışılmalıdır. Yanlış haberlerin toplumu nasıl etkilediği günümüzde çokça rastlanan olaylardandır. Özellikle internetle beraber sosyal ağların oluşması ve fazlalaşmasıyla bu konunun önemi günümüzde daha da artmaktadır.

⁷⁷⁷ Kur’an Yolu, 5/ 184.

⁷⁷⁸ Nûr 24/30-31.

⁷⁷⁹ Kur’an Yolu, 4/75.

⁷⁸⁰ Kur’an Yolu, 4/70.

⁷⁸¹ Nisâ 4/83.

Âyetin indiği dönemdeki olumsuz haberin örneği olarak şu hadise verilebilir: Mekkeliler ile Medineliler uhud savaşı sonrası bir sene sonra Bedirde karşılaşmak üzere sözleşirler. Zaman geldiğinde Mekke'deki kuraklıktan dolayı Ebû Süfyân savaşmak istemez. Müslümanlarında gelmesini engellemek için Mekkelilerin büyük bir ordu hazırladıklarını ve bu orduya karşı konulamayacağı propagandasını yapmak üzere birini Medine'ye gönderir. Bedrül-Mev'id Gazâsı olarak bilinen bu askeri hareket'in diğer bir adıda küçük Bedirdir.

Âyetin "azınız müstesna" kısmı olaya uyarlandığında " Duyup gerekli araştırmaları yapmadan yaydığınız haberlerin azı müstesna çoğunda şeytanın istediğini yerine getirmiş olurdunuz" şeklinde anlaşılabilir. Genel olarak ise, " Allah Teâlâ peygamber ve kitap göndermeseydi inanç, bilgi ve kararlarınızın çoğunda şeytana uyardınız" şeklinde anlaşılabilmesi mümkündür.⁷⁸²

4.1.16. Sünnet 'in Önemi

"Resûllah'a izâfe edilen söz, fiil, takrir, sıfat ve ahlak" olarak tanımlanan hadis ve sünnet genellikle hadisçiler tarafından aynı manada kullanılmaktadır. Kur'an'da Peygamber'e verildiği bildirilen hikmet⁷⁸³ sözcüğü "sünnet" olarak ta tefsir edilmiştir.⁷⁸⁴

İbn Kuteybe sünneti 3 bölümde inceler: birincisi, vahiy meleği tarafından Allahtan gelen sünnet; ikincisi, Peygamber'e bırakılan sünnet; üçüncüsü, Peygamber'in adap şeklinde sunduğu sünnet.⁷⁸⁵ Bu tasnifle "sünnetin ilahi menşei dâvâsını haklı olarak desteklemektedir."⁷⁸⁶

İngilizlerin sömürü için Hindistan ve Mısır'ı ele geçirmelerinden sonra Müslümanların eski ihtişamlarına sahip olabilmeleri için Peygamber'in (s.a.s.) vefatından asırlar sonra yazılmasından dolayı hadislerde güven sorunu bulunduğu iddia

⁷⁸² Kur'an Yolu, 2/ 104-105.

⁷⁸³ Ali İmran 3/164; Nisâ 4/113.

⁷⁸⁴ *Kur'an Yolu*, 1/711; 2/141; Ebu Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şafii, *er Risale* (nşr. Ahmed Muhammed Şakir), Kahire 1399/1979, s: 32,78; Mustafa Sıbai, *es-Sünne Ve Mekânetühâ Fi't-Teşrî'i'l-İslâmî Kahire* 1960-61, s: 50-51.

⁷⁸⁵ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dineverî, *Te'vilu Muhtelifu'l-Hadis, tsh. Muhammed Zühri en-Neccar, Kahire: Mektebetü'l Killiyatı Ezheriyye, 1966; Hadis Müdâfaası, çev. Hayri Kırbaoğlu, İstanbul: Kayıhan, 1989, s:196-198.*

⁷⁸⁶ Goldziher, *Muslim studies, George Allen & Unwin LTD, 1967, 2/32.*

edilmiştir. Böyle bir güven sorunu bulunmayan Kur'an çevresinde toplanmak gerektiği görüşü ortaya atılmıştır. Bu görüş zamanla tüm dünyaya yayılmıştır.

Bu akımın devamı olarak günümüzde Peygamber efendimizin hadisleri tartışılmaya başlanmış. Hadisleri kabul etmeyen bir gurup ortaya çıkararak hadislerin Peygamber'e izafeti sıkıntılı olduğundan "bize sadece Kur'an yeter" denilmiştir. Bu konu çeşitli platformlarda tartışılmak suretiyle Müslümanların zihinleri de bulandırılmaktadır. Bu konu hakkında Kur'an Yolu müfessirlerinin görüşlerini âyetler ele alınarak incelemeye çalışalım.

Kur'an-ı Kerim'de Peygamber'e itaatin Allah'a itaat olduğunu bildiren ayeti kerimeler mevcuttur.⁷⁸⁷ Amellerin boşa gitmemesi,⁷⁸⁸ doğru yolu bulabilmek,⁷⁸⁹ mutluluğa erebilmek,⁷⁹⁰ cennete erişebilmek için⁷⁹¹ Allah'a ve resulüne itaat etmemiz emredilmektedir. Bu âyeti kerimeler Peygamberin sünnetinin bağlayıcılığının açık delillerindedir. İtaatin sadece Allah'a değil Allah ile beraber Peygamber'e de yapılması gerektiği vurgulanmaktadır.⁷⁹²

Hiz. Peygamberin görevi sadece vahyi tebliğ değildir. Onunla birlikte ümmetin önder ve örneği olmak, lüzumlu yerlerde boşlukları doldurmakla ilgili görevleri de bulunmaktadır. Fıkıh usulü uleması bu ve benzeri âyetlerden hareketle sünnetin Kur'an'dan sonra ikinci delil kabul edilmesinde mutabıktırlar. Peygamberin de bir beşer olduğunu ifade eden âyetlerle⁷⁹³ her fiillerinin uyulması zorunlu olmadığını ifade eden hadisler dikkate alındığında her zaman sünnetin delil olduğu söylenememektedir. Delil olarak alınabilmesi için bir delilin bulunması lazımdır. "Böyle bir delil bulunmadıkça Hiz. Peygamber'in davranışlarını –onun örnekliğinin tabii bir sonucu olarak– dinî kural getiren, irşad eden, yol gösteren, izlenmesi gerekli veya faydalı olan davranışlar olarak almak ve değerlendirmek gerekir."⁷⁹⁴

⁷⁸⁷ Âl-i İmran 3/32,50,51,132; Nisâ 4/ 13,14, 59,69,80; Mâide 5/ 92; Enfâl 8/ 1,20,24,46, Tevbe 9/71; Nûr 24/ 52,54; Ahzâb 33/ 36,70; Muhammed 47/ 33; Fetih 48/ 17; Hucurât 49/ 14; Teğabün 64/ 12.

⁷⁸⁸ Muhammed 47/33.

⁷⁸⁹ Nur 24/54.

⁷⁹⁰ Nur 24/52.

⁷⁹¹ Nisa 4/13.

⁷⁹² Ae., 5/59.

⁷⁹³ Kehf 18/110; Fussilet 41/6.

⁷⁹⁴ Kur'an Yolu, 2/ 99-100.

Nisa suresi 59. âyetteki⁷⁹⁵ “itaat ediniz” sözcüğünün ve bağlacı olmasına rağmen Peygamber içinde tekrar kullanılmış olması Peygamber’e itaatın sadece “Kur’an’dan ibaret olan vahyin tebliğine uyma” olarak anlaşılmasını gerektirmektedir. Peygamber’e itaat; onun bütün hal, tavır, tutum, hareket, söz ve emirlerine uyulmasını kapsamaktadır. Peygamber’in “dinî veya bağlayıcı olmadığını bildirdiği, ya da karîneler yoluyla böyle olduğunu kavradıkları emirleri” hakkında sahabe kendi görüşlerini söylemekten geri durmamışlar, bunun dışındaki isteklerini hemen yapmışlardır.

Âyetteki “Allah’a ve peygambere götürün” emrinden Kur’an’a ve sünnete müracaat edilmesi anlaşılmaktadır. Çözümün bunlarda bulunması halinde müminlerin bunlara uymaları gerekmektedir. Bütün sorunların çözümleri açık bir şekilde Kur’an ve sünnette bulunması mümkün değildir. Fakat “ışık tutan ilkeler, işaretler, delâletler, örnek ve emsal çözümler” bulunmaktadır. Bu delillerden yararlanmak suretiyle meselelerin Kur’an ve sünnete arz edilerek çözüme kavuşturulması işleme icihad denilmektedir. Sahabe Peygamber aracılığıyla öğrenmiş olduğu icihatı sonrakilere öğretmişler⁷⁹⁶, her devirdeki âlimler geliştirerek bu günlere kadar gelmesine vesile olmuşlardır.⁷⁹⁷

Peygamberin tebliğ ile ilgili vazifelerinden olan, peygamberliğin esasları hakkında yanlış yapması düşünülemez. Bu konularda içtihatlarıyla diğer insanlar hata yapabilir. İlahi yasaları uygulamaya gelince delillere ve şahitlere göre karar vermek zorundadır. Nasıl hâkim delillere ve şahitlere göre karar veriyorsa Hz. Peygamber’de deliller ve şahitlere göre karar verir.⁷⁹⁸

Peygamber’in bazen yanılığa düştüğü ve Allah Teâlâ’nın bu yanılığı düzelttiği düşünüldüğünde Peygamber’in içtihatla hüküm verdiği sonucunu çıkarabiliriz. Bu âyetten Peygamber içtihatla hükmetmez sonucu çıkarılanların delilleri çürütülür. Râzî’nin ifadesiyle “Esasen kıyas ederek hükmetmek de nasla hükmetmek demektir. Çünkü

⁷⁹⁵ Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü’l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah’a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah’a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir. Nisâ 4/59.

⁷⁹⁶ Cessâs, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, 1/212-213.

⁷⁹⁷ *Kur’an Yolu*, 2/ 86-89.

⁷⁹⁸ Ben ancak bir beşerim ve siz bana davalarla geliyorsunuz. Olur ki biriniz delilini daha güzel ifade eder de ben, ondan işittiğime dayanarak lehinde hükmederim. Her kime, kardeşine ait bulunan bir hakkı hükmederek verirsem sakın onu almasın; çünkü ona ateşten bir parça vermiş olurum!” Buhârî, Şehâdât, 27; Müslim, Akzıye, 4; Kur’an Yolu, 2/136-137.

kıyas yapan nastan hareket etmekte, onu ölçü olarak almaktadır.” Kıyasın yapılabilmesi için naslardan bir delile dayanması gerekmektedir.⁷⁹⁹

Maide suresi 157. âyetteki “Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten nehyeder; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer” kısmı Peygamberimizin teşrideki yerini göstermektedir. Bu âyetle Peygamber’in görevinin sadece kendisine indirilen âyetleri insanlara bildirmek olmadığı ifade edilmektedir. Böyle kabul edilirse Peygamber’i robotlaştırmış oluruz. Bununla beraber peygamber’in teşri faaliyetinde ilâhî iradeye bağlı kalmak zorunda olduğu gerçeği de unutulmamalıdır.⁸⁰⁰

Âl-i İmrân, 31-32 âyetler⁸⁰¹ Allah’ın sevgisini elde etmenin yolunun Peygamber’e ittibâdan (uymaktan) geçtiğinin açık olarak anlatıldığı âyetlerdir. Burada şu hususa da dikkat edilmelidir; “Allah için sevmek” ve “Allah gibi sevmek.” Bu hususlar birbirlerine karıştırılmamalıdır. Hristiyanlar ve Yahudilerin yaptıkları hatalara düşülmemelidir. Kelime-i tevhid ve kelime-i şehâdet dikkate alındığında Hz. Muhammed’in Allah’ın kulu ve elçisi olduğu gerçeğinin vurgulanması⁸⁰² bu belirgin hataya düşülmemesini istemenin bir zuhurudur.⁸⁰³

Peygamber’in (s.a.s.) Kur’an’ın âyetlerini iletmekle kalmayıp, “Allah’ın hükümlerini sözlü veya fiilî olarak bildirme, yorumlama, inananlara uygulamada örnek olma” sorumlulukları da bulunmaktadır. Allah Resulünün söz konusu işlevlerinin hepsine sünnet ismi verilmektedir. Sünnetin Allah’ın yönlendirmesiyle vuku bulduğundan, denetimde bulunmasından dolayı vahiy değeri verilmektedir. Peygamber’in Kur’an’a ters bir şeyler yapması, söylemesi veya bir hüküm vermesinin akla bile getirilmesi kabul edilebilir değildir.⁸⁰⁴ Bu kural çerçevesinde Peygamberden

⁷⁹⁹ Kur'an Yolu, 2/137-138.

⁸⁰⁰ Ae., 2/605. İmam Mâtürîdî ‘’ismet, külfeti/sorumluluğu kaldırmaz. Peygamberin gûnahtan korunmuş olması(ismet) onu, tâate zorlamadığı gibi gûnah işlemekten de âciz bırakmaz. Ne var ki ismet, Allah’ın bir lûtfu olup peygamberi hayr yapmaya sevk eder, kötülüklerden alıkor. Fakat ilahi imtihanın gerçekleşmesi için onda yine de irade mevcuttur.’’ Nurettin Ahmed b Mahmud es Sabuni, el Bidâye fi usûlu’d-din, trc. ve nşr. Bekir Topaloğlu, Ankara,1979, s:54; Agy, Maturidiyye Akaidi, trc. ve thk. Bekir Topaloğlu, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları. s:121-122.

⁸⁰¹ “(Ey Resûlüm!) De ki: Eğer Allâh’a muhabbet ediyorsanız (O’nu seviyorsanız), bana tâbî olunuz ki Allâh da sizi sevsin ve gûnahlarınızı mağfîret buyursun. Allâh, Gafûr (ve) Rahîm’dir. (Yine ey Resûlüm!) De ki: Allâh’a ve Resûl’e itaat ediniz! Eğer yüz çevirirlerse, muhakkak ki Allâh kafirleri sevmez!” Âl-i İmrân 3/ 31-32.

⁸⁰² Elmalılı, *Hak Dini*, 2/1076-1079.

⁸⁰³ Kur'an Yolu, 1/542-543.

⁸⁰⁴ Necm 53/ 3,4.

rivayet edildiği söylenen şeylerin Kur'an'a arz edilerek metin tenkidi yapılması doğru olacaktır. Çünkü Peygamber Kur'an'a ters bir şey söylemez veya yapmaz.⁸⁰⁵

Peygamber Kur'an âyetlerini insanlara ulaştırmada ve açıklamada hata yapmaktan korunmuştur. Hâkka 44-47.⁸⁰⁶ Âyetleri bu konuyu desteklemektedir. Peygamber'in beşerî konulardaki görüşlerinde hata yaptığı bilinmektedir. Tebliğ ve tebyinde ki koruma, beşerî konular da ortadan kalkmaktadır. Meşhur olmuş olan hurma aşılama olayı buna örnek olarak verilebilir.⁸⁰⁷

Sonuç olarak âyetlerin tefsirine baktığımızda müelliflerimiz sünneti Kur'an'dan sonra ikinci delil olarak ele almaktadırlar. Müelliflerimizin fıkıh alanında uzmanlaşmış olmalarının⁸⁰⁸ bunda etkili olduğu düşüncesindeyiz. Çünkü fıkıh usulü âlimleri arsında sünnetin delaleti üzerinde ihtilaf yoktur. Resûlullah'tan gelen rivayetlerin Kur'an süzgecinden geçirilerek metin tenkidi yapılmasını doğru bulmaktadırlar.

4.1.17. Âdem'in yeryüzünde var oluşuna meleklerin tepkisi

“ Onlar, “Biz seni eksiksiz bilirken ve durmadan övgü ile tenzih ederken orada fesat çıkaracak ve kan dökcek birini mi yaratacaksın?” dediler.”⁸⁰⁹

Meleklerin Âdem'in “fesat çıkaracak ve kan dökcek” biri olarak tanımları konusu hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden bazıları şunlardır: “ bunu, olacakların yazıldığı levh-i mahfûzdan öğrendikleri; daha önce yaratılıp yeryüzüne gönderilmiş benzer varlıklar olabileceği ve bunlara bakarak bilgi sahibi oldukları; cinlere veya yırtıcı hayvanlara kıyas ettikleri vb.” Akla uygunluk ve vakıaya uyumluluk göz önüne alındığında müelliflerimiz iki görüş üzerinde durmaktadırlar. 1. Allah'ın Âdem'i meleklerle önceden tanıtmaması. 2. Melekler Âdem'in yaratılışına şahitlik

⁸⁰⁵ Kur'an Yolu, 3/ 401-402.

⁸⁰⁶ “Eğer Peygamber bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı, Elbette onu kısıvrak yakalardık. Sonra onun can damarını koparırdık. Hiçbiriniz buna mâni olamazdınız.” Hâkka 69/44-47.

⁸⁰⁷ “Resulullah ile birlikte hurmalıklarının başında bulunan bir topluluğa uğradım. Allah'ın Resülü (asm), (orada bulunanlara bahçelerinde çalışanlarla ilgili olarak) 'Bunlar böyle ne yapıyorlar?' dedi. Onlar da çiçeğin erkeğini dışıninkine aktarmak suretiyle aşılama yaptıklarını söylediler. Bunun üzerine Resûlullah Efendimiz, 'Bunun bir fayda sağlayacağını zannetmiyorum.' buyurdular. (Aşılama uğraşan kişiler) Resûlullah'ın bu haberini alınca yapmakta oldukları işi terkettiler. Sonra (onların aşılama) terkettileri haberi Resûlullah'a ulaştırılınca şöyle buyurdu: 'Bu, onlara bir fayda temin ediyorsa, bunu yapınlar. Ben sadece bir zannımı (kanaatimi) ifade ettim, beni zannımdan dolayı muaheze etmeyin. Ancak size Allah adına konuştuğumda onu alınız/tutunuz, zira ben O'na asla yalan isnat etmem.’ Müslim, Fedail,139; İbn Hanbel, 1/162; İbn Mâce, Ruhûn, 15.

⁸⁰⁸ Hayrettin Karaman ve İbrahim Kâfi Kõnmez'in alanları fıkıhtır.

⁸⁰⁹ Bakara 2/30.

ettiklerinden, yaratılış merhalelerini bildiklerinden dolayı bu özelliklerin onda bulunabileceğini⁸¹⁰ anlamış olmaları.⁸¹¹

4.1.18. Haram Aylar

‘‘Sana haram ayı, onda savaşmayı soruyorlar. De ki: Onda savaşmak büyük günahtr.’’⁸¹²

Haram aylar savaşmanın yasaklandığı, barışın hüküm sürdüğü aylardır. Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep aylarından oluşan kameri aylar haram aylar olarak adlandırılır. Hz. İbrahim’den başlayan bir uygulama olduğu bilinmektedir. Nesi (erteleme) diye adlandırılan bu ayların yerlerinin değiştirilmesi, Mekkelilerin de uyguladıkları bir olaydır.⁸¹³

Müelliflerimiz haram aylardaki savaş yasağı hükmünün devam ettiği hususunun tartışmalı olduğunu söylemektedirler. Bu yasağın Bakara 191. âyet ve Tevbe sûresi 5 ve 28. Âyetleriyle hükmünün kaldırıldığı görüşünde olan âlimler bulunmaktadır.⁸¹⁴ Zikredilen âyetlerin bu âyetin hükmünü kaldırmadığı görüşünü savunan âlimler de vardır.⁸¹⁵

Müelliflerimiz, konunun evrensel olarak ele alınması gerektiği kanatindedirler. İslam’ın uluslararası platformla ilgili görüşleri de göz önüne alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Savaşın gerçekliliğinden yola çıkılarak ortaya çıkacak olan yıkıcı sonuçları ortadadır. Bu sonuçların minimize edilmesi için yılın 4 ayında savaşmanın yasaklanması ilkesi oluşturulabilir. Zamanımızda bazı günlere özel anlamlar ve önemler atfedilmesi bu görüşün değerini yükseltmektedir.⁸¹⁶

⁸¹⁰ İbn Âşûr A.g.e, 1/402-403; Muhammed Hüseyin Tabatabâi, A.g.e, 1/116.

⁸¹¹ Kur’an Yolu, 1/104.

⁸¹² Bakara 2/217.

⁸¹³ Tevbe 9/37. Kuran Yolu 2/764.

⁸¹⁴ İbnu’l-Arabî, A.g.e, 1/147; İbn Kesîr, 3/8; Elmalılı, A.g.e, 3/ 1555.

⁸¹⁵ Elmalılı A.g.e, 3/ 1555; Ateş, A.g.e, 2/454.

⁸¹⁶ Kur’an Yolu 1/341-342; 2/206,764.

SONUÇ

Müşkili “diğeriyle benzeşmesinden veya başka bir sebepten dolayı anlamında kapalılık olan âyet”⁸¹⁷ şeklinde geniş mana verildiği görülmektedir. Süyûtîyle beraber ‘âyetler arasında ilk bakışta bir çelişki, ihtilaf varmış vehmine kapılmaktır’⁸¹⁸ manasında kullanılmaya başlanılarak manada daralmanın meydana geldiği görülmektedir. Günümüzde daha çok dar anlamında kullanılmaktadır.

Müşkilin geniş anlamı ele alındığında başlangıcını Peygamberimizin zamanına kadar getirebilmekteyiz. Dar anlamda ele aldığımızda ise sahabe zamanında oluşmaya başladığını müşahede edebiliriz.

İbn Kuteybe kendi zamanındaki İslam düşmanlarının saldırılarına karşı, onlara cevap vermek amacıyla Müşkilü'l-Kur'ân isimli eserini kaleme almıştır. Bu eser her ne kadar ilk yazılan eser olmasa da bizlere ulaşan sistematik ilk eser olmasından dolayı Müşkilü'l-Kur'ân eserleri arasında önemli bir yere sahiptir.

Kur'ân âyetlerindeki müşkil durumlar geçmişte olduğu gibi bu günde vardır ve İnsanların anlamadaki farklılıklarının bulunduğu sürece de var olmaya devam edecektir. Kur'ân'ın kendisine has dil yapısının ve anlatım şeklinin olması da bu anlama farklılıklarının nedenlerindedir. Bu konuda kadim ulemamız özverili çalıştığı gibi bundan sonraki ulemamızda fedakârca çalışarak müşkil âyetleri çözüme kavuşturacaklardır. Bu kanaate varmamızı sağlayan ‘‘Kesin olarak bilesiniz ki bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz’’⁸¹⁹ âyetidir.

Gayri Müslimlerin İslam'ın ve Kur'ân'ın ilahi olmadığı görüşlerini yaymak gayretiyle bazı saldırılarda bulunmaları İslam'ın ilk zamanlarına kadar gitmektedir. Bu konuda onların tutundukları argümanları müşkil ve müteşabih âyetler olmaktadır. Müşkil ve müteşabih âyetlerden yararlanmak suretiyle Müslümanların akıllarını karıştırmak istemektedirler. Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan iletişim araçları kullanılarak dünyanın her yerine ulaşmak kolaylaşmaktadır. Bu iletişim araçları kullanılmak suretiyle özellikle Müslüman gençler hedef alınarak bu çalışmalar bu günde devam etmektedir.

⁸¹⁷İbn Kuteybe, *Te'vilü Müşkilü'l-Kur'ân*, S:120.

⁸¹⁸ Süyûtî, *el-İtkan*, 2/79; Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, s: 186.

⁸¹⁹ Hicr 15/9.

Müşkilü'l-Kur'ân ilminin bilinmesiyle ilk başta İslam'ın ve Kur'ân'ın düşmanlarının sunmuş oldukları tezlerine karşılık anti tezler oluşturulmuş olacaktır. Böylece bir alışkanlık kazanılarak cevap verme melekesinin de kazanılması sağlanacaktır. İslam'a düşmanca saldıran hareketlerin Müslümanları etkilemesinin önüne bir nebze de olsa geçilmiş olacaktır. Âyetlerle ilgili bilgi sahibi olmama ve kifayetli akıl yürütememekten kaynaklanan sorunlar karşısında neler yapılabileceği becerisi de bu sayede kazanılmış olur.

Diyanet İşleri Başkanlığının Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez, Prof. Dr. Mustafa Çağrı ve Prof. Dr. Sadrettin Gümüşe hazırlattığı ikinci tefsir olan⁸²⁰ Kur'an Yolu tefsirinin Müşkilü'l-Kur'ân'ı nasıl yorumladığını incelemeye çalıştık. Prof. Dr. Hayrettin Karaman ve Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez'in uzmanlık alanları İslâm hukukudur. Prof. Dr. Mustafa Çağrı İslâm ahlakı üzerine çalışmalarını yürütmektedir. Prof. Dr. Sadrettin Gümüş ise Arap Dili üzerine çalışmalarla başlamış daha sonra tefsir'e geçmiştir.

Kuranın âyetlerinin, âyetlerle tefsir edilmesine ilk dönemden bu güne kadar büyük ehemmiyet verilmektedir. Tefsirimizde de bu ehemmiyet görülmekte ve müşkil âyetlerin çözümünde de âyetlerin âyetlerle izah edilmesinden yararlanılmaktadır.

Âyetlerin sebebi nüzûlünün tefsir ilmi açısından çok önemli olduğu müelliflerimizce belirtiliyor. Bununla birlikte âyetlerin sadece sebebi nüzûle hapsetmemek gerektiğini de ifade ediyorlar. Bu düşüncelerini müşkil âyetlerin çözümünde de kullandıkları görülmektedir.

Müelliflerimiz müşkillerin çözümünde yer yer hadislerden faydalanmayı ihmal etmemektedirler. Hadislerin sahih olup olmadığı hakkında yeri geldiğinde metin ve senet tenkitleri yapılarak görüş bildirilmektedir. Sahabe görüşlerinden de müşkillerin çözümünde faydalanılmaya çalışılmıştır. Tabii görüşlerine de yer verilmiştir.

Müşkili çözümlerken kullanılan bir diğer argüman da mütekaddimun ve müteahhirun âlimlerin görüşlerinden yararlanmaktır. Zikredilen bazı rivayetlerin israiliyyattan olabileceği üzerinde durulmaktadır.

Neshin vukuu müelliflerimiz tarafından kabul edilmekle beraber Kur'ân âyetleri arasında neshin bulunmadığı görüşünde olduklarını tefsirin giriş bölümünde

⁸²⁰ Birinci tefsir Elmalılı'nın tefsiridir.

zikretmektedirler. Neshin Kur'ân ile diğerk semâvî kitaplar arasında vuku bulduğu düşüncesinde oldukları müşahede edilmektedir. Âlimlerin âyetler arasında neshin bulduklarını söyledikleri âyetlerin tefsirlerinde, bu âyetler arasında neshin bulunduğunun söylenemeyeceğini, bir âyetin başka bir âyetin geçerliliğini ortadan kaldırmasının doğru olmayacağından her iki âyet de ifade ettikleri koşullar göz önüne alınarak geçerliliklerinin sağlanmasının gerekli olduğunu söylemişlerdir. Müşkil âyetleri uzlaştıırken cem ve te'vilden yararlanmışlardır.

Tefsirimizde çağdaş zamandaki tartışmalara yer verilmekle beraber konular hakkında yapılmış olan çeşitli görüşlere yer verilmiştir. Fakat defaatle bir tercih yapılmamıştır. Tercih yapmak okurlara bırakılmaktadır.

‘Sözce Allah'tan daha doğru kim vardır!’ (Nisâ 4/87,122.)

KAYNAKÇA

Abduh, Muhammed, *tefsîru Cüz'i Amme*, Mısır 1322.

Acar, H. İbrahim, "Talâk", *DİA*, İstanbul 2010.

Adıgüzel, Hanifi, *Din Dili Bağlamında Haberî Sıfatlar (Arş-Kürsî Ve İstivâ)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2007.

Ağkuş, Yusuf, "Kur'an Yolu" Adlı Tefsirin Tefsir İlmi Açısından Değerlendirilmesi," Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Konya 2008.

Akça, Yunus, "Kur'an'da Müşkile Yol Açan Sebepler [The Reasons which Causes Difficulty in Qur'an]". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* -

Aktan, Hamza, "Miras", *DİA*, İstanbul 2005.

Albayrak, Halis, "Mübhematul Kur'an ilmi ve tefsirdeki yeri", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,

Albayrak, Halis, *Klasik Modernizmde Kur'an'a Yaklaşımlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul.

Apaydın, H. Yunus, *içtihat*, *DİA*, İstanbul 2000.

Ateş, Süleyman, *Kur'an'ı Kerimin Yüce Meali ve Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1978.

Aydar Hidayet, *Kur'an Tercümesiyle Namazın Tarihi*, Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi Mart 1998, Sy: 5, 1998.

Aydar Hidayet, *Kur'an-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi*, İstanbul: Yeni Zaman Yayınları, 1996.

Aydar Hidayet, *Mehmed Akifve Kur'an-ı Kerim Tercümesi*, Diyanet İlmi Dergi, c: 32, Sy: 7, Ocak-Şubat-Mart 1996.

Aydın, M. Akif, "Mehir", *DİA*, İstanbul 2003.

Aydüz, Davut, *Tefsir Çeşitleri ve Konulu Tefsir*, Işık Yay. İstanbul, 2000.

Bahrülulûm el-Leknevî, Fevâtihu'r-rahamût (Gazzâlî, el-Müstaşfâ içinde), Bulak 1324.

Bardakoğlu, Ali, "*Hırsızlık*", DİA, İstanbul 1998.

Bardakoğlu, Ali, *İslam Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*, İstanbul: KURAMER, 2017.

Basri, Hasan, *Risâle fi'l-kader*, nşr. Muhammed İmâre, *Resâ'ilü'l-'adl ve't-tevhîd*, Kahire 1971,

Birişik, Abdulhamit, "*Nesh Literatür*", DİA, İstanbul 2006 .

Birişik, Abdulhamit, "*Nüzûl*", DİA, İstanbul 2007.

Buhârî, Alâuddîn Abdülaziz b. Ahmed b. Muhammed Abdülaziz (ö. 730/1330), *Keşfu'l-esrâr an usûli Fahri'l-İslam el-Pezdevî*, thk. Muhammed elMu'tasimbillah el-Bağdadî, I-IV, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1997.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi, *el-Câmi'u's-sahîh*, Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır, Dârü Tavki'n-Necât, 1422.

Cebeci, Lütfullah, "*İsfahânî*", DİA, İstanbul 2000.

Cerrahoğlu İsmail, "*Garânik*", DİA, İstanbul 1996.

Cerrahoğlu, İsmail, *Kur'an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1968.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara: TDV Yayınları, 2006.

Cessâs, Ebu Bekir Ahmed bin Ali, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Beyrut 1985.

Cündioğlu, Dücane, *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi*, İstanbul: Kitabevi yay., 1998.

Cürcânî, Seyyid Şerif, *et-Ta'rifât*, thk. Heyet, Beyrut: Dâru'l-kütübi'lilmiyye, 1403/1983.

Çelebi, İlyas, *İtikadı Açından Uzak ve Yakın Gelecekle İlgili Haberler*, İstanbul: Kitabevi yay., 2000.

Çelebi, İlyas, "*İnşikâku'l-kamer*", DİA, İstanbul 2000.

Çetiner, Bedrettin, *Nazratun İla Tercemeti Tefsiri'l-Kuran Fi Türkiya, (Tebliğ), en-Nedvetu'l-Alemiyye Havle Tercümani Maani'l-Kur'âni'l -Kerim*, İstanbul, 1395 h.

Dârimî, Abdullah bin Abdurrahman, *Sünen-i Darimi*, thk. Hüseyin Selim Esed EdDarani, Kahire: Daru't-Ta'sil, 1998.

Dartma, Bahattin, “*Şihâbuddîn Es-Sivâsî: Hayatı Ve İlmî Şahsiyeti*”, CÜİFD, c:9, say:2 (Aralık 2005).

Debûsî, Taqâvîmü'l-edille fi usûli'l-fikh (nşr. Halîl Muhyiddin el-Meys), Beyrut 1421/2001.

Demir, Ziya, *XIII-XVI Yüzyıl Arası Osmanlı Müfessirleri*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü, İstanbul: İfav yayınları*, 2017.

Diâme, Katâde b., *en-Nâsihu ve'l-mensûh*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Müessesetü'r-risâle, 1418/1998.

Dinler, Murat, “*Müşkilü'l-Kur'ân*”, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi,2018, sy:11.

Doğrul, Ömer Rıza, *Tanrı Buyruğu*, İstanbul,19980.

Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, Thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 45 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

Ebu Davud, Süleyman bin Eş'as es-Sicistani, *Sünen-i Ebu Davud*. thk. Muhammed Muhyeddin Abdulhamid. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1998.

Ebû Zehra, Muhammed, *Usûlu'l-Fikh*, İstanbul, ts.

Ebussuûd b. Muhyiddîn Muhammed, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, nşr. Abdülvasîf Muhammed, 5 c., Kâhire: Darü'l-'usûr, 1347 h. (Darü'l-fikr ofset, ts.).

Ebü'l-Beka el-Kefevi, Eyyub b. Mûsâ, *el-Külliyât: Mu'cem fi'l-mustalahât ve'l-furûki'l-lugaviyye*, nşr. Adnan Dervîş-Muhammed Mısrî, 2. bs., Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1419-1998.

Ebü'l-Hüseyin el-Basrî, *el-Mu'temed fi usûli'l-fikh* (nşr. Halîl el-Meys), Beyrut 1983.

ed-Dehlevî, Şah Veliyyullah, *et-Tefhîmâtü'l-ilâhiyye*, Tashîh ve Tahşîye: Üstaz Ğulam Mustafa el-Kasîmî, 2 cilt, Haydarâbâd, 1992.

el-Âmidî, Seyfuddîn ebu'l Hasen Ali, *el-İhkâm fî usûli'l-Ahkâm*, (thk. Ahmed el-Efadıl) Müessesetü'l-halebi, Kâhire, 1967.

el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*, Riyâd: Daru's-selâm & Dimeşk: Daru'l-feyhâ', 1421/2000.

el-Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû'l-Hayr Abdullah b. Ömer, *Tefsiru'l-Beydâvî*, Beyrut: Daruihyâi't-turâsi'l-arabî, ts.

El-Ferrâ, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Meâni'l-Kur'ân, nşr. Muhammed Ali en-Neccâr*, Ahmed Yûsuf en-Necâtî, I-III, Beyrut, 1980.

el-Gazâlî, Ebû Hamid b. Muhammed, *el-Mustasfâ min İlmi'l-Usul*, Mektebetü'l Müsennâ, Beyrut.

el-Hayyân, Mevlâ el-Hasen b. el-Hüseyin, “*Ahkâmu'l-Kur'ân İlmi: Doğuşu, Gelişimi ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma*”, (trc: Mustafa Şentürk, Mine Özer, Narin Yavuz), İslam Hukuku Dergisi, Say: 22, 2013.

el-Malatî, Ebû'l-Hüseyin, *Kitâbü't-Tenbîh ve'r-red 'alâ ehli'l-ehvâ' ve'l-bida*, nşr. Muhammed Zâhid el-Kevserî, Kahire 1308/1948.

el-Mansûr, Abdullah b. Hamed el-Mansûr, *Müşkilü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 2. bs., el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Su'ûdiyye, Dâr'ü-bni'l-Cevzî, 1433 h.

el-Ömerî, Nâdiye Şerîf, *İctihâdü'r-Resûl*, Beyrut, 1984.

en-Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk, *el-Fihrist*, nşr. Rızâ Teceddüd, Tahran, 1391/1971.

en-Neysâbûrî, Hasan b. Muhammed b. Hüseyin, *Garâibü'l-Kur'ân ve ragâibü'l-Furkan (Tefsiru'n- Neysâbûrî)*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

Ergin, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, İstanbul, 1977, V/1923.

er-Râgıb el-İsfahânî, *Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed, el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, nşr. Safvân Adnân Dâvûdî, 4. bs., Dimaşk, Dârü'l-Kalem, 1430/ 2009.

er-Râzî, Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdulkâdir, *Muhtâru's-Sihâh*, Kâhire, 2000.

Es- Sabbağ, Muhammed b. Lütfi, *Tefsir Usulü Araştırmaları (trc: Ömer Dumlu)*, İzmir: Anadolu Yayınları, 1999.

es Sabuni, Nurettin Ahmed b Mahmud, *el Bidâye fî usûlu 'd-din*, trc. ve nşr. Bekir Topaloğlu, Ankara, 1979.

es Sabuni, Nurettin Ahmed b Mahmud, *Mâtürîdîyye Akaidi*, trc. ve thk. Bekir Topaloğlu, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı (trc. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk)*, İstanbul: İşaret yay., 1996 .

es-Serahsî, Şemsüleimme, el-Uşûl (nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî), Haydarâbâd 1372 → Beyrut 1393/1973.

es-Süyûtî Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *et-Tahbîr fî 'ilmi 't-tefsîr*, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1408/1988.

es-Süyûtî Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *el-İtkân fî 'ulûmi 'l-Kur'ân*, nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ, 2 c., Beyrut: Dâr'ü-bni Kesîr, 1416/1996.

eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali es-San'ânî, *Fethu'l-kadîr, Kuveyt : Daru'n-nevâdir, 1431/2010.*

et Tehanevi, Muhammed bin Ali, *Keşşafu İstilahatil Funun*, İstanbul 1404/1984.

et-Tahâvî, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed (v. 321/933), Şerhu müşkili'l-Âsâr, nşr. Şuayb el-Arnaût, 16 c., Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1415/1994,

ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b.Ömer, *Tefsîru 'l-keşşâf Daru 'l-ma'rife*, Beyrut, 1430/2009.

ez-Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır, *el-Burhân fî 'ulûmi 'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm, 3. bs., Kâhire: Mektebetü dâri't-türâs, 1404/1984.

Firuzabadi, Ebü't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed, *el-Kâmûsü 'l-muhît*, Beyru: Müessesetü'r-risâle, 1416/1996.

Firuzabadi, Ebü't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub b. Muhammed, Tenvirul Mikbas min Tefsir-i İbn Abbas, Beyrut, 2014.

Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed. *el-Müstasfâ min ilmi'l-usûl*, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2012.

Goldziher, *Muslim studies*, George Allen & Unwin LTD, 1967.

Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlamasında Metodoloji Sorunu*, Ankara, OTTO Yayınları, 2014.

Güler, İlhami, *Sabit Din Dinamik Şeriat*, Ankar: Ankara Okulu Yayınları, 2017.

Güllüce, Veysel, 'Kur'an'da Nesh Edilmiş Âyet Var mıdır?', EKEV Akademi Dergisi- Sosyal Bilimler -, 2006, c: 10, sy: 26, Erzincan.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Şahîhayn (el-Müstedrek 'ale's-Şeyhayn)*, Beyrut, 1990.

Havuz, Hasan Hüseyin, *Çağdaş Müşkilü'l – Kur'an (Muhammed Esed Örneği)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2013.

Hibetullah b. Abdurrahman b. İbrahim, *Nâsihi'l-Kur'an ve Mensûhuhû*, Beyrut, 1985.

Işıcık, Yusuf, *Kur'an'ı Anlamada Temel İlkeler*, Esra Yay., Ankara, 1997.

Itr, Nureddin, *Menhecü'n-nakd fi ulumi'l-Hadis*, (Dımaşk, Dâru'l-fikr, 1997)

İbn Akîle, Cemâlüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Mekkî, *ez-Ziyâde ve'l-ihsân fi 'ulûmi'l-Kur'an*, nşr. Muhammed Safâ Hakkî (nev' 1-45), Fehd b. Ali el-Ândes (nev' 46-90), İbrâhîm b. Muhammed el-Mahmûd (nev' 91-119), Muslih b. Abdülkerîm es-Sâmîdî (nev' 120-143), Hâlid Abdülkerîm el-Lâhim (nev' 144-154), 10 c., el-'Îmârâtü'l-Arabiyyetü'l-müttahide, Merkezü'l-buhûs ve'd-dirâsât-Câmi'atü's-şârika, 1427/2006.

İbn Âşur, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, *et Tahir vet tenvir*, Tunus, 1984.

İbn Atıyye, ebu Muhammed Abdülhak b. Gâlib, *el-Muharrerü'l veciz fi tefsiri'l-Kitabi'l azîz*, (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut, 1413/1993.

İbn Ebû Hâtîm, *Usûlü'l Beyan fi İzahil Kur'an*, Riyad 1417/1997.

İbn Haldûn, Abdurrahman, *Mukaddime*, Dâru'l-Kütübi'l-Lübânî, Beyrut 1960

İbn Hazm, Ebu Muhammed b. Ali b. Ahme b. Saîd ez-Zâhirî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, Kahire: Dâru'l-Hadîs, t.y.

İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfî, *Tefsirul Kur'ai'l azim*, Kahire 1390/1971.

İbn Kudâme, *Lüm'atü'l-i'tikad, nşr Bekir Topaloğlu [Kelâm İlmi: Giriş içinde]*, İstanbul 1981.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî, *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân, nşr. Sa'd b. Necdet Ömer*, Beyrut: Müessesetü'r-risâle nâşirûn 1435/2014.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dîneverî, *Te'vilü Muhtelifü'l-Hadis, tsh. Muhammed Zühri en-Neccar*, Kahire: Mektebetü'l Killiyatı Ezheriyye, 1966; Hadis Müdâfaası, çev. Hayri Kırbaşoğlu, İstanbul: Kayıhan, 1989.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, *Kitâbü's- süneni'l-İmâm Muhammed b. Yezîd İbn Mâce*, Kahire: el-Matba'atü'l-İlmiyye.

İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisanu'Arab*, İkinci baskı, Beyrut 1389/1970.

İbn Teymiyye, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. 'Abdulhalîm b. Abdusselâm, *Mukaddimetun fî Usûli't-Tefsir*, Beyrut: Dâru Meketebeti'l-Hayât, 1980.

İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser, I-V*, (thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî ve Mahmûd Muhammed etTanâhî), Kahire : el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1963.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Kahire 1974.

İbnü'l-Cevzî, *Nevâsihu'l-kur'ân*, Beyrut, 1985.

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist fî ahbâri'l-ulemâ'i'l-muşannifîn mine'l-kuDEMâ' ve'l-muHdeşîn ve esmâ'i kütübihim* (nşr. Rızâ-Teceddüd), Tahran, ts.

İbrahim H. Karlı, *Kur'ân Yorumlarında Kadın*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.

İFAV Ans. (İslamda inanç ibadet ve günlük yaşayış ansiklopedisi), M.Ü. Fakültesi Vakfı, İstanbul, 1997.

İmamoğlu, İbrahim Hakkı, *Tefsir Ve Kur'ân İlimlerine Dair 100 Kavram/Konu*, Safa Yayın Dağıtım, İstanbul 2017.

İsmail Fennî(Ertuğrul),Maddiyyûn Mezhebinin İzmihlâli,ty, Orhaniye Matbahası,1928.

İz, Mahir, *Yılların İzi*, İstanbul: Kitabevi yay., 1990.

Kâdî Abdülcebâr, Ebü'l-Hasen Abdülcebâr b. Muhammed, *Tenzihü'l-Kur'ân 'ani'l-metâ'in, nşr. Hıdr Muhammed Nebhâ*, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-'ilmiyye, 2008.

Kahraman, Ferruh, *Ulumu'l Kur'ân özelinde: Tefsirde İhtilaflar*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2011.

Karaman, Hayreddin. *İslam'da Kadın ve Aile*, İstanbul: Ensar Neşriyat 1994.

Karaman, Hayreddin-Çağrı, Mustafa-Dönmez, İbrahim Kâfi- Gümüş, Sadreddin, *Kur'ân Yolu: Türkçe Meal ve Tefsir*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.

Kemal, Namık, *Renan Müdafaaanâmesi*, nşr. M. Fuad Köprülü, Milli Kültür Yayınları, Ankara, 1962

Kermi Hasen Sait, *el Hadi ila Lugati'l Arab*, Beyrut 1991.

Kılavuz, Ahmet Saim, “Azrâil”, *DİA*, İstanbul 1991.

Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam'ın Kurucu Metni Kur'ân Araştırmaları*, Ankara: Otto yayınları.

Kırca, Celal, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'an'a Yönelişler*, Tuğra Neşriyat, İstanbul 1993.

Kiraz, Celil, *Şerif Murtazâ'nın Emâlî'sinde Kuran Müşkilleri ve Müteşâbihleri*, Emin Yayınları, Bursa.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi'li-ahkami'l Kur'ân(musahhih: ebû İshak İbrahim)*, Kahire.

Mennâu'l-Kattân, *Mennâü' l-, Mebâhis fî Ulûmi' l-Kur'ân, ts.* Beyrut.

Muhammed İzzet Derveze, *et-tefsiru'l-hadis*, Kahire 1381/1962.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *eş-Şahîh*, Thk. Beytü'l-Efkâr.,Riyad: Beytü'l-Efkâr, 1419/1998.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen, Nşr. Meşhûr b. Hasen*. Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, ts.

Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl Ve Hakâiku't-Te'vîl*, Beyrut: Dâru İhyâi't Turasi'l Arabî, ts.

Okumuş, Mesut, *Kur'ân'ın Kronolojik Okunuşu*, Ankara: Araştırma Yayınları, 2009.

Okuyan, Mehmet, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'ân Sözlüğü*, 1. baskı İstanbul: Düşün Yayıncılık, t.y.

Onay, Ahmet, “*Kur'an Yolu*” İsimli Türkçe Meal ve Tefsir Üzerine Söyleşi, Diyanet Aylık Dergi, Temmuz- 2004, sy.163.

Öğüt, Salim, ‘*hafî*’, *DİA*, İstanbul 1997.

Özdamar, Yunus, *Hasan Basri Çantay'ın “Kur'ân-ı Hakim ve Meal-i Kerim” Adlı Meal-i ile “Kur'ân Yolu” Tefsirinde Sosyal Meselelere Yaklaşımlar*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, 2006.

Özen, Şükrü, ‘*Teâruz*’, *DİA*, istanbul 2011.

Özerverli, M. Sait, “*Kadr Sûresi*”, *DİA*, İstanbul 2001.

Öztürk, Mustafa, *Câhiliye'den İslamiyet'e Kadın (Kur'ân Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Ve Kadın)*, Ankar: Ankara Okulu Yayınları, 2012.

Öztürk, Mustafa, *Çağdaşlık ve Çağdaş Dönem Kur'ân Yorumlarına Genel Bir Bakış, islamiyat 7 (2004)*, sy: 4.

Pezdevî, Fahu'l-İslâm Ali b. Muhammed, *Usûlu'l-Pezdevî (Kenzu'l-Vusûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl)*. Karaçi: Mir Muhammed Kütüphanesi Yayınları, t.y.

Râzî, Ebû Abdillah Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Huseyn et-Taberistânî, *el-Mahsûl fi ilmi usûli'l-fikh*, thk. Taha Cabir Feyyaz el-Alvânî, I-VI, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1992.

Razi, Fahrüddin. *Et- Tefsîru'l- Kebir (Mefatihü'l- Ğayb)*. Beyrut: Daru İhyau't-Turasi'lArabi, H.1425.

Rızâ, Reşid, *Muhammed, Tefsîru'l-menâr/Tefsîru'l-Kur'ân'il-Hakîm* , Kahire 1353-54.

Sem'ânî, Ebu'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdülcebbâr, *Kavâtü 'u'l-edille fi'l-usûl*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l- 'İlmiyye, 1997.

Sibai, Mustafa, *es-Sünne Ve Mekânetühâ Fi't-Teşri'i'l-İslâmî*, Kahire 1960-61.

Şafii, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris, *er Risale* (nşr. Ahmed Muhammed Şakir), Kahire 1399/1979.

Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşâdü'l Fühûl*, Beyrut 1992.

Şimşek, M. Said, *Günümüz Tefsir Problemleri*, Kitap Dünyası, Konya, 2013.

Şimşek, M. Sait, *Kur'ânda iki Mesele*, Konya: Kitap Dünyası, 1987.

Tabatabâî, Muhammed Hüseyin, *el Mizân Fi Tefsiri'l Kur'ân*, Beyrut 1973.

Taberî, Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, nşr. Mahmud Muhammed Şakir ve Ahmed Muhammed Şakir), Kahire 1955-1969.

Tekin, Ahmet, *Kur'an Yolu'nda Kalem Oynatanlar*, Ankara: Kelam Yayınları, 2006.

Tekineş, Ayhan, *Hadisleri Anlama Problemi* İstanbul: Işık Yayınları, 2002.

Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *Sünen, tahk.: Ahmed Muhammed Şakir ve diğerleri*, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabî, I-V, ts.

Uludağ, Süleyman, *"Belâ"*, DİA, İstanbul 1992.

Vâhidî, *Esbâb-ı Nüzûl*, Mısır 1316.

Yavuz, Yusuf Şevki, *'İstiva'*, DİA, İstanbul 2001.

Yavuz, Yusuf Şevki, *'şefa'*, DİA, İstanbul 2010.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul Eser Neşriyat ve Dağıtım 1982.

Zehebi, Muhammed Hüseyin, *etTefsir vel müfessirun*, Beyrut 1987.

Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-İrfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, Matbaa-i Îsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâhu, Kahire.

<https://akademik.yok.gov.tr/AkademikArama/view/viewAuthorBook.jsp>, erş. Tar. 23/08/2020.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/muellif/hayreddin-karaman>. Erişim tarihi: 04,07,2020,

<https://kuran.diyamet.gov.tr/Tefsir>, erişim tarihi: 3/09/220.

<https://www.biyografya.com/biyografi/11416>, erş. Tar. 23/08/2020.

<https://www.youtube.com/watch?v=GNiTpLgcdRQ> erişim tarihi:23.10.2020.

ÖZGEÇMİŞ

Hidayet YILMAZ 1978 Karabük’te doğdu. 1995 yılında Safranbolu İmam Hatip Lisesinden mezun oldu.1997 yılında Safranbolu Müftülüğüne bağlı olarak din görevlisi olarak görev yapmaya başladı. 2002 yılında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesinden mezun oldu. 2015 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi. 2018 yılında mezun olduktan sonra aynı yıl Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Anabilim Dalında yüksek lisansa başladı.